Zekeriya Sertel

Nâzım Hikmet'in Son Yılları

NÂZIM HİKMET DİZİSİ: 2

Milliyet YAYINLARI

Nâzım Hikmet'in Son Yılları • Zekeriya Sertel

Zekeriya Sertel

Nâzım Hikmet'in Son Yılları

Nâzım Hikmet'in Son Yılları
Nazım Hikmet Dizisi

© **Türkiye Yayın Hakları**:
AD Yayıncılık A.Ş.
1. Basım
Eylül 1996
ISBN 975-325-159-2

Yazan:
Zekeriya SERTEL

Genel Yayın Yönetmeni:
Yalvaç URAL
Yayın Koordinatörü:
Gülgün Adıgün ÇARKOĞLU
Sorumlu Müdür:
Necati GÜNGÖR

Görsel Tasarım ve İllüstrasyon:
Ali Sina ÖZÜSTÜN
Düzelti:
Tekin ERGUN
Dizgi/Sayfa Düzeni:
Zuhal DÜLGER

Basıldığı Yer: *Boyut Matbaacılık A.Ş.*

AD Yayıncılık A.Ş. Doğan Medya Center, Bağcılar 34554-İSTANBUL
Tel.: 0.212.505 61 11, Fax.: 0.212.505 61 31

Nâzım Hikmet'in Son Yılları

İstanbul 1928

Önsöz

Nâzım Hikmet'in yaşantısı iki büyük döneme ayrılır. Birinci dönem, doğuşundan 1950'ye kadar olan zamanı kapsar. Bu dönemi "Mavi Gözlü Dev" adındaki eserimde anlatmaya çalıştım. İkinci dönem Nâzım'ın memleketten ayrılmak zorunda kaldığı tarihten başlar. Ve ölümüne kadar sürer. İster özel hayatı, ister sanatı bakımından bu iki dönem kendilerine özgü özellikler taşır. Bu özellikleri bilmeden, Nâzım Hikmet'in hayat ve sanatını anlamak olanağı yoktur. Nâzım, büyük, çok büyük bir şairdir. O yalnız Türkiye'nin ve yalnız kendi davasının değil, yirminci yüzyılın en büyük şairidir. Yirminci yüzyıl, dünyanın hiçbir yerinde, Nâzım Hikmet çapında büyük bir şair yetiştirmemiştir. Bu çapta büyük bir şairin hayatına ait hiçbir şey gizli kalmamalıdır. Onun şair yanını, insan yanını, sanat yanını anlamak için buna ihtiyaç vardır. Nâzım'ın hayatının birinci dönemi, Vala Nurettin "Bu Dünyadan Nâzım Geçti" eseriyle hayli aydınlatmıştır. Ölümünden beri onun hakkında çıkan eserler, hapisaneden yazdığı mektuplar, yayınlanan şiirleri Nâzım Hikmet'in birinci dönemdeki hayat ve sanatını anlamamıza hayli yardım etmektedir. Ne var ki, büyük sanatçının sosyalist memleketlere geçtikten sonraki yaşantısı, henüz karanlık içindedir. Bu dönemde Nâzım'ı yakından tanıyıp izleyenler, onun özel hayatını bilenler azdır. Talih ve rastlantı beni bu azınlık arasına koymuştur. Nâzım'ın sosyalist memleketlerdeki yaşantısını, karşılaştığı güçlükleri, çektiği sıkıntıları, geçirdiği değişiklikleri ve elde ettiği başarıları benim kadar yakından izleyen pek az kimse vardır. Onların da çoğu şimdilik bildiklerini yazabilecek durumda değildirler. Onun içindir ki, büyük şairin ikinci dönem yaşantı ve sanatı üstüne hiçbir eser çıkmamıştır. Çıkacağı da şüphelidir. Bu alanda bizleri aydınlatabilecek olan dokümanlardan biri ve en önemlisi Moskova'dan, İstanbul'da karısı Münevver Hanımla karşılıklı yazdıkları mektuplardır. Bildiğime göre, Nâzım ve Münevver Hanım, bu mektup-

larda günlük yaşantılarını en ince ayrıntılarına kadar anlatmışlardır. Sanıyorum ki, Münevver Hanım, Nâzım'dan aldığı ve sayısı dört-beş yüzü bulan mektupları saklamıştır ve ilk fırsatta yayınlayacaktır. Bunlardan başka Moskova'da kimi Sovyet yazarlarının, Nâzım üstüne yazdıkları kitaplar ve yazılar vardır. Fakat bunların da çoğu yalan yanlış bilgilere dayanmakta ve bize Nâzım Hikmet'i olduğu gibi tanıtmamaktadır. Ben Nâzım Hikmet'i Türkiye'den ayrılıp Romanya'ya ayak bastığı günden ölümüne kadar adım adım izledim. Yakın bir arkadaşı olarak hayatının birçok kısımlarına katıldım, birçok çalışmalarına tanık oldum. Geçirdiği bunalımları, değişiklikleri yakından izledim. Nerede olursa olsun onunla ilişkimi hiç yitirmedim. Çok zamanlar onun dert ortağı oldum. Sosyalist memleketlerde onun en candan arkadaşı bendim. Bütün dertlerini ve düşüncelerini bana açar, benden hiçbir şey gizlemeye lüzum görmezdi. Zaten Sovyetler Birliği'nde dertleşebileceği başka yakın bir dostu da yoktu. Dost olarak yanına sokulanların çoğu, gizli emniyetin adamlarıydı. Nâzım bunu bile bile onlarla dostluk yapmak zorunda kalırdı. Bir gün olur da bu adamların Nâzım üstüne verdikleri raporlar açığa çıkarsa büyük şair üstüne bilmediğimiz birçok şeylerin aydınlanacağını sanıyorum. Ama ona ihtiyaç olmaksızın ben bildiklerimi eksiksiz ve katkısız, olduğu gibi anlatmaya çalışacağım. Bildiğim hiçbir şeyi gizlemeyeceğim. Türk halkı ve dünya okuyucuları Nâzım'ı olduğu gibi tanımalıdırlar. Bu benim tarihi bir ödevimdir. Tarihin bu ödevi bana vermiş olması benim için büyük bir zevk ve şereftir.

ZEKERİYA SERTEL
Paris, 1 Ekim 1970

SUNUŞ

Yıldız Sertel

Babam Zekeriya Sertel, bu yapıtını 1970-1971 yıllarında Paris'te yazdı. "Ardımdaki Yıllar" başlıklı anılarımda da belirttiğim gibi, o vakit bana amacını şöyle anlattı: "Nâzım, dünya çapında bir şair, ama şimdiye kadar o, sadece bir devrimci şair ve bir davanın kahramanı olarak tanınıyor. Bir de insan Nâzım var. Bu kadar büyük bir adamın, günlük yaşantısı, özel hayatı ve kişiliği de bilinmelidir. Bunu yapacak benden başka kimse de yok," Bunu dünya efkari karşısında kendisine bir ödev saydı. Yapıtını bitirdikten sonra da, beni karşısına aldı, "Bu yapıtı ben öldükten sonra bastıracaksın," dedi. Bana teslim ettiği bu yapıtı uzun süre bir banka kasasında sakladık. Birkaç yıl sonra, "Acaba sakıncalı taraflarını çıkarıp, bu yapıtı şimdiden bassak mı?" diye düşündü.Yapıtı tekrar gözden geçirdik, ben, "Bunda sakıncalı şey pek çok, bunları ayıklamaya kalkarsak, yapıtın özü gider," dedim. Bu sözden sonra, yapıt gene birkaç yıl, evde bir çekmecede uyudu. O yıllar, ilerici gençliğin Nâzım'a adeta taptığı, ona devrimci bir önder gibi baktığı yıllardı. Bu güzel imajı bozmak, doğru olmaz gibi gelmişti bana.

Yapıt, 1978'de yayınlandığı vakit, etrafında büyük gürültüler kopmuş, Babam Nâzım'ı küçültmekle suçlanmış ve hatta, Yazarlar Birliği, Nâzım Hikmet Komitesinden atılmıştı. Bu nedenle, eserin ikinci baskısının yapılması bahis konusu olunca, kitabı baştan aşağı dikkatle okudum. Sovyetler Birliğinde kurulan düzenin iç bozuklukları, Sovyet Komünist Partisi idarecilerinin işledikleri cinayetler bütün çıplaklığıyla ortaya çıktıktan sonra, Nâzım'ın Moskova'daki Türk ve Sovyet bürokratlardan baskı görmesi, bozuk düzene karşı isyan etmesi gibi olayları açığa vurmak bir suç değil, bir gazetecinin doğal ödevi gibi görünüyor bana.

Nâzım, sosyalizm davası için büyük fedakarlıklar yapmış bir kahra-

man, bir devrimci şair değil miydi? Elbette öyleydi. Ancak 1950'lerde Sovyetler Birliğine ayak bastığı günden itibaren, derin bir hayal kırıklığına uğradı. Sovyetler Birliği'nde gördüğü, istibdada, bürokrasiye, yanlış ve kötü uygulamalara isyan etti. "Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim," başlıklı yapıtında, sosyalizm davasına romantik bir şekilde bağlanmanın gülünçlüğünü ortaya koymaya çalıştı. Piyeslerinde, halktan uzaklaşmış Sovyet bürokratlarını eleştirdi. Devrimci şiirler geride, kaldı. Yurtdışında Nâzım, barışçı, insancıl şiirler, aşk şiirleri yazdı. Hapisanede geçen yıllarına acıdı, dolu dizgin yaşamak hevesine kapıldı. Yitirdiği yılların acısını çıkarmak için bazı taşkınlıklar da yaptı, ama gerçek bir insan gibi yaşadı. Kendisi, "Beni bir kahraman gibi göstermek istiyorlar, ama ben bir insanım; insan olmaktan utanmıyorum," diyordu.

Bütün bunlar göz önünde tutulunca, babam bir gazeteci ve Nâzım'ın en yakın dostu olarak, "İnsan Nâzım'ı" ortaya koyduğu vakit, dünya efkârı karşısında kendine düşen görevi yapıyordu. Buna bakmayarak, yapıtta, bazı sakıncalı yerler olduğunu, bunları çıkarmak gerektiğini söylemiş, ama bu çıkarmaları yapmaya olanak bulmamıştı. 1978'de, İstanbula giderken yapıtı beraberinde götürmüş ve okumak üzere dostu Aziz Nesin'e vermişti. Anlaşıldığına göre, Aziz Nesin, Nâzım'ı her yönleriyle veren bir yapıtın yayınlanmasında sakınca görmüyordu. Babama Paris'e gönderdiği mektuplarda, "Zekeriya Bey, Neden çekiniyorsunuz? Bu yapıtı yayınlayın," diyordu. Böyle olduğu için, babamın üzerinde düzeltmeler dahi yapmasına olanak vermeden basma vermişti, yapıtı.

Durum bu, olduğu için ve de bu yapıtı yayınlama işini daha ilk yazıldığı günlerde, babam bana vermiş olduğu için, Kitabı ikinci baskıya, içinden bazı paragrafları çıkararak veriyorum. Kanımca, babam 84 yaşında, dost sohbetinde söylenecek sözlerle, Türk kamuoyuna sunulacak yazıları birbirinden ayırd edememişti. Kendisi de bunun farkında oduğu için, "sakıncalı yerlerini çıkarmaktan" söz ediyordu. Onun bundan tam olarak ne kast ettiğini bilmek zor. Ancak ben, onun bu arzusuna saygı göstererek, Türk kamuoyunu rencide edebileceğini düşündüğüm bir kaç paragrafı çıkarmayı doğru buldum.

Kırk Beş yıllık gazetecilik yaşamında, Türk basın hayatına büyük katkıları olmuş, Türk basınında Demokrasi savaşının öncülüğünü büyük fedakârlıklarla yapmış olan Zekeriya Sertel'i tek bu yapıtı yüzünden silip atanlara, yapıtı bu şekliyle tekrar okumalarını salık veririm. Acaba, günün olayları ve "glasnost" ışığında, Nâzım Hikmetin son yıllarında çektiklerini gene de bilmek istemeyecekler, dar görüşlülük ettiklerini kabul etmeyecekler mi?

1

Herkesin aklına gelen ilk soru şudur: Nâzım Hikmet niçin vatanından ayrılmak zorunda kaldı? Memleketinde yaşayıp çalışamaz mıydı?

Yaşayamazdı ve çalışamazdı.

Bakınız niçin:

Nâzım Hikmet toplamı onyedi yıl süren hapis hayatından sonra tekrar güneşe kavuşunca artık normal bir vatandaş gibi yaşamak istemişti. Ümit ve cesaretini yitirmemişti. Onyedi yıllık hapis hayatı onu fizik olarak yıpratmış, fakat moralini bozamamıştı. Nâzım hâlâ zinde ve yaşamaya susamış bir adamdı. İdealinde en küçük bir sarsılma olmamıştı. Nâzım yine o Nâzım'dı. Ama artık sükûn içinde yaşamak, huzur içinde çalışmak istiyordu. Yeni evlenmişti. Nur topu gibi bir çocuğu olmuştu. Sırtına bir de aile sorumluluğu yüklenmişti. Geçen acı günlerden birçok dersler almıştı. Gençliğinin o ilk heyecan ve atılganlığı azalmıştı.

Hapisten çıktıktan sonra bir süre Kadıköy'de annesinin evinde kaldı. Sonra Moda Caddesi'nde bir apartanın bodrum katında küçük bir yer kiralamıştı. Eşyası yok gibiydi. Fakirce bir yaşantıya katlanıyordu. Her türlü politik eylemden kaçıyordu ama gene de Babıâli'de iş bulamamıştı. Hiçbir gazete, hiçbir dergi, hiçbir kurum ona iş vermiyordu. Yalnız eskiden Resimli Ay dergisinde benim yanımda çalışan bir genç o sırada İstanbul'da çocuk yayımları yapıyordu. Nâzım Hikmet, eskiden tanıdığı bu gençten iş istemişti. Bu genç yayınevi sahibi, ondan çocuk şiirleri ve çocuk hikâyeleri yazmasını rica etmişti. Nâzım Hikmet günlerce uğraşıp birkaç çocuk şiiri yazmıştı. Bu işten aldığı ve alacağı parayla geçinmek imkânsızdı. Babıâli ona kapılarını açmıyordu.

Nâzım Hikmet hapse düşmeden önce çalıştığı film stüdyosunu denedi. Stüdyonun sahibi İhsan İpekçi, Nâzım'ı hem sever, hem de beğenirdi. Şair olarak da ona hayrandı. Herkesin arkasını çevirdiği günlerde o,

Nâzım'a iş vermişti. Şimdi de ona stüdyosunun kapılarını ardına kadar açıvermişti. Böylece Nâzım iyi kötü yaşantısını sağlamıştı.

Geçinip gidiyordu. İddiasız, sakin ve gürültüsüz bir hayata kavuşmuştu ve böyle yaşamak istiyordu. Hapishanenin ruhunda bıraktığı izler henüz tümüyle silinmemişti.

O günlerdeki durumunu şu aşağıdaki şiiri ne iyi anlatır:

"Ve yüksek sesle anlatmak hapishaneyi
herkese ve kendine
hapishane hâlâ düşlerine girer
uyanırsın sıçrayarak,
yakanı bırakmaz alışkanlıklarıyla
yasakları hapishane yıllarının
kapatmazsın mektuplarının zarflarını
karavana vakitlerini beklersin
ve akşamları kararınca, kapının
dışarıdan kitlenmesini
yanmasını ampullerin kendiliğinden
sevinç,
düğün bayram
ama bayram günlerinin de sonu var
bütün günler gibi
bakarsın evinin damı akıyor
pencereler, kapılar onarılmak ister
su getirtmek, açtırmak gazı, elektriği
yatak çarşafını almak, tabak, çanak, kitap

kolların hazır çalışmaya
onlar içerde de çalıştırıldılar
amma bilgin uyutuldu
paran yok
borca dalmak da tehlikeli
nereden, neresinden, nasıl
kurmaya
başlamalı evini hürriyetinin"

İşte o bu sıkıntılar içindeydi ama polisler onu rahat bırakmadılar. Gene arkasına düştüler. Evinin kapısında polis, sokağa çıktığında arkasında polis. Gece polis. Gündüz polis. Nâzım'ın rahatını kaçırmak için ellerinden geleni esirgemiyorlardı. Ama Nâzım'ı suçlandıracak bir ipucu elde edemiyorlardı. Bunun üzerine tuzaklar kurmaya başladılar.

Bir gün balıkçı kıyafetinde biri Nâzım'ın evinin kapısını çalar.

Kapıya çıkan Nâzım'a:

- Nâzım ağabey, der, biz balıkçılar seni kaçırmaya karar verdik. Şurada sahilde balıkçı kayıklarımız hazır seni bekliyor. Sizi yağdan kıl çeker gibi istediğiniz yere aşırırız.

Nâzım Hikmet bu beklenmeyen ziyaretten kuşkulanır. Balıkçının gözlerine bakar, anlar. Teşekkür eder, böyle bir niyeti olmadığını söyler.

Aradan birkaç gün geçer, bir akşam karısı Münevver'le Kadıköy'de sinemadan çıkarlarken köşe başından ışıkları söndürülmüş kara bir gölgenin hızla kendilerine doğru geldiğini görürler. Ondan korunmak için yana çekilirken başka bir otomobille karşılaşırlar. Duvara yaslanıp güç halle kendilerini ölümden kurtarırlar.

Bu tuzaklar böylece sürer gider. Bir gün de Suadiye plajında bir milletvekilinin yanındakilere söylediği şu sözü ulaştırırlar Nâzım'a. Bu milletvekili, "Biz onu bir otomobil kazasında yok etmesini biliriz" demiştir arkadaşlarına.

Bütün bunlar sinir bozucu bir terör havası yaratmıştır. Nâzım artık rahat değildir. Dört yanı tuzaklarla çevrilmiştir, demek ki hayatı her an tehlikededir.

NÂZIM'I 48 YAŞINDA ASKERE ALMAK İSTEDİLER

İşte bu sırada ortaya bir de askerlik meselesi çıkarırlar. Nâzım askerlik çağını hapishanelerde geçirdiği için vatan hizmetini yapmak imkânını bulamamıştır. O günlerde akıllarına gelen son tedbir Nâzım'ı askere alıp İstanbul'dan uzaklaştırmak, memleketin ücra köşelerine sürerek bir yoluyla ondan kurtulmaktır. Belki de bu vesileyle onu yok etmektir.

O vakit Nâzım Hikmet 48 yaşındaydı. Artık askerlik yapacak durumda değildi. Hapisten hasta çıkmıştı. Ama askerlik şubesinin onu muayene eden sağlık heyeti nedense Nâzım'ı sağlam bulmuştu. Oysa Nâzım yüre-

ginden rahatsızdı. Siyatiği vardı. Düzgün yürüyemezdi. ama Askeri Sağlık Komisyonu'nda bulunan doktorlar onun bu hastalıklarını görmemezlikten gelmişlerdi. Askerliğini yapması gerekiyordu.

İşte o günlerden birinde bir sabah Moda'daki evimin kapısı çalındı. Yanında bir arkadaşıyla birlikte Nâzım gelmişti. Ama içeri girmediler.

- Seninle konuşacak şeylerim var, dedi Nâzım ve hemen ekledi:

Bomonti bahçesinde seni bekliyoruz, deyip uzaklaştılar.

"SEVGİLİ MEMLEKETİMİ BIRAKIP KAÇACAĞIM"

Bomonti, Moda'da denize bakan geniş bahçeli bir gazinoydu. Hâlâ yerinde duruyor mu bilmiyorum? Giyinip gittim. Bahçenin sağ tarafında denize bakan bir masaya oturmuşlardı. Gazinoda başka hiç kimse yoktu. Nâzım heyecanlıydı. Oturur oturmaz söze başladı.

Zekeriya, dedi, biliyorsun başımda bir askerlik işi var. Son günlerde bu iş sarpa sardı. Bana bir hafta izin verdiler. Bir hafta sonra beni alıp götürecekler. Nereye. Allah bilir. Ama maksatları belli. Kendimi onlara diri diri teslim etmeyeceğim.

Ve sonra karşıda pırıl pırıl yanan denize bakarak ekledi.

Bu sevgili memleketimi bırakıp gideceğim.

Bu ani karar karşısında şaşırdım.

Nereye gitmek istiyorsun? dedim.

Madem ki burada bana yaşamak hakkı tanımıyorlar, bu hakkı tanıyan herhangi bir yere...

O gün uzun uzadıya böyle bir teşebbüsün iyi kötü yanlarını konuştuk. Burada onun için hayat kalmamıştı. Çalışamayacaktı. Sanatını yapamayacaktı. Şiirlerini yayınlayamayacaktı. Nâzım için şiirlerini yayınlayamamak, ölmek demekti.

Ama gitmek, nasıl ve nereye? O kadar kolay değildi. Yeni evli, karısı vardı. Yeni doğmuş çocuğu henüz beşikteydi. Hatta bir de karısının üç-dört yaşında bir kızı vardı. Bunları ne yapacaktı? Kimlere teslim edecekti? Onların hayatını nasıl sağlayacaktı? Beraberinde götürmek birçok bilinmeyen tehlikeleri göze almak demekti. Karısının neyse ama beşikteki oğlunun ve üç-dört yaşındaki kızın sorumluluğunu yüklenmek kolay değildi. Çocukları böyle bir tehlikeye atmaya hakkı yoktu. Ama onları da burada beş parasız kendi kaderlerine bırakmaya da vicdanı razı olmuyordu. Günlerce, haftalarca bunun azabını çekmiş, karısıyla baş başa verip bera-

ber düşünmüşlerdi. Bütün bu olanakları gözönünde bulundurarak karar vermek zorundaydı. Burada kalırsa onu öldürebilirlerdi. Çocukları ve karısını bırakıp gitse onlar burada aç kalabilirlerdi. Hep beraber yola çıksalar hepsinin hayatı birden tehlikeye girebilirdi. Tehlikeli bir serüvene atılıyordu. Kaçarken yakalanabilirdi. Bir kazaya uğrayabilirdi. Sağa koyuyor olmuyor, sola koyuyor dolmuyordu. Ne var ki karar verebilmek için güvendiği dostlarına danışmak ihtiyacını duyuyordu. İşte bana da bunun için gelmişti.

Bazı dostları ona güney sınırından kaçmayı önermişlerdi. Hatta bu işte ona yardım bile vaadetmişlerdi. Ne var ki Sabahattin Ali'nin kanlı akibeti henüz unutulmamıştı. Sabahattin Ali de önce güney sınırlarından kaçmayı denemiş, ama başaramamıştı. Bulgar sınırından kaçmak için yaptığı deneme de hayatına maloldu. Onun bu acı denemesini tekrarlamamalıydı. Zaten Sabahattin Ali'nin uğradığı felaket Nâzım Hikmet'i de hayli düşündürüyor. Düşündüklerini ancak çok güvendiği bir-iki arkadaşının dışında hiç kimseye sezdirmemeliydi. Onun için yapılan kaçırma tekliflerini kuşkuyla karşılıyor, veyahut böyle bir niyeti olmadığını söyleyerek reddediyordu.

Yakın dostlarından biri de onu İzmir'den bir kayığa atarak adalara kaçırmayı teklif etmişti. Ama Nâzım bu tekliflere yanaşmamıştı. Vâlâ Nurettin de ona Sovyet Büyükelçiliği'ne sığınmasını ve onların yardımıyla memleketten uzaklaşmasını salık vermişti. Ama Nâzım Hikmet bunu da kabul etmemişti. Zaten Sovyet Elçiliği'nin böyle bir şeye aracılık etmesi ve böyle ağır bir sorumluluğu üzerine alması beklenemezdi. Nâzım Hikmet hiç kimseye haber vermeden bir oldu-bittiyle sosyalist memleketlerden birine kapağı atmak fikrindeydi.

"BU GECE SON GECEM"

Bu görüşmeden birkaç gün sonra bir akşamüstü Kadıköy'de Mühürdar bahçesinde karşılaştık. Karısını ve çocuklarını alarak oraya gelmişti. Nâzım. Son bir kez güneş ufukları kızıla boyarken İstanbul'u seyretmek istemişti. Vâlâ Nurettin'le karısı Müzehher Hanım da beraberlerindeydi. Ben de rasgele o tarafa çıkmış bulunuyordum, onları görünce yanlarına sokuldum. Nâzım Hikmet sakin görünmeye çalışıyordu. Ama telaşlı ve heyecanlıydı. Bir ara beni bir kenara çekti, -Bu gece son gecem, dedi, yarın yola çıkıyorum. Belki bir daha görüşemeyeceğiz.

Hayırlı yolculuklar diledim. Ayrılırken birbirimizin ellerini sıkmakla

yetindik. Gösterişten çekindiğimiz için sarmaşıp vedalaşamadık. Bu işi gözlerimizle ve ellerimizle yaptık.

İki-üç gün merak içinde bekledim. Üçüncü gün dostlar müjdeyi verdiler: Nâzım Hikmet, Bükreş'e varmıştı. Sağlığı yerindeydi, tehlike kalmamıştı.

2

Şimdiye kadar hiç kimsenin bilmediği bu meraklı ve gizli serüveni örten gizlilik perdesini artık kaldırabiliriz sanıyorum. Nâzım Hikmet ölmüş, olanlar olmuş, olayın üzerinden yıllar geçmiştir. Bu serüvene katılanların çoğu hayata gözlerini kapamışlardır. Artık olayı olduğu gibi öğrenmemizde bir sakınca kalmamıştır.

1951 yılındayız. Serin ve güzel bir yaz sabahı. Henüz şafak sökerken bir motor sesinin Boğaz'ın sükununu yırtarak dağıldığı işitilir. Bu, o zaman İstanbul'da henüz kullanılmaya başlanan süratli, lüks motorlardan biridir. İçinde yalnız Nâzım Hikmet'le motoru kullanan adam vardır. Gözler tetiktedir. Arkadan onları kovalayan kimse yoktur. Fakat Nâzım'ın yüreği ağzındadır. Kafası birçok çapraşık düşüncelerle doludur. Karısını ve çocuğunu arkada bırakmakla iyi mi yapmıştır? Motor Boğaz'dan çıkarken gümrük kontrol gemilerinin gözünden kaçabilecek midir? Ya aniden karşılarına bir motor çıkarsa? Ya sabahın bu saatinde böyle süratli bir motorla yola çıkan yolculardan kuşkulanıp arkalarına düşerlerse? Bindiği motorun sürati iyidir ama gümrük motorlarının da hızı az değildir.

İSTİKAMET BULGARİSTAN

İşte bu düşünceler ve kaygılar içinde motor Rumelifeneri önlerine gelmiştir. Uzaktan Karadeniz görünmektedir. Daha birkaç dakika. Nâzım, Karadeniz'in hür sularına kavuşabilecektir. Bereket hiçbir taraftan bir ses işitilmez, Rumelifenerinin önünden hiçbir zorluğa, hiçbir sorguya uğramadan geçip giderler. Beş dakika sonra Karadeniz'dedirler. Arkalarına bakarlar gelen yok. Demek bu tehlikeli serüvenin ilk adımını başarıyla aşmıştır.

Şimdi hedef Bulgar kıyılarıdır. Motor Türk sularından açılarak Bulgar

kıyılarına yönelir. Motor küçük olduğu için büyük dalgalara dayanamaz. ama bu sabah deniz âdeta dümdüzdür. Nâzım Hikmet geniş nefes almıştır. Motoru idare eden adamla ahbaplığa başlamıştır. Neşesi yerindedir. Bir saat sonra Bulgar kıyılarında olacaklardır.

ROMEN GEMİSİ YOLLARINA ÇIKAR

Derken uzaktan beyaz bir yolcu gemisi görünür. İstanbul'dan Köstence limanına giden bir Romen gemisi. Bir an Nâzım heyecanlanır ve derhal vapura yetişmeye karar verir. Motorcuya,

- Bu vapura yetişelim, der.

Son hızla gemiye doğru seyre başlarlar. Geminin sürati 16 mil, motorunki ise 44 mil. Kısa zamanda gemiye ulaşırlar. Nâzım gemiye yaklaşır yaklaşmaz motorda ayağa kalkarak bağırmaya başlar:

- Kaptan... Kaptan... Ben Nâzım Hikmet.

Gemide hiçbir hareket görülmez. Motor gemi etrafında dolaşmaya başlar ve her devirde motor kaptan köprüsü hizasına gelince Nâzım bağırarak tekrarlar.

- Kaptan... Kaptan... Ben Nâzım Hikmet. Beni yukarı alın.

Gemi hiç aldırmaz. Ama yolcular ve tayfalar gemi parmaklıklarına dayanarak bu garip motoru seyre dalarlar. Kaptan oralı değildir. Gemi aynı hızla yoluna devam eder. Bu savaş yarım saat kadar sürer. Ve Nâzım Hikmet geminin etrafında mütemadiyen kendisini gemiye almalarını ister. Bir an umudu kesilmeye başlar. Yoksa kaptan kendisini almaya cesaret mi edemiyor? Yoksa Nâzım Hikmet adını işitmiş değil midir? Onun için bir yabancıyı almaktan mı çekiniyor? Dakikalar geçtikçe Nâzım Hikmet'in endişesi ve telaşı artar. Önüne çıkan bu fırsattan yararlanamayacağı kanısına varacağı sırada birden bire geminin hızını kestiğini ve yavaşladığı görülür. Bir taraftan da merdivenin indirilmekte olduğu gözüne çarpar. Motorun hızını keserler, merdivene yaklaşırlar. Nâzım sevinç ve heyecan içinde gemiye atlar.

- Oh...

Artık selamettedir.

ROMEN GEMİSİNDE TÖREN

Kaptanlar yolcu ve tayfaların meraklı gözleri önünde Nâzım Hikmet'i

alıp geminin büyük salonuna götürürler. Bir de ne görsün Nâzım: Masanın ortasında çiçeklerle süslenmiş büyük bir resim, kendi fotoğrafı.

Heyecandan boğulacak gibi olur. Yaşarmış gözlerle kaptana sarılır. Ve sonra gülerek,

- Canım, der, bunu hazırlamak için beni yarım saat deniz üstünde tutacağınıza bir an önce gemiye alsanız olmaz mıydı?

Bu defa kaptan güler,

- Nâzım yoldaş, der, bizi sizi Bükreş'ten emir almaksızın gemiye alamazdık. Sözünüze inandık, sizin gibi büyük bir şairi gemimize misafir etmek büyük bir şereftir bizim için. Ama önce olayı telsizle Bükreş'e bildirdik. Emir bekledik. O arada da izin geleceğinden emin olduğumuz için bu hazırlığı yaptık. Amacımız büyük misafirimize saygımızı göstermekti.(*)

Masaya otururlar. Şaraplar içilir. Bu mutlu olay kutlanır. Nâzım artık rahattır. İlerisi bilinmeyen bu tehlikelerle dolu maceranın ilk adımını başarıyla atmıştır.

KÖSTENCE'DE BÜYÜK TÖRENLE KARŞILANIR

O günü ve o geceyi gemide geçirir. Ertesi sabah Köstence'de Romanya Dışişleri Bakanının başkanlığı altında bir Romen yazarlar heyeti tarafından karşılanır. Bu, adım attığı yeni dünyada göreceği büyük iltifatların başlangıcıdır. Ondan sonra bütün sosyalist memleketlerde hep böyle saygı ve sevgiyle ve alkışlarla karşılanacaktır.

O vakit Romanya Dışişleri Bakanı, adını hatırlayamadığım bir kadındı. Nâzım'ı otomobiline alır ve Bükreş'e hep birlikte gelirler. Büyük misafirlerini Grand Hotel'de iki odalı güzel bir daireye yerleştirirler. Burada her şey ve herkes emrindedir. Romen hükümetinin değerli bir misafiri olarak onu ağırlamak için hiçbir şey esirgenmemektedir.

Nâzım hayatında ilk kez böyle layık olduğu bir davranışla karşılanmıştır. Memnundur, mutludur. Onu yalnız düşündüren arkada bıraktıklarıdır. Ama er geç onları da getirtmenin bir yolunu bulacaktır, ümitlidir.

Romanya'da uzun bir süre kalmaz. Misafirliğini kısa keser. Bir an önce Moskova'ya, hayal ettiği ikinci vatanının başşehrine gitmek için sabırsızlanmaktadır.

İki gün sonra Bükreş'ten trenle yola çıkar. Romen yazar ve şairleri

(*) Bu hikâyeyi bana Nâzım Hikmet kendisi anlattı idi.

Nâzım'ı uğurlamak için istasyona gelmişlerdir. Dışişleri Bakanlığı temsilcileri Nâzım'a birçok hediyeler getirmişlerdir. Bunlar arasında içi kitap dolu güzel bir el çantası vardır. Nâzım birkaç yıl sonra, kullanamadığı bu çantayı bana hediye etmişti.

MOSKOVA YOLUNDA İLK SÜRPRİZ

Tren istasyondan ayrıldıktan sonra Nâzım kompartımanına çekilir ve merakla çantasını açıp içindeki kitapları karıştırmaya başlar. Nâzım Hikmet hediyeye çok meraklıydı. En küçük bir hediye bile onu sevindirmeye yeterdi. Sonra her gittiği yerde ona bol bol ve güzel hediyeler verilecektir. Ve sonra Moskova'daki evini baştan başa bu hediyelerle süsleyecektir.

Çantadan çıkan kitaplar içinde bir küçük şiir kitapçığı gözüne çarpar. Derhal bunu okumaya çalışır. Rusçadır. Bir iki sayfa çevirir "Aaa... Hayret." Bir iki sayfa daha çevirir: "Allah Allah, ne kadar da aynı şeyi düşünmüşüz." Sayfaları çevirdikçe şaşkınlığı artar ve nihayet kitapçanın yazarını tanımak için birinci sayfaya bakar: Hayret kendi imzası. Meğer bu kitap onun Zoya şiirinin Rusça çevirisi imiş.

Fakat gözüne inanamaz. Çünkü onun yazdığı Zoya şiiri on sayfalık küçük bir şeydir. Oysa elindeki kitapçada şiir kırk sayfayı dolduruyor. Yani çevirici, Nâzım'ın Zoya şiirini almış, üzerinde beğendiği gibi oynayarak onu önce aruza çevirmiş, sonra da Rus okuyucusu anlamaz diye sulandırmış da sulandırmış ve Nâzım'ın o güzelim şiirini kendi yazarının da anlayamayacağı bir biçime sokmuş. Zoya, İkinci Cihan Savaşı'nda partizan olarak Rus - Alman cephesi arkasında çalışan bir ortaokul öğrencisidir. Almanların eline esir düşmüş. Ağzından örgütleri ve arkadaşları üstüne bilgi koparabilmek için kendisine yapılmadık işkence kalmamış. Fakat Zoya bütün bu işkencelere katlanarak arkadaşlarını ele vermemiş. İşkence altında kahramanca ölmeyi yeğ görmüş. Şimdi Sovyetler'de büyük bir kahraman olarak anılır. Ben Moskova'yı ilk ziyaret ettiğim zaman Zoya'nın okuduğu okula gittim. Bu kahraman kızın öğrenci olarak bulunduğu sınıfa girdim. Onun vaktiyle oturduğu sıranın üstünde ismi yazılı. Burası sınıfın şeref yeriydi. Bu yerde ancak sınıfın en değerli ve kabiliyetli öğrencisi oturabilirdi. Öğrenciler arasında o yere oturabilmek şerefini kazanabilmek için yarış vardı. Hepsi Zoya'yı hayatlarına örnek olarak almışlardı.

Hepsi ona benzemek istiyorlardı.

Nâzım Hikmet İkinci Cihan Savaşı sırasında Bursa Hapishanesi'ndeydi. Zoya'nın kahramanlık hikâyesini küçük bir haber olarak gazetelerde

okumuştu. Ve oturup kendi hayalinde kızın hikâyesini işleyerek on sayfa lık küçük bir poema yazmıştı. İşte Zoya başlıklı şiir böyle meydana gelmişti. Nâzım, bu şiiri yazarken Zoya'nın hayatı üstüne hiçbir şey bilmiyordu. Çok sonraları kendisini ziyarete gelen annesinden Zoya'nın hikâyesini dinleyince şaşırdı. Onun yazdığı ile annenin anlattığı aşağı yukarı aynıydı.

İşte trende eline geçen bu kitapçada onun bu poeması baştan başa anlaşılmaz bir biçime sokulmuştu. Nâzım, bu çevirinin altında kendi imzasının bulunmasına son derece kızmıştı. Demek ki Rusya'da halka Nâzım böyle tanıtılıyordu. Demek ki Sovyetler Birliği'nde şiirleri üstünde böyle serbestçe oynanabiliyordu. Bu laubalilik canını sıkmıştı. O gün, bütün gün sinirlendi durdu. Hatta ilk gece uykusu bile kaçmıştı.

Nâzım, yeni dünyasına girerken daha ilk adımda böyle kötü bir sürprizle karşılaşıyordu. Bu onun için yeni bir problemdi. Şiirleri Rusça'ya çevrilirken böyle kepaze mi edilecekti. Rus şairleri Mayakovski'nin serbest şiir yazmasına bakmayarak serbest şiire karşıydılar. Onun için Nâzım'ın şiirlerini Rusça'ya çevirirken aruz veznini kullanıyorlardı. Ve anlamadıkları için de şiirleri berbat ediyorlardı. Nâzım Rusça bilirdi ama Rusça şiir yazamazdı. Kendi şiirlerini Rus diline çevirecek kadar da dile hakim değildi. Çeviricilerin kaprislerine katlanmak zorunluluğu karşısındaydı. İşte bütün yol boyunca bu düşünceler içinde üzüldü durdu.

Ama bir Moskova'ya varsın bu çeviricilerin canına okuyacaktı.

MOSKOVA'DA KARŞILAYANLARA BAĞIRIR: "BU NE REZALET?"

Tren Moskova istasyonuna girdiği zaman onu Moskova Yazarlar Birliği Başkanı ve tanınmış Sovyet romancısı Simenof'un başkanlığında bir yazarlar heyeti bekliyordu. Tren durur durmaz Nâzım Hikmet vagondan adeta atlayarak bunların arasına düştü. Ve daha selamlaşıp tanışmaya bile vakit bırakmadan elindeki Zoya kitabını göstererek:

- Bu ne rezalet! diye bağırıyordu, o bozuk Rusçası ile,

- Rus halkına böyle mi tanıtıyorsunuz beni. Bir şairin şiirleri üzerinde böyle laubalice oynamaktan utanmıyorlar mı?

Simenof ve yanındakiler şaşırmışlardı. Ne oluyordu? Yoksa bir deliyle mi karşılaşmışlardı? Nâzım Hikmet otele gidinceye kadar çıkışmalarına devam etti. Ev sahipleri seslerini çıkarmıyorlardı. Nâzım'ı susturmak mümkün değildi.

Nâzım Hikmet, bütün hayatında, özellikle Sovyetler Birliği'nde, bu çeviricilerden şikâyetçi olmuştur. Rus çeviricileri Nâzım'ı anlamıyor, metne ve anlama uymaya çalışmıyorlardı. Nâzım Hikmet, Rus gazete ve dergilerinde şiirleri çıktıkça, merakla gazete veya dergiye sarılır, şiirinin anlaşılmaz hale geldiğini gördükçe sinirlenerek gazete veya dergiyi yere fırlatırdı. Ve arkasından:

- Allah kahretsin, derdi, gene şiirimi mahvetmişler.

Bir defasında,

- Öyleyse demiştim, izin verme çevirmesinler şiirini.

Acı bir tebessümle gözlerime bakmıştı.

- Ne yapayım be kardeşim. Şiirlerim halkım okumasın diye ana dilimde basılmıyor. Yabancı dillerde basılmasına da izin vermezsem bu şiirleri kim okuyacak? Dünya benim varlığımdan nasıl haber alacak?

Son zamanlarda şiirlerini tanıdığı kimselere ve kendi denetimi altında çevirtmeye çalıştı. Bu kez de birtakım sömürücülerin eline düştü ve bunlar Nâzım'ı bir kazanç aracı haline getirdiler. Nâzım'ın etrafını sardılar, çevresini değiştirttiler ve onu dostlarından ayırdılar.

Bu acıklı hikâyeyi ileride ayrıntılarıyla anlatacağım.

Ev sahipleri onu büyük komünist misafirlere ayrılan bir eve yerleştirdiler. Burası eski bir Rus zenginin eviydi. Moskovayı ziyarete gelen yabancı komünist misafirlere ayrılmıştı. Odaları geniş, eşyası eski Rus stili zengin bir evdi. Nâzım Hikmet, gürültülü fazla eşyaya, hele zevksiz şeylere hiç dayanamazdı. Ev sahipleri onunla yarım saat kadar konuştuktan sonra ayrıldılar ve Nâzım'ı yeni evinde yalnız bıraktılar.

NÂZIM KIRMIZI PERDELERE KIZAR

Nâzım'ın bu evde ilk sinirine dokunan şey, şimdiye kadar alışmadığı konfor değil, her tarafı kaplayan kırmızı kadife perdeler olmuştu. Eskiden Ruslarda pencerelere, kapılara, hollere hatta tuvalet kapısına kırmızı kadife perdeler asmak âdetti. Çirkin, ışığı kovan, odaları karanlığa boğan bu perdeler evin içinde kasvetli bir hava yaratıyor, gözü de rahatsız ediyordu. Nâzım evde yalnız kalınca ilk yaptığı şey, bu kırmızı perdeleri söküp yerlere indirmek oldu. Birdenbire ev ışığa boğulmuştu, kasvetli hava gidivermişti, Nâzım'ın içi de rahatlamıştı.

Ne var ki, evde Nâzım'a hizmet etmek üzere bırakılan Rus kadını ertesi sabah kırmızı perdeleri yerlere serilmiş görünce şaşırdı. Korkarak Nâzım'a sokuldu,

- Efendim, dedi, burada sizden önce birçok büyük adamlar oturdular. Hiçbiri bu perdelerden şikayet etmedi. Ben şimdi amirlerime ne cevap vereceğim?

Nâzım güldü,

- Kaldır şunları, dedi, sorarlarsa benim indirdiğimi söylersin.

"BEN ÖRDEK DEĞİLİM, BANYO İSTEMEM"

Nâzım'ın Moskova'da hayatı böyle başlamıştı. Ama bu tuhaflıklar daha da sürüp gidecekti. Ertesi sabah uyandıktan biraz sonra hizmetçi kadın yumuşak adımlarla odaya girdi ve,

- Banyonuz hazır efendim, haberini verdi.

Nâzım, şaşkınlıkla kadının yüzüne baktı.

- Ne banyosu, ben sizden banyo istedim mi?

- Efendim, evimizde oturan misafirlerin hepsi sabahları banyo yaparlardı da.

- Ben ördek değilim. Banyoya lüzum yok.

Kadın şaşırmıştı. Bu misafiri memnun etmek kolay olmayacaktı. Oysa Nâzım uysal adamdı. Her koşula kendini çabuk uydururdu. Yalnız hiçbir kayıt falan tanımazdı. Aklına eseni yapardı. Bunu bildikten sonra Nâzım'ı memnun etmek zor değildi.

Nazım Hikmet Moskovada bir demeç verdiği sırada.

3

Tarihte bu hep böyle olmuştur. Memleketlerinde serbest çalışma olanağına kavuşamayan idealistler ve yarının adamları hep ideallerinin vatanı olan memleketi ikinci vatan olarak seçmişlerdir. Fransa bu bakımdan bütün liberal idealistlerin ikinci vatanı olmuştur. Türk inkılapçıları bile, Ahmet Rıza'lar, Ziya Paşa'lar, İttihat ve Terakki önderlerinin birçokları Paris'te çalışmışlardır. Bugün de komünist rejimden kaçanlar kapitalist memleketlerde, kapitalist memleketlerde çalışmayan komünistler de sosyalist memleketlerde çalışmayı ve buraları kendilerine ikinci vatan yapmayı yeğ görmüşlerdir.

Nâzım bir komünistti. Onun da ikinci vatanı idealinin vatanı olan Sovyetler Birliği idi. Zaten Moskova onun için yabancı bir yer de değildi. Öğrenimini burada yapmıştı. Rus dilini az çok biliyordu. Rus aydın, yazar ve şairlerinden birçoğunun tanıyordu. Onun için Moskova'ya yerleştiği zaman dünyaya yeni doğmuş gibi kendini tarû taze duymuştu. Moskova da onu sevgiyle bağrına basmıştı. Beraberinde getirebildiği şiirlerinden bazıları hemen Rus diline çevrilerek baskıya verildi. Nâzım fabrikalara, kültür evlerine davet ediliyor, buralarda konuşmalar yapıyor, şiirlerini okuyor ve alkış topluyordu.

Bu fabrika ve kültür evleri ziyaretleri ona eski günlerini hatırlatıyordu. Nâzım Hikmet 1920'lerde Moskova'da bulunmuştu. O vakit de böyle fabrikalarda, işçi toplantılarında Türkçe şiir okur ve alkışlanırdı. O günlerini aşağıdaki şiirle şöyle anar:

"Ben, eski Moskovalı'yım.
eski İstanbullu olduğum kadar.
Krasnaya Preonya'da bir fabrika var
orada çıktım ilk defa huzuruna
şiir okudum

ağır elleri dizlerinde
gözlerinde şefkatli sabırları
Türkçe bilirlermiş gibi dinlediler beni
bir kırkbeş dakika aşağı yukarı
ve alkışladılar
o gün bugündür
ne zaman bir parça burnum büyüse
çeker kulağımı bu alkış sesi
beni kendime getirir
bu şehir benim şehrim
on dokuz yaşımda bu şehre geldim
1922 idi yıllardan o yıl
hey gidi gençlik hey..."

Ne var ki Sovyetler'in başında Stalin vardı. Nâzım Hikmet, Stalin'in korkunç cinayetlerini henüz bilmiyordu. Ama daha ilk günlerde sert bir baskı ve korkunç bir sansürle karşılaşmıştı. Şiirleri yayınlanmadan önce şiirden ve sanattan hiç anlamayan kimseler tarafından kontrol ediliyor hatta bununla da kalınmayarak beğenmedikleri veya hoşlarına gitmeyen parçaları ona sormadan silebiliyor veyahut şiirin yayınlanmasını yasaklayabiliyorlardı.

STALİN SANSÜRÜ NÂZIM'I DA SANSÜR ETTİ

Sovyetler Birliği'nde sansür sistemi gerçekten korkunçtu. Bir şiir, bir yazı, bir kitap güneş yüzü görebilmek için uzun ve katmerli bir kontrol mekanizmasından geçirilirdi. Önce şiir, yazı veya kitap yayınlayacak olan evin redaktör dedikleri bir deneticisi vardır. Verilen metni önce bu adam okur. Kendisi ne yazar, ne de sanatçıdır. Sadece partice güvenilen bir deneticidir. Siyasi bakımdan sakıncalı gördüğü veya herhangi bir nedenle beğenmediği parçaları çıkarır veya doğrudan doğruya okuduğu eserin yayınlanmasına engel olabilir. Bu birinci aşamadan geçtikten sonra eser asıl sansür adını taşıyan heyete verilir. Burada aylarca üzerinde çalışılır. Kelimelere, cümlelere varıncaya kadar her şey ince elenip sık dokunur. Binbir açıdan sakıncalar aranır. Bu aşamayı da aşabilirse eser parti kültür bürolarına gönderilir. Eser ancak onların da rızası alındıktan sonra baskıya verilebilir. Ama yazar bile artık eserini tanıyamaz. Hele eserin sahibi henüz

denemelerden geçirilmiş, iyi tanınmamış bir gençse, eser bu çemberden çıkıncaya kadar çekmediği kalmaz.

Nâzım Hikmet tanınmış ve sevilmiş bir komünist şair olmakla beraber sansürle karşılaşmaktan kurtulamamıştı. İlk karşılaşma şöyle oldu: Nâzım doğumun ve yaratmanın kutsallığını anlatan bir şiir yazmıştı. Bu şiirde insanda, hayvanda ve doğada yeni bir şey yaratmanın kutsallığını anlatıyordu. Doğumun filiz vermesi, kadının doğurması, ağacın meyvelerle süslenmesi olaylarını anlatıyor ve şiirin bir yerinde

"Sen tarlasın ben traktör"

diyordu. Yani traktör tarlayı işliyor ve bundan bereket doğuyordu. Sovyet sansürü bu benzetişte bir seks kokusu sezmiş ve şiirden bu parçayı derhal çıkarıvermişti. Sovyet basınında böyle bir şey yayınlanamazdı. Ve bunu yaparken de Nâzım'a sormaya hatta ona haber vermeye lüzum görmemişti.

Nâzım, İstanbul'dayken şiirlerini sansürsüz yayınlayabiliyordu. Sonra arkasından mahkemelerde hesap vermek zorunda kalıyordu çok kez. Ama ne de olsa şiirini yazarken sansürü memnun etmeyi düşünmüyordu. Oysa şimdi hayal ettiği ideal vatanında bu hürriyeti bile bulamamıştı. Hele şiirinde seks kokusu bulmalarına şaşıp kalmıştı. Bu onun için ilk şoktu. Demek burada da yazmak ve çalışmak o kadar kolay olmayacaktı.

GİZLİ POLİS VE ESKİ BİR DOST

Nâzım'ı ilk günlerde rahatsız eden şeylerden biri de etrafında dost gibi dolaşan kimselerin gizli polise mensup olup olmadığı kuşkusuydu. Stalin devrinin polis devleti burnunu her yere sokmuştu. Herkes birbirini kontrol ediyordu. Hatta evlatlar babalarını, babalar çocuklarını jurnal ediyorlardı. Nâzım böyle bir ortam içine düşmüştü. Ama yanında bulunan ve dost geçinenlerden bu işi kim görüyordu? Bunu bilmek olanağı yoktu. Yalnız yanından hiç ayrılmayan, sabah akşam onu yalnız bırakmayan bir adam vardı. Bu adam Nâzım'ın eski bir parti arkadaşıydı. 1920'lerde Moskova'da beraber okumuşlardı. Türkiye'ye dönüşlerinde Hopa hapishanesinde beraber yatmışlardı. Bu adam şimdi yıllardan beri Moskova'da güya Türkiye Komünist Partisi'ni temsil ediyordu. Nâzım Moskova'ya gelince o adamın eski arkadaşını araması ve onun yanından ayrılmaması kadar doğal bir şey olamazdı.

Nâzım ilk günlerde hiç kuşkulanmamıştı. Bu yakınlığı onun eski dostluğuna vermişti. Ondan Sovyetler'e gelmiş bulunan eski parti arkadaşları

üstüne bilgiler edinmeye çalıştı. Ama kimi sorsa ya öldürülmüş veya Sibirya'ya sürülmüş olduğunu öğreniyordu. İçlerinde sağ kalan, hele Moskova'da bulunan hemen de kimse yoktu. İşte o vakit Nâzım'da bir kuşku uyandı. Bütün eski partili arkadaşları sürülmüş, öldürülmüş, çeşitli işkencelere uğramış olduğu halde, bu adam nasıl oluyor da Moskova'da Sovyet vatandaşlarına oranla bolluk içinde yaşıyordu. Neden ondan da kuşkulanmamışlar, onu da bir tarafa sürmemişlerdi. Yavaş yavaş bir şeyler seziyordu. Herhalde bu adam bir yere hizmet ediyordu. Belki de kendisini izliyor ve yukarılara raporlar yağdırıyordu. Ama çare yoktu. O olmasa yanma başkasını vereceklerdi. Bu adam hiç olmazsa eski arkadaşıydı. Bu görevi onun yapması belki de daha hayırlıydı. Ama bunu ne arkadaşına ne de başkalarına söylemek şöyle dursun, sezdirmekten bile kaçınıyordu. Kuşkusunu içinde taşıyor, elinden geldiği kadar ihtiyatlı olmaya çalışıyordu. Ama Nâzım'ın huyu buna pek elverişli değildi. Çünkü Nâzım sırası gelince deli dolu düşündüğünü söylemekten kendini alamazdı. Bereket o günlerde Stalin'in cinayetleri henüz bilinmiyordu. Eski komünist arkadaşlarının nasıl ve niçin sürülüp öldürüldüklerini henüz öğrenmemişti. Zaten Stalin döneminde kimse onunla ulu orta konuşmaya da cesaret edemezdi.

POLİS İSTANBUL'DAKİNDEN DAHA İNSAFSIZ VE ZALİM

Nâzım güya İstanbul'dan polis baskısından kaçmıştı. Ama burada daha kötüsüyle karşılaşmıştı. Buradaki polis daha insafsız, daha zalimdi. Hiç şakaya gelmezdi. Ufak bir falso insanı yok etmeye yeterdi. Bir gün gece yarısından sonra kapınızı çalarlar ve sizi alıp bir yere götürürlerdi. Bir daha da adınız duyulmaz olurdu.

Ama Nâzım bunları bilmediği için her şeyi pembe ve iyi görmeye çalışırdı. Sovyet idaresine leke kondurmazdı. Ama havayı hissetmemesi, baskıyı anlamaması olanaksızdı. Kimseye, hele çevresindekilere göstermemeye çalışmakla beraber ilk günlerde büyük bir şok geçirdiği kuşkusuzdu. Daha kötüsü bütün düşünce ve duygularını şiirle ifadeye alışmış olan Nâzım Hikmet ilk kez olarak düşünce ve duygularını olduğu gibi şiirlerine dökemiyordu.

1951'de Roma'da bulunuyordum. Nâzım Hikmet'ten Viyana'dan bir telgraf aldım. Viyana'da bulunduğunu ve beni görmek istediğini bildiriyordu. Viyana'da bir gazetenin adresini veriyordu. Bu gazetenin başyazarı beni Nâzım'la buluşturacaktı.

Ertesi gün Viyana'ya giden ilk trene atladım. Bulunduğum kompartımanda Viyanalı bir yol arkadaşım vardı. Tren Viyana'ya yaklaşınca nereye ineceğimi sordum. Nâzım'ın gönderdiği adresi çıkartıp uzattım. Yol arkadaşım adresi görünce suratını ekşitti, adresi geri verdi ve Viyana'ya varıncaya kadar benimle bir daha konuşmadı.

İstasyonda bir taksiye bindim. Şoföre adresi verdim. Şehrin göbeğinde büyük bir binanın önünde durduk. Burası büyük bir yayıneviydi. Ve benim aradığım gazete burada yayınlanıyordu. Gazetede çalışanlardan biri başyazarın henüz gelmediğini, fakat beni evinde beklediğini ve beni alıp oraya götüreceğini söyledi.

Çıktık, Viyana'nın meşhur güzel parkına doğru yürüdük ve parka bakan güzel bir binanın önünde durduk. Üçüncü katta büyük bir apartmana girdik. Lüks eşyayla döşenmiş geniş bir salon, bir köşede büyük bir piyanofor. İç odalardan birinden çıkan kısa boylu, gözlüklü bir adam gelip selam verdi, yazısını bitirmek üzere olduğunu söyleyerek birkaç dakika için özür diledi. Yarım saat kadar sonra beraberce çıktık. Adeta koşarak gidiyor ve daima arada bir mesafe açmaya çalışıyordu. Konuşmuyordu. Önce parka girdik, sonra parktan çıkıp Grand Hotel'e yöneldik. Viyana'nın bu eski ve meşhur büyük oteli kapılarını, pencerelerini kapamış, terk edilmiş eski bir konağı hatırlatıyordu. Kapısında süngülü Sovyet askerleri bekliyordu.

O tarihlerde Viyana dört büyük devletin işgali altındaydı. Şehir dört bölgeye ayrılmıştı. Her bölge dört devletten birinin denetimi altındaydı. Grand Hotel Sovyet bölgesine düşüyordu ve Sovyet ordusu bu güzel oteli karargâh yapmıştı.

Başyazar askerlerin beklediği ön kapıya yanaşmayı doğru bulmadı. Otelin etrafını çevirerek arka kapıya gittik. Orada Nâzım Hikmet'in Dünya Barış Kongresi'nde bulunduğunu öğrendik. Kongre parktaki büyük gazinoda yapılıyordu. Burası hemen de Grand Hotel'in karşısına düşüyordu.

Dünya Barış Konseyi bütün memleketlerde kolları bulunan dünya çapında bir örgüttü. Amacı harbe karşı savaşmak, halklar arasında barış propagandası yapmaktı. Merkezi Viyana'daydı. Bu merkezde çeşitli memleketlerden gelmiş insanlar işbaşında bulunuyorlardı.

Dünya Barış Konseyi hemen her yıl uluslararası bir kongre yapardı. Bu kongrelere dünyanın dört köşesinden binlerce barışsever katılırdı. Nâzım Hikmet Moskova'ya yerleştikten sonra bu örgütün Moskova'daki koluna, sonra da dünya barış konseyine üye olmuştu, kongreye o sıfatla katılıyordu.

Kongre binasına girince büyük bir kalabalıkla karşılaştım. Ortada büyük bir çalışma görülüyordu. Salona girince bir köşede kongreye katılan büyüklerden bazılarının oturup konuştuklarını gördüm. Aralarında Sovyet yazarı İlya Ehrenburg, Güney Amerika şairlerinden Pablo Neruda, Brezilyalı ünlü yazar George Amado ve Nâzım vardı. Nâzım beni görür görmez yerinden fırladı, sarmaştık. Beni arkadaşlarına tanıttı. Pablo Neruda elimi sıkarken,

- Nâzım'a dikkat edin, dedi. Biz bu adamın yanında şair bile sayılmayız. Oysa Neruda uluslararası ün kazanmış bir şairdi. Nâzım az zamanda kendisini tanıtıvermişti. Burada kendi ortamı içindeydi. Mutluydu. Neşeliydi. Yeni bir âleme girmişti ve bu âlem onun âlemiydi. Ayrıca barış için çalışmanın, uluslararası eylemlere katılmanın zevkini duyuyordu. Biraz oturduk, sonra elimden tutarak beni kaldırdı,

- Aman buradan çıkalım, dedi. Karşıda bir kahve var, orada oturup rahat konuşalım.

NÂZIM, YANINDAKİ GÖLGE İÇİN, "BU BENİM PASAPORTUM" DEDİ

Beraberce çıktık. Ama nereden çıktığı bilinmeyen iri yarı bir adam peydah oldu yanımızda, Nâzım'la Türkçe konuşuyordu. Merakla sordum:

- Bu kim?

Nâzım gülerek arkadaşının kolunu tuttu ve bana tanıttı:

- Bu, benim pasaportumdur. Ben onsuz hiç bir yere gidemem. Onun için gölgem gibi hep yanımda bulunur.

Anlamıştım. Sovyet sivil ajanlarından biriydi. Nâzım ilk kez Sovyetler dışına çıkıyordu. Bu adamı yanına takıvermişlerdi.

Nâzım gülerek işi şakaya boğmak istiyordu ama sıkıldığı belliydi. Viyana'nın ünlü, güzel, konforlu kahvelerinden birine oturduk. Nâzım benden İstanbul üstüne bilgi istiyordu. Karısı, çocuğu, dostları ne yapıyorlardı. Memleketi özlemeye başlamıştı. Elime son yazdığı bir şiiri sıkıştırdı. Baktım:

"Seni düşünüyorum İstanbul'um"

başlığını taşıyordu. Bu şiiri sonra genişletmiş, başlığını da "Seni düşünüyorum" biçimine sokmuştu.

"Bacımınkiler gibi gök gözlü şehrim
İstanbul'um
seni düşünüyorum
oturmuşsun deniz kıyısına
bakıyorsun limana giren Amerikan zırhlısına
hastasın, açsın, öfkelisin.
O da bakıyor sana
hem de nasıl efendinmiş,
patronunmuş
sahibinmiş gibi it oğlu it."

Bu şiir Viyana'da bana verdiği kadar bu kadardı. Sonra bunun üzerinde çalıştığı ve yeni eklerle onu tamamladı. Şiir yeni biçimiyle şöyle devam eder:

"Bozkırdaki tarlalar sizi düşünüyorum
belki kara sabanla sürülürdünüz
kavruk olurdu ekininiz
kavruktu, mavruktu, buğday idi ya
Amerikan şimdi beton dökmüş oraya
öyle ölüme uçak alanı yapmış sizi

uzun uzun şoseler sizi düşünüyorum
üstünüzden kervan geçmez, kuş uçmaz
ölmeye, öldürmeye gidilir yalnız

seni düşünüyorum tornacı Rahmi
belki bu sabah basıldı evin
belki şimdi birinci şubedesin
kolların kelepçeli arkadan
kan içinde yüzün gözün
biliyorum söyletemezler "barış yolu"
dergisini kimden alıp dağıttığını."

Ve bu şiir böyle devam der.

Nâzım Hikmet, genel olarak Moskova'daki yaşantısından memnun görünüyordu. Hele böyle siyasal eylemlere katılmak, dünyanın ünlü aydınlarıyla bir arada çalışmak onu pek sevindirmişti. Adı daha şimdiden Sovyet sınırlarını aşarak dış memleketlerde duyulmaya başlamıştı. Şiirleri

Rusça'ya, Fransızca ve İngilizce'ye çevrilmişti. Böylece uluslararası ünlüler arasına girmişti.

O günü beraber geçirdik. Ben akşam treniyle Roma'ya döndüm. Nâzım yanındaki gölgesiyle beni istasyona kadar getirdi, ayrıldık.

4

Nâzım, Viyana'dan sonra Berlin'de yapılmakta olan Dünya Gençlik Festivaline katılmak üzere, Doğu Almanya'ya gitti. Tabii gölgesi de beraber. Berlin o vakit henüz bir harabe halindeydi. Bir tarafı yıkılmış eski büyük otellerden birine indi.

Onun geldiğini öğrenen dünya gençleri Nâzım'ı otelinden aldılar ve omuzlarında festivale götürdüler. Şehir büyük bayram içindeydi. Dünyanın dört köşesinden gelmiş başka kıyafetlerde, başka başka diller konuşan gençler sokaklara dökülmüş bayram yapıyorlardı. İçlerinde, Hintlileri, Araplar, Afrikalıları, Asyalları, Güney Amerikalıları vardı. Berlin bir çiçek bahçesine dönmüştü. Çeşitli dillerde şarkılar söyleniyor, yer yer danslar yapılıyor, gençler birbirlerine sarmaşarak öpüşüyorlardı.

Nâzım Hikmet sarhoş olmuştu. Böyle heyecan verici bir manzarayla ilk kez karşılaşıyordu. Festivale katılan Türk gençleri Nâzım'dan ayrılmak istemiyorlardı. Ama öteki gençler Nâzım'ı aralarına almakta birbirleriyle yarış ediyorlardı. Uzun yıllar hapislerde, dört duvar arasında yaşanmış bir insan için bu, hayal edilemeyecek kadar güzel ve heyecan verici bir salıneydi. Yüreği hasta Nâzım bu heyecana nasıl dayandı şaşılır.

Bu bayram on beş gün sürdü. Ve Nâzım Hikmet coşkun ve sarhoş bir halde dünya gençlerinin bu güzel sevincine ve bayramına ortak oldu. Ayağı yere değmiyordu. Gençler onu hep omuzları üzerinde taşıyorlardı. Ve Nâzım gençlere müjdeler veriyordu:

- Çocuklar, Sovyetler'de her işçinin bir otomobili var!

- Sovyetler'de gelecek yıldan başlayarak ekmek bedava olacak!

Yalan söylediğini o da biliyordu. Ama gönlü öyle istiyordu. Gönlünün istediğini olmuş gibi görüyor ve kendince yalan söylemiyordu. Ama o günleri aşağıdaki şiiriyle şöyle anlatır:

"Festival öğleden sonra başlıyor
caddelerde Almanlar
hele gençleri
mavi gömlekleri, mavi bayraklarıyla
gözümün önünde hâlâ
türküler söyleniyor
sıhhatli çocuklar gibi bahtiyar
türküler söyleniyor
bahar ağaçları gibi aydınlık
ve arkada harabeler
türkülerin arkasında
onlar artık insanların arasına karışmıyor.
Tutulduk çiçek yağmuruna
kırmızı, beyaz, mavi, sarı
gülleri, karanfilleri, minaları
hepsinin de en tazesi, en dostu, en güzeli
ve sesler...
güneşli, kumsalda sevinçle yuvarlanan
dalgaların uğultusu
gençlik,
barış,
hürriyet,
hayat,
frandşaf, frandşaf

BULGAR HÜKÜMETİ, TÜRKLER İÇİN NÂZIM'I ÇAĞIRIYOR

Nâzım Hikmet Moskova'ya döndükten pek az sonra Sofya'dan bir davet aldı. Bulgar Komünist Partisi ve hükümeti Nâzım Hikmet'i Sofya'ya davet ediyordu.

Bu davetin amacı şuydu:

Bulgaristan Komünist Partisi ve hükümeti, yerli Türkler sorununu nasıl çözeceklerini bilmiyorlardı. O vakit Bulgaristan'ın nüfusu altı milyondu. Bunun altı yüz bini yani onda biri Türktü. Bu büyük kalabalık Bulgar parti ve hükümetini iki bakımdan endişeye düşürüyordu. Bulgaristan'da yaşayan Türkler dil, din, gelenek ve duygu ile Türkiye'ye bağlıdırlar. Türk radyolarını dinlerler. Kırcaali gibi sınır illerinde yaşayan Türklerle dolu kasabalar vardır. Bulgaristan'la Türkiye arasında bir harp çıksa,

Bulgaristan bu Türklere güvenemez. Bunlardan kurtulmak gerek.

Sonra, Bulgar Türkleri, devrimi benimsemiyorlar, bir türlü kolhozlara girmiyorlar, bağımsızlıklarını korumaya çalışıyorlar, hükümetin ve partinin baskısına karşı direniyorlar. Bulgar hükümeti de onları benimsemiyor. Bulgar köylerine giden yolları bile Türk köylerinden geçirmiyorlar. Bulgar köylerine elektrik verirken, Türk köylerini atlıyorlar. Bu karşılıklı anlaşmazlık ortaya büyük bir problem çıkarmış bulunuyor.

Sonunda Bulgar hükümeti bu sorunu çözebilmek için Bulgaristan'da bulunan bütün Türkleri memleketten çıkarmaya karar veriyor. Kapıları açıyor, isteyenler Türkiye'ye gidebilir diyor, geri kalanların da hükümete boyun eğeceğini umuyor.

Bu karar yerli Türklere bildirilince, bütün Türk köyleri birden ayaklanıveriyor. Tüm Türkler Türkiye'ye göçmeye kalkıyorlar. Sofya'daki Türk Konsolosluğu, Türkiye'ye gitmek isteyenlerin hücumuna uğruyor.

Bulgar hükümeti görür ki, altı yüz bin Türk Türkiye yolunu tutmak kararındadır. Yollar, Sofya sokakları, trenler, göçmenlerle doludur. Evet ama, bir anda nüfusun onda birinin ekonomiden çekilmesi Bulgar ekonomisini altüst edebilir. Türkler köyleri boşaltınca, tarım ekonomisinde büyük bir boşluk meydana gelebilir. Bunların bırakacağı boşluğu başka yollardan doldurma imkanı da yok. Türkler giderlerse, memlekette kıtlık ve açlık olabilir.

TÜRKLERİN GÖÇÜNÜ DURDURMAK İÇİN

Bu nedenle bu genel ayaklanma, Bulgar parti ve hükümetini ürkütür. Verilen kararın yanlış olduğu anlaşılır. Zararın neresinden dönülürse kârdır deyip, bu göçü durdurmak kararı verilir. Fakat bir kez ayaklanmış olan bu halkı tekrar yurtlarına döndürmek, hükümetin içtenliğine inandırmak artık kolay değil. O vakit düşünüp taşınırlar ve Nâzım Hikmet'in Türk halkı üzerindeki etkisinden faydalanmaya karar verirler. Bu akımı durdursa durdursa Nâzım Hikmet durdurabilir derler. Bulgarlara ve Bulgar hükümetine güvenini kaybeden Türkler. Nâzım'ın sözlerini içtenlikle dinleyebilirler. Ve bu problem de böylece kapanır gider.

Nâzım Hikmet bu işten ancak Sofya'ya vardıktan sonra haberdar olur. düşünür taşınır biraz da gururu okşanmıştır, şimdiye kadar böyle sorumlu bir durumla karşılaşmamıştır, başından hiç böyle bir şey geçmemiştir, bu alanda deneysizdir ama, mademki kendisine güven gösterilmiştir bir defa deneyecektir. İlk önce yerli Türkleri dinlemek, onların dertlerini, şikayetlerini, isteklerini öğrenmeye karar verir. Bulgar Komünist Partisi'nin

Türk üyeleri de bu alanda onu hayli aydınlatırlar, gereken bilgiyi verirler ve şimdiye kadar göçü durdurmak için yaptıklarını ve aldıkları tedbirleri anlatırlar.

Nâzım Hikmet bütün bu bilgileri aldıktan sonra, işin büyüklüğünü ve zorluğunu anlar ve sonunda talihini denemeye karar verir.

- Peki, der, ama şartlarım var.

- Nedir?

- Ben köylere gideceğim, köylüleri toplayıp onlarla serbestçe, baş başa konuşacağım. Onların şikâyetlerini ve isteklerini dinleyeceğim ve ona göre yürüyeceğim.

- Hay hay! derler, bu işi başarıyla bitirmen için ne gerekirse yapmaya hazırız. Yeter ki bu akım dursun.

NÂZIM KÖYLÜLERLE KONUŞUYOR

Nâzım Hikmet ayaklanmanın en kuvvetli olduğu bir köyü seçer. Yanında Bulgar Komünist Partisi'ne bağlı Türkler de olduğu halde bu köye gidilir. Mevsim yazdır. Köyün meydanında toplanılır. Bütün köylüler oradadır. Hatta Nâzım Hikmet'in geldiğini işiten etraftaki köylerden de gelenler vardır. Çünkü bu dava Bulgaristan'da yaşayan bütün Türklerin davasıdır. Herkes heyecan ve merak içindedir.

Köy alanında Nâzım, parti ve hükümet temsilcileri yerlere otururlar, köylüler etraflarını çevirir. Bütün gözler Nâzım'ın üzerindedir.

Nâzım söze başlar:

- Arkadaşlar, yoldaşlar!.. Sizin Türkiye'ye gitmek üzere ayaklandığınızı duydum. İnsanın yüzyıllardır alıştığı ve sevdiği yerini ve yurdunu bırakıp göçmesi kolay iş değil. Benim de başımda var biliyorum. Ama siz, nereye gidiyorsunuz? - Neden böyle kendinizi bilinmez karanlıklara atıyorsunuz? Bunu öğrenmeye, mümkünse sizlerle dertleşmeye geldim. Gelin bana derdinizi açın, niçin göçmek istiyorsunuz?

Kalabalığın önünde bulunan ağzı söz yapan köylünün biri öne atılır ve anlatır:

- Bize kötü davranıyorlar, Nâzım ağabey, kötü... Bizi kolhozlara girmeye zorluyorlar. Elimizden varımızı yoğumuzu almak istiyorlar. Bulgar köylerine yol yapıyorlar, bizi yolsuz bırakıyorlar. Komşu Bulgar köylerine elektrik veriyorlar, bize vermiyorlar. Camilerimize, okullarımıza hor bakıyorlar. Bize dilimizi, dinimizi unutturmak istiyorlar. Onun için bizi burada artık duramayız.

Nâzım bakar ki, adam düzgün konuşuyor. Pek sıradan bir köylüye de benzemiyor:

- Sen kimsin, adın ne?

- Adım Ali, ben köyün muhtarıyım.

Halka dönerek sorar.

- Başka konuşmak isteyen var mı içinizde?

Bir sarıldı çıkar ortaya, o da bunlara benzer laflar eder.

- Sen kimsin, der, Nâzım.

- Ben köyün imamıyım efendim.

Nâzım bu cevabı alınca küplere biner:

- Çekilin karşımdan. Ben buraya köyün ağalarını ve hocalarını dinlemeye gelmedim. Bana köylü, köylünün kendisi lâzım.

Nâzım etrafındakilere bir göz gezdirir. Karşısında bu olayları dalgın dalgın şöyle seyretmekte olan ve kılık kıyafetinden fakir bir köylü olduğu anlaşılan birini çağırır. Şefkatli bir sesle,

- Sen gel köylüm, senin adın ne?

- Ahmet.

- Sen bu köyün fakirlerinden misin?

- Evet efendim.

- Sen de mi göçmek istiyorsun?

- Evet efendim.

- Senin de pasaportun hazır mı?

Köylü cebinden pasaportunu çıkartıp gösterir.

Nâzım ani bir hamle yapmaya karar verir:

- Yırt şu pasaportu!

Köylü hiç duymamış gibi pasaportunu cebine kor ve geri çekilir.

Nâzım Hikmet bu olayı bana anlatırken,

- İşte o vakit, demişti, birden bire afalladım. Bu kadar kararlı bir halkı yerinden oynatmanın, yoldan çevirmenin mümkün olamayacağını anladım. Yenilmiştim ama, gene de renk vermeyerek sert konuşmama devam ettim. Evindeki rahatını, malını mülkünü bırakıp yollara düşmenin felaketini anlattım. Burada komünist rejim kurulduktan sonra, yüzlerinin güleceğini söyledim. Ama artık iş işten geçmişti. Bu sorunu çözebilmek için Türk halkına bu rejimi sevdirmekten, ona insan muamelesi yapmaktan, diline, dinine saygı göstermekten başka yol olmadığına inandım.

Sofya'ya döndükten sonra parti ve hükümet yetkililerine yaptığım denemeyi ve bundan alınacak dersleri anlatmaya karar verdim.

Gerçekten de Sofya'ya dönünce, görüştüğü parti ve hükümet yetkililerine şu nasihatta bulunur.

- Bu sorunu çözmek, Türk halkının burada sizlerle beraber kardeşçe yaşamasını sağlamak istiyorsanız:

1 - Onların dillerine, dinlerine saygı gösteriniz.

2 - Onlar için Türkçe ders veren okullar açınız.

3 - Bu okullar için öğretmen okullarında öğretmen yetiştiriniz.

4 - Onlar için Türkçe gazete, dergi, kitap vs. yayınlayınız.

5 - Radyoda, Türkçe yayınlara ve Türk şarkılarına önem veriniz.

Falan filan...

Bulgar parti ve hükümeti, Nâzım'ın bu tavsiyelerini ciddiye aldı. O zaman köylerde Türk okulları açtı. Türkçe gazete ve dergiler çıkardı, Türk öğretmeni yetiştiren özel okullar kurdu, üniversitede Türkler için kurslar açtı, Türklerin kendi aralarında kültür eylemlerinde bulunmak üzere müzik, dans, tiyatro grupları kurmalarını teşvik etti. Türkler de yavaş yavaş yatıştılar. Çoğu geri dönüp yerlerine yerleştiler.

Bu da Nâzım için bir başarı sayılabilirdi. Nâzım Hikmet, Sofya'dan uzakta yaşıyordu. Ama Bulgar Türkleriyle yakından ilgilenmekte devam etti.

Bir süre sonra Bulgaristan'a gittiğim zaman herkes onun bu teşebbüsünden söz ediyordu. Nâzım'ın ardından yerli Türk komünist önderleri birçok dedikodular çıkarmışlardı. Onlara göre, Nâzım bu işi yüzüne gözüne bulaştırmıştı, halkı kızdırmıştı, partiyi de sevindirememişti. Ama elde ettiği başarıları hiç söylemiyorlardı.

Herhalde Nâzım da bu teşebbüsünden pek memnun kalmamıştı. Çünkü ben Bulgaristan'a gitmeden önce kendisiyle görüştüğüm halde, bana bundan hiç söz etmemişti. Bu serüvenini aradan uzun yıllar geçtikten sonra anlatmıştı. Yalnız kırgınlığı şundan belliydi ki, uzun müddet bir daha Bulgaristan'a gitmedi.

NÂZIM'IN YOLCULUĞU VE KALP KRİZİ

Bulgaristan'dan Moskova'ya döndükten pek az sonra Çinliler Nâzım'ı Pekin'e çağırdılar. Artık kapılar açılmıştı. Zaten Nâzım gezmeye, yeni yeni ülkeler görmeye bayılırdı. Hapisteyken en çok özlediği şeylerden biri de buydu. İstanbul'da kaldığı sürece bu gezileri yapması da mümkün de-

ğildi. Sovyetler'e geldikten sonra, bir süre ona kapıları açmadılar. Gittiği yerlere de yanına bir gölge takmak şartıyla izin verdiler. Şimdi ilk kez dünya kapıları ona ardına kadar açılıyordu. Şimdi de Çin'i görmek, yeni bir dünya keşfetmek olanağı çıkmıştı.

Fakat ne yazık ki, Çin yolculuğu istediği gibi olmadı. Pekin'den başka bir yere gidemedi. Öyle olduğu halde, Çin'de adını duyurmayı ve kendisini sevdirmeyi başarmıştı. Ben Çin'e gittiğim zaman her tanıştığım bana Nâzım'ı sorardı.

Pekin'de bir gün ansızın enfarktüs Nâzım'ı yere serdi. Çin doktorları durumu tehlikeli buldular ve tedavisini Pekin'de yapmak istemediler. Bir uçağa bindirip Nâzım'ı Moskova'ya gönderdiler.

Bu yolculuk kısa sürdü ama. Nâzım'ın Pekin izlenimlerini yazdığı bir kaç ufak şiirden anlamak mümkün. İşte birkaç örnek:

"Çİ - ÇUN - TIN"
Kun-Minde bir cennet köşkü Çi-Çun-Tin
Zalim Si-Si sapsarı gelir, ilkbahara buradan
bakardı
Ben de baktım, sandallar geçti arasından
nilüferlerin
"Doğu'da şafak" türküsünü söylüyorlardı

TAŞ GEMİ
Kun-Min'de bir gemi var teknesi taştan
Yelkenleri rüzgâr dolu Çin'de
bir o kımıldamıyor
bir o keder içinde

OYMALARA DAİR
Van-Se-Sen'de mermer, karaağaç, fildişi
ipekleşmiş ustaların kahraman ellerinde
gördüm: Bu metin inceliğin bir eşi
mavi işbaşı elbiseli Pekin güzellerinde

Nâzım Hikmet Çin'den o zaman Kore'ye gönderilmiş olan Türk askerlerine şu mektubu yazar:

MEKTUP
Bugün çarşamba, kasımın biri
Bugün beş bin yıllık Çin bastı dört yaşına
Pekin'de geçilmiyor türkü sesinden
yollara döküldü millet
yediden yetmişine.
Hepsi de mavi işbaşı elbiseli
Pekin'de fakfur kulelerde güneş
kırmızı sütunlarda ak güvercinler.
Li-Çan-Çen'le konuştum Ahmet
Hunan köylülerinden
uzun, ak sakalı tek tek
alnı Çin yazısı gibi kırışık
dedi ki bana:
toprağım yoktu,
var öküzüm yoktu
var
İnsandan sayılmazdım
insanım artık
Daha da güzel günler göreceğiz, diyorlar.
Yalan değil
göreceğiz.
İşte ben
Li-Çan-Çen daha da güzel günler görelim
diye.
Oğlumun birini okula yolladım
öbürünü Kore'ye
Li-Çan-Çen'in oğlu bu yüzden orada
YA SEN!

5

Moskova'ya varır varmaz Nâzım Hikmet'i derhal Kremlin Hastahanesi'ne yatırdılar. Hastahanenin adı Kremlin'dir ama, Kremlin'le hiçbir ilgisi yoktur. Burası Sovyet Komünist Partisinin hastahanesidir. Yani burada yalnız parti önderleri, onların aileleri, dışarıdan gelmiş olan komünist partili misafirler yatabilir ve tedavi görebilir. Bunların dışında halktan hiç kimse bu hastahaneye giremez. Hatta hastahanenin kapısında polis ve asker bekler. İçeri girmek de serbest değildir. Hastahane büyük ve geniş bir bahçe içindedir. Etrafı ormanlarla çevrilmiştir. Hastahanenin doktorları seçmedir. Bu vesileyle şunu belirteyim ki yalnız Sovyetler Birliği'nde değil, bütün sosyalist memleketlerde parti önderleri için böyle özel parti hastahaneleri vardır. Bu hastahaneler en modern araçlarla donanmıştır, hastalar özel bir dikkatle tedavi edilir.

İşte Nâzım'ı bu hastahaneye yatırmışlardı. Garip bir rastlantı Moskova'da onun gölgesi olan arkadaşı da gene enfarktüsten aynı hastahanede yatmaktadır. Hatta yatakları aynı odadadır ve tuhaftır ki her ikisi de bu hastahanede üç ay tedavi görmüştür ve hastahaneden ikisi birlikte çıkarlar. Ve gene Nâzım'm evinde buluşurlar.

Hastahanede günlük tedaviyle uğraşan sıradan doktorlar vardır. Bir de ayrıca her hastalığın bir uzmanı bulunur. İlk muayeneleri klinik tahlillerini sıradan doktorlar yapar. Sonra hastahanenin bütün doktorları sabah toplanırlar hazırlanan raporları gözden geçirirler, teşhisi birlikte korlar ve hastayla doğrudan doğruya uğraşan doktora direktif verirler. Hastalık önemliyse uzman getirtilir, onun fikri alınır ve tedavi onun gösterdiği yoldan yapılır.

Nâzım'ın tedavisiyle meşgul olan iki doktor vardır. Biri doktor Lidya Ivanna, öteki doktor Galina'dır. Nâzım hastahaneye gelir gelmez daha doktorlar görmeden hasta bakıcılar tarafından alınır ve derhal sıcak banyoya sokulur.

Nâzım derdi ki,

- Orada hasta bakıcıların bilgisizliklerinin kurbanı olabilirim. Enfarktüs geçimişim, yürek hastası olarak geliyorum, iki göz iki kaş arasında beni sıcak suya soktular. Ben de dalga geçmişim, sonradan ayıldım ve sudan fırlayıp çıktım. Yoksa sert bir tepkiyle o anda ölebilirdim.

DOKTOR TAVSİYESİ VE ŞİİR

Yatağa yattıktan sonra doktorun ilk ihtarı şu:

- Sigara ve içki içmeyeceksin. Saat 10 dedi mi yatağa gireceksin, kendini yormayacaksın. Merdiven çıkmayacaksın.

- Peki, ya öfke, ya fazla sevinç, ya heyecan ne olacak?

Nâzım biraz kendine geldikten sonra bunu şiire döker:

"Peki Lidya hanım kafayı çekmiyeyim
ne şarap, ne votka, ne rakı
hatta yılbaşı gecesi
bayramlarda hatta
hattaKostinya'nın doğum günü
Zaten en kolayı bu, evet
kırk yıl içmesem aklıma gelmez meret
peki saat on dedi mi
yatırayım yatağa hasta kalıbımı
çocuklar ve kuşlarla beraber

Peki en azından altı ay daha
yarin dudağından uzak durayım
zaten ayrılık var arada
anlıyorum Lidya İvanna yoldaşım
yüksek emirlerinize riayet ederek.

Yoksa üçüncü bir enfarkt
ve el bombası gibi patlayıp dağılabilir yürek
anlıyorum
fakat
sevinç,
öfke
keder

tütünden de diyorsunuz
uykusuzluktan da beter.
İyi ama doktorcuğum, mesela
nasıl sevinmem dolu dizgin dörtnala
gördükçe ben komünist
burda komünizmin
elle tutulur hale geldiğini
Benim akıllı doktorum, insaf edin
nasıl öfkelenmem düşündükçe memleketimi
ayakları altında çırpınıyor bir avuç hergelenin
mesela, yahut
belki görmeyeceğim bir daha
anasıyla Memet'imi
kederlenmemek elde mi güzel gözlü doktorum
elde mi?
Sözün kısası Lidya İvanna
şefkatli emeğinizi boş çıkaracağım diye
kızmayın bana
ben deniz kıyısında ve karlı, sakin
vurdum duymaz bir kaya
gibi yaşamaya
söz vermeyeceğim.
çatlayacaksa, varsın çatlasın yüreğim
öfkeden
kederden
sevinçten."

DOKTOR GALİNA,
NÂZIM'A ÂŞIKTIR

Ne var ki hastahanede Nâzım Hikmet'le en çok ilgilenen doktor Galina'dır. Bu kadın ufak tefek yapılı, çıtır pıtır, yuvarlak yüzlü, pembe yanaklı, güzelce ve sevimli bir doktordur. Gel zaman git zaman Nâzım'a vurulmuştur. Hastahanede bütün dikkat ve şefkatini hatta sevgisini Nâzım'a vermektedir. Nâzım iyi yemiyorsa, vaktinde uyumuyorsa, azıcık öksürüyorsa bundan Nâzım'dan daha çok rahatsız olan doktor Galina'dır. Galina, Nâzım'ın üzerine çocuğuna bakan bir anne, sevgilisine bakan bir âşık, gibi titremektedir. Onun yardımına koşmak onun ihtiyaçlarını karşılamak, ona ilgi ve sevgi göstermek Galina için büyük bir zevktir.

Bir süre sonra Nâzım iyileşmeye yüz tutar. Yüreğindeki çatlak yavaş yavaş kapanır, hastahaneden çıkma günleri yaklaştıkça doktor Galina'yı bir telaş alır. Nâzım giderse onu bütünlük yitirme tehlikesi vardır. Hastahaneden çıktıktan sonra Nâzım'ın kendisini bir daha hatırlaması akla bile gelemez. Çünkü Nâzım Hikmet doktorun sevgisine karşılık göstermemektedir, kayıtsızdır.

Nihayet çıkmak günlerine yakın bir gün doktor Galina açılır. Nâzım'ın yanında devamlı olarak bir doktorun bulunması gerektiğini anlatır. Her an Nâzım yeni bir enfarktüs geçirebilir. Böyle bir anda yanında bir doktor bulunup gereken yardımı yapamazsa Nâzım ölebilir. Bunu önlemek için doktor Galina, Nâzım'm yanında onun özel doktoru gibi çalışmaya hazır olduğunu bildirir. Bu teklif Nâzım'ın da işine gelir, yetkililer de bu anlaşmayı doğru bulurlar. Üç aylık tedaviden sonra Nâzım Hikmet doktor Galina ile birlikte evine döner.

Zaten Nâzım artık gerçekten hastadır. Ölümle karşılaşmak onu ürkütmüştür. Hayatı değişmiştir. O uçarı, o coşkun Nâzım'ın yerini durgun ve hareketsiz bir Nâzım almıştır.

MOSKOVA'DA NÂZIM'LA İLK BULUŞMAMIZ

1953'te idi. Bir gün Moskova Barış Komitesi'nden bir telgraf aldım. beni Sovyetler Birliği'ne çağırıyorlardı. Arkasından Nâzım Hikmet'ten bir telgraf geldi: "Bu davet benimdir, mutlaka gel, iyi değilim" diyordu.

Kalktım gittim. Sovyetler'e ilk kez gidiyordum. Yanıma genç, sevimli bir tercüman vermişlerdi ama Türkçesi kıttı. Ertesi sabah Barış Komitesi'nin merkezini ziyarete gittik. Bana burada Nâzım'la buluşabileceğimi müjdelediler. Nâzım yoldaydı, neredeyse gelecekti. Salonda bir masa etrafında oturduk. Ben sabırsızlanıyordum. Gözüm kapıdan ayrılmıyordu. Ev sahipleri sabırsızlığımın farkına vardılar "üzülmeyin, neredeyse gelir" diyorlardı.

Biraz sonra kapı açıldı, Nâzım göründü. İhtiyarlamış, zayıflamış, adeta çökmüştü. Rengi uçuktu. Bir bastona dayanarak ve yarım aksayarak yavaş yavaş yürüyordu. Koşup onu yarıda karşıladım. Sarmaşıp kucaklaştık:

- Ah ne sevindim, ne sevindim bilemezsin diyordu. Gene yavaş adımlarla gelip masamıza oturdu.

- Beni hastalık bitirdi Zekeriya, diye anlatmaya başladı. O vakite kadar ben onun hastalandığını ve hastahaneden yeni çıktığını bilmi-

yordum. O vakitler mektuplaşmamız olağan değildi. Moskova'da yaşayan bir adam dış memleketlerle mektuplaşamazdı. Mektuplaşmaya kalkarsa şüphe altına girebilir ve hayatı kendisine cehennem olabilirdi. Bunun içindir ki beni çok görmek istediği halde doğrudan doğruya davete cesaret edememiş, araya Barış Komitesini koymak ihtiyacını duymuştu.

Uzun uzadıya geçirdiği tehlikeleri anlattı. Çin'de nasılsa ölümden kurtulmuş ve kapağı Moskova'ya atabilmişti. Üç aylık tedaviden sonra doktorlar yüreğinde bir arıza kalmadığını söylemişlerdi. Ama kendisi iyimser değildi. Artık kendisinden bir hayır beklenemeyeceğini ısrarla tekrarlıyordu. Teselli için söylenen sözlere kulak asmıyordu. O hastalığını herkesten iyi bildiğine inanmıştı. Ansiklopedileri karıştırmış, uzmanlarla konuşmuş, istatistikleri incelemiş, bu hastalığa tutulanların en çok üç yıl yaşadıkları kanısına varmıştı.

- Ben de yaşasam diyordu, ancak daha üç yıl yaşayabilirim. Hem de sakat, hastalıklı adam olarak.

O coşkun, o ele avuca sığmayan heyecanlı Nâzım ne hale gelmişti. Hapishaneden çıktığı zaman bile bu kadar bitkin değildi. Ev sahiplerinden izin istedik. Kolkola girip Barış Komitesi binasından çıktık ve bir otomobile atlayıp Nâzım'ın evine gittik.

Nâzım'ın evi üç odalı bir apartman dairesiydi. O vakitler şehrin eteklerinde sayılırdı. Etrafta tek tük yeni yapılmış apartmanlar görünüyordu. Nâzım bu apartmanlardan birinde oturuyordu. Oturma odası genişçe idi. Fakat eşyası derme çatmaydı. Salonda bir masa ve birkaç iskemleden başka bir şey yoktu.

Bizi Nâzım'ın özel doktoru ve şimdi arkadaşı doktor Galina karşıladı. Bu ufacık tefecik sevimli Rus kadını Nâzım'ı bir ana gibi sabırsızlıkla beklemişti. Evde başka kimse yoktu. Nâzım doktoruyla evde tek başına yaşıyordu.

Oturduk, doktorun getirdiği kahvelerimizi içtik. Nâzım'ı bir ölüm korkusu kaplamıştı. Başka bir şey konuşamıyordu. Doktoru onu sıkı bir perhize koymuştu. Fazla su içmesine, belli başlı zararlı şeyleri yemesine izin vermiyordu. Yorlmamasına dikkat ediyordu. Her şey hesaplıydı. Ömründe disiplin nedir bilmeyen Nâzım şimdi sımsıkı kayıtlar içinde yaşıyordu. Ölüm korkusu onu her şeye katlandırıyordu.

"Yoldaşlar, nasip olmazsa görmek o günü
ölürsem kurtuluştan önce yani
alıp götürün

Anadolu'dı bir köy mezarlığına gömün beni
Hasan beyin vurdurduğu
ırgat Osman yatsın bir yanımda
bir çavdarın dibinde toprağa çocuklayıp
kırkı çıkmadan ölen şehit Ayşe öbür yanımda

Traktörle türküler geçsin alt başından mezarlığın
seher aydınlığında taze insan yanık benzin kokusu
tarlalar orta malı, kanallarda su
ne kuraklık, ne jandarma korkusu
bizler türküleri elbette işitecek değiliz
toprağın altında yatar upuzun
çürür kara dallar gibi ölüler
toprağın altında kör, sağır, dilsiz
amma bu türküleri söylemişim ben
daha onlar düzülmeden
duymuşum yanık benzin kokusunu
traktörlerin resmi bile çizilmeden
komşulara gelince
şehit Ayşe ile ırgat Osman
çektiler büyük hasreti sağlıklarında
belki farkında bile olmadan
yoldaşlar, ölürsem o günden önce yani
öylece gibi de görünüyor
Anadolu'da bir köy mezarlığına gömün beni
ve de uyarına gelirse
tepemde bir de çınar olursa
taş maş da istemez hani."

Nâzım bu şiiri okurken onun da, bizim de gözlerimiz dolmuştu. Nâzım gerçekten ölüme inanmıştı. Onu biraz teskin etmek istedim.

BEN ŞİİRLERİMİ HALKIM İÇİN YAZIYORUM

Bana Moskova'daki hayatını anlattı. Belli başlı yazarlar ve aydınlar ziyaretine geliyorlardı. Hele Asya cumhuriyetlerinden Moskova'ya gelen yazar ve şairler onu mutlaka ziyaret ediyorlardı. Halktan ve işçilerden

mektuplar alıyordu. Bu bakımdan rahattı hatta mutluydu. İki derdi vardı: Biri şu kahrolası hastalık, ikincisi şiirlerini Türk okuyucularına okutamaması. Aldı beni çalışma odasına götürdü. Burada rafta sıralanmış olan basılmış eserlerini gösterdi. Şiirleri birçok yabancı dillere çevrilmişti. Kendisinin görmediği, tanımadığı yabancılar onu okuyup seviyorlardı, fakat kendi halkı onu okuyamıyordu.

- Oysa, diyordu, ben şiirlerimi kendi halkım için yazıyorum. Onların okumasını istiyorum. Bir şair için bunun ne demek olduğunu tahmin edebilirsin.

Nâzım Hikmet ölünceye kadar bu iki üzüntü içinde yaşadı.

Sonra tekrar oturma odasına geçtik. Nâzım masasına oturdu:

- Sana yeni yazdığım şiirlerimden bazılarını okuyayım dedi.

Derken kapı çalındı ve içeri uzun boylu, cavlak bir adam girdi. Ben bu adamı ilk defa görüyordum. Nâzım beni ona tanıttıktan sonra.

- Bu adam benim yakın arkadaşım ve her günkü misafirimdir dedi. Anlamıştım, gölgesi gelmişti. Nâzım hiç bozmuyordu. Tekrar masasının başına geçti ve önündeki kâğıtları alıp bize şiirlerini okumaya başladı. İlk okuduğu şiir "Vasiyet" başlığını taşıyordu. Nâzım artık ölümü beklemekte olduğu için vasiyetini yapmak ihtiyacını duymuş ve bu şiiri yazmıştı. Okurken sesi titriyordu.

- Nâzım, dedim daha çok yaşarsın, daha çok yazarsın, üzme kendini.

- Ben öyle düşünmüyorum dedi, öyle duymuyorum. Yoksa seni buralara kadar getirtmezdim.

ABD DIŞİŞLERİ BAKANI DULLES'E CEVAP

Sonra memleketten haberler sordu.

- Ben, dedi, burada gazeteleri okuyamıyorum. Yalnız son gelen gazetelerin birinde Amerikalıların Türk askerine yirmi beş sent değer biçtiklerini okudum, kızdım ve üzüldüm. Hergelelere bak! Zavallı Mehmetçik on beş sente, yirmi beş sente canını verecek onlara. Olur mu böyle şey?

O kızgınlıkla oturup şu şiiri yazdım.

Masası üstünde duran kâğıtlardan birini alarak okumaya başladı:

"25 Sentlik askere dair

Mister Dulles(*)
sizden saklamak olmaz
hayat pahalı biraz bizim memlekette
mesela iki yüz gram et alabilirsiniz
koyun eti
Ankara'da yirmi beş sente
yahut iki kilo kuru soğan
yahut bir kilodan biraz fazla mercimek
elli santim kefen bezi yahut
yahut da bir aylığına
yirmi yaşlarında bir tane insan erkek
ağzı burnu eli ayağı yerinde
üniforması, otomatiği üzerinde
yani öldürmeye, öldürülmeye hazır
belki tavşan gibi korkak
belki toprak gibi akıllı
belki gençlik gibi cesur
belki sonsuz kurnaz
"her kalıba uymak meselesi."
belki ömründe ilk defa denizi görecek
belki ava meraklı belki sevdalıdır
yahut da aynı hesapla Mister Dulles
"tanesi yirmi beş sente yani."
satarlar size bu askerin otuzbeşini birden
İstanbul'da bir tek odanın aylık kirasına
seksenbeş onda altısı yahut
bir çift iskarpin parasına
yalnız bir mesele var Mister Dulles
herhalde bunu sizden gizlediler
size tanesini yirmi beş sente sattıkları asker
mevcuttu üniformanızı giymeden önce de
mevcuttu otomobilsiz filan
mevcuttu sadece insan olarak
Mevcuttu.
Tuhafınıza gidecek

(*) Mister Dulles o vakit Amerika'nın Dışişleri Bakanıydı. Senatoya Türk ordusu için yapılan harcama üstüne bilgi verirken bir Türk askerinin 25 sente mal olduğunu söylemişti.

mevcuttu
hem de çoktan mı çoktan
daha sizin devletin adı bile konmadan
mevcuttu işiyle gücüyle uğraşıyordu
Mesela Mister Dulles
yeller eserken yerinde sizin Nev York'un
kurşun kubbeler kurdu
gök kubbe gibi yüksek
haşmetli, derin
Elinde Bursa bahçeleri gibi nakışlandı ipek
halı dokur gibi yonttu mermeri
ve ne nehirlerin bir kıyısından öbür kıyısına
ebem kuşağı gibi attı kırk gözlü köprüleri
dahası var Mister Dulles
sizin dilde anlamı pek te belli değilken henüz
ilim gibi
hürriyet gibi
kardeşlik gibi sözlerin
dövüştü zulme karşı o
ve istiklal ve hürriyet uğruna
ve milletleri kardeş sofrasına davet ederek
ve yarin yanağından gayri her yerdi
her şeyde
hep beraber
diyebilmek
için
yürüdü peşince Bedrettin'in.

O, tornacı Hasan, köylü Mehmet, öğretmen Ali'dir
Kaya gibi yumruğunun son ustalığı:
922 yılı 9 eylülüdür.
Dedim ya Mister Dulles
herhalde bütün bunları sizden gizlediler
ucuzdur vardır illeti
hani şaşmayın
yarın çok pahalıya mal olursa sizlere
bu yirmi beş sentlik asker
yani benim fakir, cesur, çalışkan milletim
her millet gibi büyük Türk milleti."

O okudukça ben utandım. Bunu yazan Türk milletinin ve Türk askerinin büyüklüğünü böyle öven bu şair, memleketinden uzaklaşmak zorunda kalan ve sonra da vatandaşlıktan çıkarılan bir adamdı. Onu vatandan uzaklaştıranların kaçı Türk milleti üstüne böyle derinden sevgi ve saygı besliyor ve kaçı onu böyle dünyaya tanıtabiliyordu.

Yüz yüze bakıştık, buna sebep olanlara karşılıklı küfrettik. Başka bir şey yapamazdık.

Vatandan uzakta yaşayanlar daima özlemin sızısını duymuşlardır. Fakat bir daha memleketine dönemeyeceğini bilen ve onu bu kadar candan seven bir adamın duyduğu vatan özlemi bizim aklımızın almayacağı kadar büyüktür.

Nâzım memleketinden uzakta kaldığı sürece hep bu sızıyı duydu, hep bu acı içinde yaşadı. Ve her zaman da vatanının ve milletinin yararlarına tercüman olmaya çalıştı. Bu şiirini Türk okuyucularına ne kadar duyurmak isterdi. Ama böyle bir olanaktan yoksundu.

O akşam yemeğe davetliydim. Akşam da operaya gidecektim. İstemeyerek ayrıldık.

6

Ertesi gün Nâzım beni ziyarete geldi. Gölgesi yanımdaydı. Yorgun ve bitkin bir halde koltuğa gömüldü. Sağ eli hep yüreğinin üzerindeydi.

- Bilemezsin nasıl yanıyor burası, diyordu.

Şehirde neler görüp neler yaptığımı sordu. Buradan iyi izlenimlerle ayrılmamı istediği belliydi. Ona gece gördüğüm operayı anlattım. Sevindi. Fakat gördüklerim içinde hoşuma gitmeyen birçok şeyler bulunduğunu ve beni inciten daha birçok şeylerle karşılaşacağını biliyordu. Örneğin, insanların kıyafetleri harpten yeni çıkmış bir milletin perişan halini gösteriyordu. Kadın-erkek kimsenin üstünde doğru dürüst bir elbise yoktu. Oysa harp biteli on yıla yakın bir zaman geçmişti. Her yanda bir fakirlik, bir sefalet görülüyordu. Her ziyaretçiye olduğu gibi bana da o sabah şehrin güzel yerlerini göstermişlerdi. Örneğin, henüz yeni yapılmış olan Moskova Üniversitesi bunlar arasındaydı. Üniversite, kapılarını öğrencilerine yeni açmıştı. Çok güzeldi, beğenmemek mümkün değildi.

Ben izlenimlerimi ve gördüklerimi anlattıkça Nâzım yerinde duramıyordu.

- Kardeşim, diyordu, bu millet dünyanın en fedakâr milletidir. Çarlık devrinde çekmediği kalmamıştır. Sonra harpler hep Rus halkının sırtına yüklenmiştir. Devrim için ölmek de onun payına düşmüştür. Şimdi de devrimi rayına oturtmak için kemerlerini sıkmak zorunda kalmıştır. Açlık, yoksulluk, binbir sıkıntı içinde sosyalizmi kurmakla meşguldür.

Benim Sovyetler Birliği'nde geniş bir gezi yapmaklığım kararlaşmıştı. Leningrad'a ve şimdi Volgagrad adını alan Stalingrad'a, Özbekistan ve Kazakistan'a gidecektim. Nâzım henüz buralarını gezmemişti. Devrimden beri oralarda neler yapılmıştı bilmiyordu. Çok merak ediyordu. Moskova'da gördükleri onu doyurmamıştı. O daha büyük şeyler, daha geniş bir bolluk göreceğini umuyordu. Örneğin hiç olmazsa ekmeğin bedava dağıtılacağını sanmıştı. Oysa tiyatro fiyatlarını bile yüksek buluyordu. Ve bu-

nu bir radyo konuşmasında söylemek saflığını gösterdiği için paylanmıştı. Yani bu kadar basit bir konu üzerinde bile serbestçe konuşmak hoşa gitmiyordu. Bütün bunlar Nâzım'ın hoşuna gitmiyordu. Ve kendi kendini aldatmış olmak için Rus halkının katlandığı fedakârlığı övüyordu. Ama gene de Moskova'ya yani idealinin memleketine geleli üç yıl olduğu halde buraya ait bir şiir yazmamış, yazamamıştı. Devir Stalin dönemiydi. O dönemde yapılan zulmü ve katliamı henüz öğrenmemişti. Zaten o vaktin zulüm siyaseti pek açığa vurulamıyor, kimse olup bitenleri tüm olarak bilemiyordu. Uzaktan yakından işitmiş olanlar da ağızlarını açamıyorlardı. Nâzım Hikmet böyle bir hava içinde elbette bir şey yazamazdı.

ÖZBEKİSTAN ve KAZAKİSTAN

Akşam trenle Leningrad'a doğru yola çıktım. Oradan Taşkent'e uçtum. O vakit uçaklar küçüktü, havaalanları henüz yapılmamıştı. Taşkent'te benim üzerimde iyi iz bırakan, yeni yapılan opera binası olmuştu. Özbekler milli mimarileri üslubunda inci gibi bir opera binası yapmışlardı. Burada ilk kez Köroğlu operasını seyrettim. Orta Asya'da çok geri kalmış bir halkın devrimden sonra eriştiği bu kültür seviyesi hoşuma gitmişti.

Oradan Kazakistan'ın başşehri Almaata'ya uçtum. Orada da beni ilk gece operaya götürdüler. 1917 devriminden önce bir aşiret halinde yaşayan bu göçebe halkın modern bir şehir kurması, bir operaya sahip olması, aktörlerinin ustalığı beni şaşırtmıştı.

Moskova'ya dönüşte gördüklerini anlattıkça Nâzım Hikmet sevinç içinde hop oturup hop kalkıyordu.

- Ne talihli insansın, diyordu, bunları ben bile daha görmedim.

Amma ben madalyonun bir yüzünü görmüştüm. Bu parlak görünüşün arkasında halkın kan ağladığını bilmiyordum, bilemezdim. Oysa 1937'de Özbekistan'da yarım milyon insan Sibirya'ya sürülmüş, öldürülmüş veya hapislere atılmıştı. Özbekler bu acılarını göstermemeye çalışıyorlardı. Bana pamuk tarlalarını, tekstil fabrikalarını göstermişlerdi. Ama Özbek halkının nasıl sömürüldüğünü söylememişlerdi. Bunları Nâzım da bilmiyordu.

Resmî ziyaretler hep böyle aldatıcıdır. İnsan bir şeyler gördüm sanır ama perde arkasına gizlenen acı gerçeği göremez. Yanlış yargılara varır, hem kendini aldatır, hem başkalarını.

Moskova'ya döner dönmez Nâzım Hikmet'e telefon ettim. O gün öğleden sonra evinde buluşmaya karar verdik.

Evine gittiğim zaman Nâzım Hikmet'i perişan bir halde buldum. Günlerden beri hep ölüm korkusu içinde yaşamıştı. Maneviyatı bozuktu. Oğluna bir veda mektubu bile yazmıştı. Benim gezi izlenimlerimi bile dinlemeye lüzum görmeden bu arada yazdığı şiirleri okumak istedi. Yanından hiç ayrılmayan gölgesi de beraberdi.

MEMET'E ŞİİR

Nâzım Hikmet karısı Münevver Hanım'la oğlu Memet'i fotoğraflardan izliyordu. Masanın camı altında Münevver'in ve Memet'in boy boy resimleri vardı. Duvarlara da onlara ait çeşitli anılar asılmıştı. Nâzım bu bekâr evinde onlarla beraber yaşıyordu. Münevver'le Memet bir an gözünün önünden gitmiyor, dilinden düşmüyordu. Hele hastalandıktan sonra bu özlem bir kat daha artmıştı.

Masa etrafında oturduk. Üçümüzden başka kimse yoktu ortada. Nâzım ağlayan, titrek bir sesle okumaya başladı:

"BENİM OĞLUM FOTOĞRAFLARDA BÜYÜYOR
İçimde acısı var,
koparılmış bir dalın
gitmez gözümden hayali Haliç'e inen yolun
iki gözlü bir bıçaktır yüreğime saplanmış
evlat hasretiyle hasreti İstanbul'un
Ayrılık dayanılır gibi değilmiş
bize pek mi müthiş geliyor kendi kederimiz
elaleme haset mi ediyoruz?
elalemin babası İstanbul'da hapiste
elalemin oğlunu asmak istiyorlar
.yol ortasında
güpegündüz
bense burda rüzgar gibi
bir halk türküsü gibi hürüm
ama asılamayacak kadar küçüksün henüz
elalemin oğlu katil olmasın
elalemin babası ölmesin
eve ekmekle uçurtma getirsin diye
orda onlar aldı göze ipi
insanlar

iyi insanlar
seslenin dünyanın dört köşesinden
dur, deyin
cellat geçirmesin ipi"

Nâzım Hikmet bu kâğıdı bıraktı, başka bir kağıt aldı. Gözlüklerini düzeltti, şöyle bir yüzlerimize baktı:

- Şimdi, dedi, size oğluma yazdığım son mektubu okuyacağım.

Bu, hayattan umudunu kesmiş bir adamın oğluna son sözüydü. Okumaya başladı. Biz üzüntülü bir sessizlik içinde dinliyorduk:

"MEMET'E SON MEKTUBUMDUR"
Bir yanda cellat girdi araya
bir yandan oyun etti bana
bu mendebur yürek
nasip olmayacak Memet'im, yavrum
seni bir daha görmek

Sesi titremeye başlamıştı. Bizim de gözlerimiz yaşarmıştı. Dayanılmaz bir sahneydi. O devam ediyordu:

biliyorum
buğday başağı gibi delikanlı olacaksın
ben de öyleydim gençliğimde
kumral, ince, uzun
gözlerin ananınkiler gibi kocaman
bazan bir parça tuhaf, mahzun
alnına
alnın alabildiğine aydınlık
herhalde sesin de olacak
-berbat benimkisi-
türküler döktüreceksin, yanık mı yanık
konuşmasını da bileceksin
-ben de becerirdim o işi
sinirlenmediğim zamanlar-
bal damlayacak dilinden
vay Memet, kızların çekeceği var
senin elinden

müşküldür,
babasız büyütmek erkek evladı
anamı üzme oğlum
ben güldürmedim yüzünü
sen güldür
anan ipek gibi kuvvetli, ipek gibi yumuşak
anan
nineliğinde bile güzel olacak
o ilk gördüğüm günkü gibi
Boğaziçinde
17'sinde
ay ışığı, gün ışığı, can eriği
dünya güzeli
ayrıldık bir sabah
buluşmak üzere
buluşamadık
anan
anaların en iyisi, en akıllısı
yüz yıl yaşar inşallah
Ölmekten, oğlum, korkmuyorum
ama ne de olsa
iş arasında bazan
irkilip ansızın
yahut yalnızlığında uyku öncesinin
günleri saymak biraz zor
dünyaya doymak olmuyor Memet
doymak olmuyor.
Dünyada kiracı gibi değil,
yazlığına gelmiş gibi de değil
yaşa dünyada babanın eviymiş gibi
tohuma, toprağa, denize inan
hepsinden önce
kuruyan dalın
sönen yıldızın
sakat hayvanın
duy kederini
hepsinden önce de insanın
sevindirsin seni cümlesi nimetlerin
sevindirsin seni karanlık ve aydınlık

sevindirsin seni dört mevsim
amma hepsinden önce insan sevindirsin seni

Memet, memleketler içinde bir şirin memlekettir
Türkiye
bizim memleket
insanı da su katılmamış
çalışkandır, ağır başlı, yiğit
ama dehşetli fakir
çekmiş, çekiyor millet
lakin güzel gelecek sonu
senin bizim orda halkınla beraber
komünizmi kuracaksın
gözle görecek, elle tutacaksın onu

Memet
ben dilimden, türkülerimden
tuzumdan, ekmeğimden uzakta
anana hasret, sana hasret
yoldaşlarıma, halkıma hasret öleceğim
ama sürgünde değil
gurbet ellerde değil
öleceğim rüyalarımın memleketinde
beyaz şehrinde en güzel günlerimin

Memet
yavrum
içim rahat
sende daha bir hayli zaman
halkımızda ölümsüz devam edecek
bende tükenen hayat

NÂZIM'DA İNSAN SEVGİSİ

Ortalığa derin bir sessizlik çökmüştü. Ağır bir matem havası içindeydik. Bu havayı değiştirmek için başka konuya geçmek istedim.

- Nâzım, dedim, bu şiirinde yeni bir aşama seziyorum.
- Nedir o?

İnsan sevgisi. Sen önceleri insanları ikiye bölerdin, komünist olma yanlara düşman der ve onlara insan gözüyle bakmazdın. Şimdi oğluna mutlak insan sevgisi telkin ediyorsun. Bu bence sende olgunluğun işareti. Eskiden de şiirlerinde insan sevgisi yok değildi. Sen her vakit güzeli, doğruyu ve insanı sevdim ama hiçbir zaman bu sevgiyi bu kadar açık ifade etmiş değildin.

Güldü.

- Haklısın, dedi, yaşla, görgüyle insan olgunlaşıyor. İnsanları sevmesini öğreniyor. Ve hangi sınıfa bağlı olursa olsun bütün insanlara aynı gözle bakmaya başlıyor. İnsanları bölen sınıf inancıdır. Ama insan insandır, insanı sevmek gerektir.

Nâzım'ın sanatında ve görüşünde bu gelişmeyi, hapishanede yazdığı şiirlerinde de görürüz. O vakte kadar Nâzım yalnız devrim şairi, kavga adamıydı. Hapishanede yazdığı "Memleketimden İnsan Manzaraları"nda Nâzım'ın insanlaştığını, insanı sevmeye başladığını görürüz. Zamanla bu görüş daha da genişlemiş ve Nâzım sekterlikten kurtularak olgunlaşmıştır.

7

Benim Moskova'daki misafirliğim, Nâzım'ın ısrarı üzerine, 15 gün daha uzatılmıştı. Nâzım'ın Moskova'da ilk kez bir piyesi sahneye konacaktı. Bunu mutlaka görmeliydim. Bir yandan da yılbaşı geliyordu. Yeni seneyi birlikte kutlamamızı istiyordu.

Nâzım gündüzleri piyesinin provalarına gidiyordu. Ancak akşamları buluşabiliyorduk. Nihayet tiyatro gecesi geldi. Nâzım, ben ve doktor Galina, Nâzım'ın yeni aldığı siyah, muhteşem otomobile bindik. Nâzım önde şoförün yanma oturdu, biz doktorla arkaya yerleştik. Yolda Nâzım hiç konuşmuyordu. Sinirliydi, heyecanlıydı. Eserinin başarı kazanıp kazanmayacağını bilmiyordu. Moskova sahnelerinde ilk kez bir piyesi oynanacaktı, seyirci bu oyunu nasıl karşılayacaktı, merak içindeydi.

Tiyatroda sahnenin karşısına düşen büyük locayı bize ayırmışlardı. Salon süratle doluyordu. Nâzım gene konuşmuyor, yukarıdan gelenleri seyrediyor, bir tanıdık arıyordu. Az zamanda bütün yerler ve bütün localar hıncahınç doluvermişti. Oyun "Bir Aşk Masalı", Ferhat ile Şirin masalından alman ve piyes haline getirilen eski bir efsaneydi. Ferhat'ın sevgilisinin sevgisini kazanmak için bir dağı delmeyi göze alması Nâzım'a bir idealistin, ideali uğruna yaptığı fedakarlık ve kahramanlığı belirtiyordu. Ferhat dağı delerek susuzluktan kırılan şehir halkına su getirmişti. Piyes bu tez üzerinde işlenmişti.

Sahneye konuş pek o kadar başarılı sayılmazdı. Dekorlar, kıyafetler, kadınların makyajları stilize edilmişti. Oyuna ve sahneye bir masal süsü verilmek istenmişti. Fakat rejisör piyesin ruhuna girememiş, sahnede bir masal havası yaratamamıştı. Hele kıyafetler gülünç denilecek kadar tuhaftı. Ben aynı piyesi Taşkent'te seyretmiştim. Orada oyuncular ve sahneye konuş daha da zayıftı ama ne de olsa şarklı oldukları için eserin ruhuna girebilmiş ve masal havasını yaratabilmişlerdi.

Nâzım hiç konuşmuyor, sinirli sinirli oyunu seyrediyor, bir taraftan da

seyircilerdeki tepkiyi izliyordu. Birinci perde kapanınca, seyircilerin sürekli alkışı Nâzım'ı biraz sevindirdi ama, hâlâ dalgın ve endişeliydi. Piyesin beğenilip beğenilmediğini anlamak için sonunu beklemek gerekiyordu.

Birinci perde aralığında arkada bir odaya çekilmiştik. Nâzım konuşmamakta ısrar ediyordu. Meraklı gözlerle etrafı süzüyor, tanıdıklardan, dostlardan birinin gelip kendisini tebrik etmesini bekliyordu. İşte tam bu sırada Fadayef girdi içeri. Fadayef o günlerde çok tanınmış büyük Rus ediplerinden biriydi. Partizan adında yeni bir eseri çıkmıştı, bu eserle günün adamı olmuştu. Aynı zamanda Moskova Yazarlar Birliği'nin de başkanıydı.

FADAYEF NÂZIM'I KUTLADI

Nâzım'ı görür görmez yüzünde bir tebessüm belirdi. Ve Nâzım'a doğru yürüyerek elini uzattı.

- Tebrik ederim Nâzım dedi, olağanüstü bir eser. Güzel de işlemişsin. Candan tebrik ederim seni.

Nâzım'a dünyalar verilmişti. En yetkili bir sanatçı eserini beğenmişti. Rahatlamıştı, artık mesele yoktu.

İkinci perde başlamadan biraz evvel yerlerimize yerleştik. İkinci ve üçüncü perdeyi sevinerek seyrettik. Seyircilerin ilgisi artıyordu. Nâzım'ın da heyecanı. Oyun bittiği zaman ortalığı bir alkış tufanı kapladı. Seyirciler eserin sahibini istiyorlardı. Birlikte aşağı indik, kulise giden kapıdan Nâzım'ı içeri aldılar, ben dışarıda bekledim. Alkış devam ediyordu. Gözler sahnede Nâzım'ı bekliyordu. Nâzım sahneye çıkar çıkmaz bütün seyirciler ayağa kalktılar, yaşa, bravo sesleri arasında Nâzım'ı alkışlamaya devam ettiler. Bütün artistler de sahneye çıkmışlardı, Nâzım'ı kucaklayıp duruyorlardı.

İKİ TÜRK KIZI

Nihayet beş-on dakika süren bu gösteriden sonra perde kapandı, seyirciler salonu terk etmeye başladılar. Biraz sonra da Nâzım benim beklediğim kapıda göründü. Sevincine son yoktu. Biz konuşarak ilerlerken arkamızdan iki kadın sesi yükseldi. Türkçe:

- Yaşa Nâzım Hikmet! diye bağırıyorlardı.

Başımızı çevirdik, duvar kenarındaki iskemlelere oturmuş iki genç kız

- Siz kimsiniz küçük hanımlar?

Sevinçten çırpınarak ikisi birden cevap verdiler:

- Biz Türk'üz, burada Moskova Büyükelçiliği'nde çalışıyoruz. Bu akşam piyesinizin oynanacağını öğrendik, merakla geldik. Piyesinizi çok beğendik, göğsümüz kabardı. Başarınız bizi de sevindirdi. Sevincimizi göstermek için sizi burada bekliyorduk.

Şaşırdık kaldık. O gece Nâzım'a verilen en değerli mükâfat buydu. Fadayef'in tebriki, seyircilerin alkışı yapmacık olabilirdi, ama bu çocuklar samimiydiler. Hem de memleketinin çocukları. Nâzım'ı can evinden vurmuşlardı.

Bu piyesi sonraları genç Azeri kompozitörü Arif Melikof bale haline koydu. Nâzım bu baleyi ilk kez Leningrad'da seyrettiği zaman bayılmıştı. Bu bale, Sovyetler'de hayli başarı kazandı, her yıl sık sık tekrarlanır.

Bu başarıdan cesaretlenen Nâzım Hikmet o güne kadar yazmış oduğu piyesleri Rusça'ya çevirtip piyasaya sürmeye başladı. Bunlar arasında en çok beğenilen "Enayi" piyesidir. Bir taraftan da yenilerini yazmaya koyuldu. Sovyet sahnesi yeni ve orijinal piyese susamıştı. Rejisörler de seyirciler de o vakte kadar parti görüşüne uyularak yazılan piyeslerden bıkmıştı. Sosyalist realizmi uygulamak kaygısıyla yazılan romanlar gibi piyesler de artık bıkkınlık vermişti. Herkes yeni bir şey, orijinal bir şey arıyordu. Nâzım'ın eserleri kolhozdan, işçiden, parti temsilcisinden söz etmiyordu. Bu nedenle seyircilere orijinal göründü. Nâzım konularını her zaman her yerde oynanabilecek, hiçbir zaman ilgiyi kaybetmeyecek olaylardan seçiyordu. Öyle günler oldu ki, Moskova'da beş tiyatroda birden Nâzım'ın piyesleri oynandı. Nâzım birdenbire Sovyetler Birliği'nde büyük bir dramaturg oluvermişti. Sovyet yazarları yeni bir şey yazamadıkları için, piyasa Nâzım'a kalmıştı.

NÂZIM BİRDENBİRE ZENGİN OLDU

Bu başarı Nâzım'ın gelirini artırdı. Hayatını değiştirdi. Nâzım birdenbire zengin oluvermişti. O sırada ona Moskova dolaylarında Peridelkino denilen yazarlar köyünde güzel bir köşk vermişlerdi. Burası çam ormanlarıyla süslü, güzel bir sayfiye yeriydi. Burada ormanın içine serpilmiş güzel köşklerde Sovyet yazarları yaşıyordu. Aynı zamanda Moskova Yazarlar Birliği'nin de bu köyde güzel bir dinlenme evi vardı. Özel köşkleri olmayan ve Moskova'daki evlerinde çalışma şartları uygun bulunmayan yazar-

lar buraya gelip eserlerini burada yazarlardı. Sovyetler'in ünlü romancısı Seminof, burada Nâzım'ın komşusuydu. İyi bir ortama düşmüştü Nâzım. Köşkü, Erenköy köşklerini hatırlatan iki katlı ahşap bir binaydı. Özel otomobili de vardı. Şehre az iniyordu. Buraya yerleştikten sonra, kendisini piyes yazmaya verdi. İstanbul'da proleter olmaya özenen Nâzım, burada Moskova'nın en şık, en Avrupalı, en iyi yaşayan adamı oluvermişti. Bir Sovyet yazarının dediği gibi, burjuva memleketinde proleter olan Nâzım, proleter memleketinde burjuva olmuştu.

NÂZIM, PARAYA HİÇ ÖNEM VERMEZDİ

Bununla beraber, şunu da belirteyim ki, Nâzım, hayatında hiçbir zaman paraya önem vermemiştir. Onun için para, yalnız bağımsızlığını sağlamak ve kimsenin yardımına muhtaç olmamak için bir araçtı. Başka yazarlar gibi parti yardımıyla yaşamak istemezdi. Ve hiçbir zaman da yaşamadı. Eline geçen parayı evde masanın üstüne kor, hizmetçi de dahil evde herkes ne kadar isterse oradan alıp harcayabilirdi. Nâzım hesabını bilmezdi. Cebinde para taşımazdı.

Ben Moskova'da onu ilk ziyarete gittiğim zaman cebimde hiç Rus parası yoktu. Yemem içmem sağlanmıştı, ama cep harçlığım yoktu. Bir sigara bile alamıyor, bir bardak su içemiyordum. Nâzım'dan birkaç kuruş harçlık istemiştim. Nâzım,

Vallaha yok Zekeriya, diye özür dilemişti. Sonra bu cevabın tuhaf gittiğini anlayarak, izah etmişti.

- İki gün önce metroda cebimden para çantasını çaldırdım. İçinde yedi bin ruble vardı. Şimdi parasızım.

Bu defa ben şaşırdım.

- Burada böyle hırsızlık, yankesicilik olur mu dedim?

- Elbette olur, dedi, sen burasını melaikelerin yaşadığı cennet mi sanıyorsun. Burada da insanlar yaşar. İnsanların yaşadığı yerde kötülükler de olacak elbet.

YILBAŞI GECESİ

Nihayet yılbaşı gecesi geldi. O akşam Nâzım'ın evine gittiğim zaman kapıdan girer girmez karşılıklı iki odadan çıkan iki kadınla karşılaştım. İkisi birden sanki talimat almış gibi üzerime atıldılar ve beni sarıp öpmeye başladılar.

Nâzım karşıdan gülüyordu.

- Ha göreyim seni Zekeriya, göster Türk erkeği olduğunu.

Kadınlardan biri doktor Galina, ötekisi bir Bulgar kadınıydı. İkisi de bayram gecesi için bayramlıklarını giyinmişler, takıp takıştırmışlardı. İkisi de gençti, ikisi de güzeldi ama ikisi de ciddi, candan kadınlardı.

Onların dışında misafir olarak Nâzım'ın ayrılmaz gölgesi, Kazakistan'da spor işlerine bakan Nâzım'ın eski bir Türk arkadaşı, şoförü ve komşusu genç bir çift vardı.

SOFRADA NÂZIM'A ACIDIM

Sofraya oturunca şöyle bir baktım. Nâzım'a acıdım. Yılbaşı bayramını geçirmek için kendisine arkadaşlık edecek başka kimse bulamamıştı. Bunların hiçbiri onun eşi olamazdı. Biz dört Türk hep Türkçe konuştuk, ötekiler ağızlarını bile açamadılar. Hiçbiri Türkçe anlamıyordu. Zaten ortak bir konu da yoktu. Hepimiz ayrı ayrı tellerden çalıyorduk. Sofradakiler arasında hiçbir bağ, hiçbir ilişki yoktu. Hele misafir komşu çift bilmedikleri, tanımadıkları yabancı bir sofraya düşmüşlerdi.

O gece karlı bir geceydi. Müzik yoktu. İçimizde dansedecek kimse de bulunmuyordu. Müziksiz, danssız ve neşesiz kuru bir yılbaşı gecesi. Ama sofrada iki kişi daha vardı. Konuşmanın en canlı kısmını onlar teşkil ediyordu:

YA MÜNEVVER'LE MEMET

Münevver'le Memet, bütün gece onları konuştuk. İstanbul'da onlar bu kadarcık olsun eğlenebilmişler miydi? Evleri göz hapsindeydi. Bir yere gidemezlerdi, kimse de onların evine bayram yapmaya gitmezdi. Ama onlar bizimle beraberdiler. Hep onların şerefine, onların sağlığına içtik. Bu da bir teselliydi.

Nâzım Hikmet o yılbaşı gecesi için şu şiiri yazmıştır:

"YILBAŞI
Yağdı, bütün gece yağdı kar
yıldızlarla aydınlanarak
bir şehir, bir sokak, bir ev var
ahşap bir ev, uzak mı uzak

Yatıyor minderde bir çocuk
benim oğlum, sarışın, tombul
misafir yoktu, kimse yok
pencerede fakir İstanbul

Öttü acı acı düdükler
hapislik gibidir yalnızlık
kapadı kitabı Münevver
ağlayıverdi yumuşacık

Bir şehir, bir sokak, bir ev var
ahşap bir ev, uzak mı uzak
yağdı bütün gece, yağdı kar
yıldızlarla aydınlanarak."

O geceyi Nâzım'ın evinde geçirdim. Salonun bir köşesinde bana bir yatak yaptılar, orada bükülüp uyuyuverdim.

Ertesi gün öğleye doğru canlandı ev. Nâzım biraz daha umutlu, biraz daha neşeli, biraz daha canlıydı. Tekrar hayata dönüyordu. Çalışacaktı, çünkü Nâzım çalışkan adamdı. Bir dakikasını boş geçirmezdi. Yeni şiirler, yeni piyesler yazacak, yazdıkça hastalığını unutup canlanacaktı. Hatta çok geçmeden öteki hastalara da umut ve cesaret verecekti. Aşağıdaki şiir onun o günkü ruh haletinin bir ifadesidir.

"MESAJ
Hastalar
kardeşlerim
iyileşeceksiniz
ağrılar, sızılar dinecek
yumuşak ılık
bir yaz akşamı gibi inecek
ağır, yeşil dalların arasından rahatlık

Hastalar, kardeşlerim
biraz daha sabır, biraz daha inat
kapının arkasında bekleyen ölüm değil
hayat
kapının arkasında dünya
dünya cıvıl cıvıl

kalkacaksınız yatağınızdan
gideceksiniz
tuzun, ekmeğin, güneşin tadını
yeni baştan keşfedeceksiniz

Sararmak limon gibi, mum gibi erimek
devrilmek kof bir çınar ağacı gibi ansızdan
kardeşlerim, hastalar
biz ne limon, ne mum, ne çınar
biz insanız çok şükür
çok şükür biliriz umudumuzu ilacımıza katmasını
"yaşamam gerek"
diyerek
ayak direyip
dayatmasını

Hastalar
kardeşlerim
iyileşeceğiz
ağrılar, sızılar dinecek
yumuşak
ılık
bir yaz akşamı gibi inecek
ağır, yeşil dallar arasından rahatlık"
İşte Moskova'dan bu tatlı tesellilerle ayrıldım, tekrar buluşmak üzere.

8

ARADAN birkaç ay geçti kendisinden doğrudan doğruya haber alamıyordum. Çünkü mektup yazamıyordu. Gelen gidenden aldığım haberlerle yetiniyordum.

Bir gün telefon çaldı,

- Sizi Budapeşte'den istiyorlar, dediler.

Telefona koştum karşımda Nâzım'ı bulunca şaşırdım. Budapeşte'de Dünya Barış Konseyi'nin kongresi vardı. Nâzım bu kongreye katılmak üzere Budapeşte'ye gelmişti. Mümkünse Peşte'ye gitmemi istiyordu. Hatta gereken vizeyi de göndertmişti.

Viyana'daki Macar konsoloshanesine uğra, vizen orada hazırdır.

Ertesi gün vizemi aldım ve akşam Peşte'ye giden trene bindim. Viyana'da harbin yıkıntıları henüz tamamıyla kalkmamıştı. Yeni istasyon henüz yapılmaktaydı. Budapeşte'ye kalkan tren istasyonun karanlık bir köşesine atılmıştı. Treni güç halle buldum. Vagonlar eski, kirli ve karanlık, yolcuların çoğu da öyle. Roma'dan Viyana'ya gelmeye benzemiyordu bu yolculuk. Tren bana Amerika dönüşü 1923'de İstanbul'dan Ankara'ya gidişi hatırlattı. O vakit Türkiye Milli Kurtuluş Harbi'ni henüz bitirmişti. Trenler perişan bir haldeydi.

Ertesi sabah erkenden Macar sınırını geçtik. Asıl sefalet o vakit başladı. Her tarafta dağınıklık, perişanlık ve yoksulluk görünüyordu. Kompartımanda yol arkadaşım bir İtalyan genci vardı, komünistti. İlk defa bir sosyalist memlekete giriyordu. Pencereden ayrılamıyor, merakla etrafı seyrediyordu. Bir süre sonra dayanamadı,

- Bu ne sefalet! diye bağırdı.

Harbin izleri henüz aldırılamamıştı. Hele Budapeşte istasyonuna geldiğimizde şaşırdık. İstasyon hâlâ bombardımandan yeni çıkmış haliyle görünüyordu. Şehir hepsinden beterdi. Bütün dükkân ve mağazaların yırtık kepenkleri inikti. Kurşun yaralarıyla çiçek dökmüşe benzeyen bina-

lardan sefalet ve fukaralık akıyordu. Sokaklarda in cin top oynuyordu. Budapeşte bana ikinci Cihan Harbi arefesinde, 1939'da ziyaret ettiğim Strasburg şehrini hatırlattı. Strasburg, Alman sınırı üzerindeydi ve boşaltılmıştı. Burada da sanki kimse yaşamıyordu. Cansız, hareketsiz, insansız, ölü bir şehir, bir şehir iskeleti.

Otele yerleşir yerleşmez ilk işim Nâzım'ı aramak oldu. Onu kongrenin toplandığı binada buldum. Kongre mongre ama Nâzım'ın pasaportu yani gölgesi gene yanındaydı. Sosyalist memleketlere gitmesine izin vermişlerdi, ama gene de yanına gölgesini takmaktan vazgeçmemişlerdi.

O vakitler Macaristan'ın başında Matias Rakoşi vardı. Bu adam Stalin'in uşağı idi. Zaten bütün halk demokrasilerinde parti ve hükümet başkanları Stalin tarafından seçilmiş birer vali gibiydi. Bunlar halkın hatta partililerin oyuyla değil, Stalin'in emriyle işbaşına gelirlerdi ve halklarına, memleketlerine değil Stalin'e hizmet etmeyi ödev bilirlerdi.

RAKOŞİ, NÂZIM'IN PASAPORTUNU GÖRÜNCE...

Matias Rakoşi Macaristan'da Stalin'in metodlarını uyguluyordu, zalim ve müstebit bir idare kurmuştu. Halka, hele aydınlara nefes aldırmıyordu. Geceleri kimin kapısının çalınacağı, kimin yok edileceği bilinmezdi. Kimse yarınından emin değildi.

Nâzım Hikmet, Budapeşte'ye gelince Matias Rakoşi'ye bir nezaket ziyareti yapmak istemişti. Ve yanındaki pasaportuyla birlikte parti ve hükümet başkanının bulunduğu binaya gittiler. Nâzım, bu buluşmayı şöyle anlattı bana:

- Rakoşi'nin odasına girdik, daha kapıdan Rakoşi bizi görünce donakaldı. Bizi, daha doğrusu yanımdaki pasaportu görünce şaşırmıştı. Sapsarı kesilmişti. İdam hükmü tebliğ edilmiş bir yaratık gibi donakalmıştı. Aklından neler geçtiğini bilmiyorum. Ama benim pasaportun Sovyet gizli emniyet ajanı olduğunu biliyordu. Stalin tarafından herhalde kötü bir görevle gönderildiğine hükmetmiş olacak ki, kendini toplayıncaya kadar dakikalar geçti. Beni tanıyınca biraz gevşedi ve ayağa kalkıp ellerimizi sıktı.

"GURBET ZOR ZANAAT"

Bu olay Nâzım'ı ürkütmüştü. O vaktin terörünü elle tutulur gibi görmüş ve şaşırmıştı. Her vakit bu olayı hayretle anlatırdı. Nâzım Hikmet,

Budapeşte'ye gelmiş olmaktan yararlanarak burada bir Türk gecesi yapmayı teklif etmişti. Peşte'de vaktiyle Türkiye'de bulunmuş, Türkçe konuşan ve Türkleri çok seven Macarlar vardı. Bunlardan biri o akşam bütün Türk dostu Macarları yemeğe çağırmıştı. Ev sahibi radyodan Türkçe plaklar getirterek Nâzım'ın dileğini yerine getirdi.

O akşam bütün gece Türk müziği dinledik, Türkçe konuştuk. Memlekette gibiydik. Gurbette bir Türk şarkısı, hele bir daha memlekete dönebileceğinden emin olmayan insanlar için ne demektir bilemezsiniz. Gözler yaşarır, yürekten bir şeyler kopup boğaza tıkanır, heyecandan boğulur gibi olursunuz.

Nâzım hem dinliyor hem de durup durup tekrarlıyordu:

Memet
memleketler içinde
bir şirin memlekettir Türkiye
bizim memleket

Ve ekliyordu:

Şu gurbet ne zor zanaatmış meğer

Ertesi akşam için de bir şiir gecesi düzenletmişti. Bütün Macar şairlerini bir masa başında toplayarak onlarla bir şiir gecesi geçirmek istiyordu. Kendisine ayrılan evin geniş salonunda büyük bir sofra etrafında toplandık. Yirmi kişi kadar vardı. Nâzım ev sahibi rolündeydi. Sofraya oturuldu, kadehler boşaltıldı, yemekler yendi. Bir saatin içinde her şey olup bitivermişti. Nâzım şaşırdı:

- Yahu, dedi, ben sizleri bir şiir gecesi yapalım diye çağırdım. Bizde sofrada içki böyle çabuk içilmez, sofra saatlerce sürer, konuşulur. Şiirler okunur, tartışmalar yapılır. Ben böyle bir gece hayal etmiştim. Oysa biz daha konuşmaya vakit bulmadan sofra bitiverdi. Ama zararı yok, şarap kadehlerinizi doldurunuz işe başlayalım.

Kadehler doldu, meclis şimdi başlıyordu. Kadehler boşalınca Nâzım Macar şairlerini sırayla şiir okumaya davet etti. Macar şairleri bir an tereddüt ettiler. Sonra Nâzım'a dönerek,

- Önce siz başlayın, bize yol açın, dediler.

Nâzım hiç nazlanmadan hemen kalktı ve kendine özgü okuyuşuyla "Kerem Gibi" şiirini okudu.

Macar şairleri şaşakaldılar. Bu kadar güzel bir şiir, bu kadar güzel bir okuma işitmemişlerdi. Birden ortalığı bir sessizlik kapladı. Sıra Macar şairlerine gelmişti. Ama genç şairlerde hareket görünmüyordu. Nâzım ısrar etti.

- Haydi buyrun, sizi dinleyelim.

Gene ses yok. Macar şairleri birbirlerine bakmıyor, fakat ses çıkarmıyorlardı.

Nâzım,

- Arkadaşlar dedi. Akdeniz milletlerinin dilleriyle şiir söylemek dünyanın en basit işi. O milletlerin dilleri zaten şiirdir. Asıl marifet sizin dilinizde şiir söylemektir. Macar dilinde şiir yazabilmek ustalık ister. Gösterin ustalığınızı.

Macar şairleri gülüştüler, yavaş sesle aralarında bir şeyler konuştular, sonunda içlerinden biri,

- Nâzım yoldaş, dedi, içimizde sizinle boy ölçüşecek şair yok. Biz haddimizi biliyoruz. Onun için karşınızda şiirlerimizi okumaya cesaret edemiyoruz. Ama sizin çapınızda bir şairimiz vardır. İzin verirseniz onun şiirlerinden bazılarını okuyalım.

Ve sırayla kalktılar meşhur Macar şairi Petöfi'den şiirler okudular.

Artık karşılıklı Nâzım ve Petöfi bütün geceyi doldurdular. Herkes memnundu. Genç Macar şairleri imtihandan kurtulmuşlardı.

Buna benzer bir olay daha hatırlıyorum. Gene böyle bir toplantıdaydı. Çeşitli milletlerin şairleri bir araya gelmişlerdi. Herkesin bir şiir okuması istendi. Gene ilk okuyan Nâzım olmuştu. Ondan sonra öteki şairler kendi şiirlerini okumaktan çekindiler. Rus şairleri Puşkin'den şiirler okudular. Bir İngiliz şairi, Şekspir'in sonatlarından birini okudu. Bir İran şairi de Sadi'nin "Benî âdem yekdigerenk" şiirini okumakla sırasını atlattı.

Böyle milletlerarası şiir alanında karşısına çıkacak şair bulunmayan büyük şairimiz, yalnız kendi memleketinde şiirini okumaktan menedilmişti.

Macaristan Nâzım üzerinde çok derin izler bırakmıştı. Macarlar sevimli insanlardı. Hele kadınları çok güzeldi. Esen terör havasına bakmayarak onlarla dostça konuşulabiliyordu. Sonra da ne de olsa bize memleketi hatırlatıyordu. Bu nedenle Nâzım Macaristan üstüne çok güzel şiirler yazdı. Bunların içinde en güzeli Macar Toprağı adını taşır.

Macaristan'a girer girmez "Merhaba Macar Toprağı" diye selamlar Macar toprağını:

"Merhaba Macar toprağı
sen bu yaz vakitleri
fırından yeni çıkmış ekmek gibisin
kabarık
yaldızlı, esmer
ve ekmek gibi
sırlarınla dolu

ekmek gibi mübarek.

Ve bu şiir şöyle biter:

Hoşçakal
belki yine gelirim
belki ömür vefa etmez
amma bilirim, günü olacak, bilirim
senden bize, bizden sana misafir gidip gelinecek
bir bahçeden bir bahçeye geçer gibi

Macaristan Nâzım'a hep memleketi hatırlatır ve şiirlerinde daima iki memleketi karşılaştırır.

AKŞAM

Anadolu ovalarındaki gibi tıpkı
havai mavi
toz pembe
açık mor
Macar ovasında akşam oluyor
ağaçlar bildik ağaçlar, bizim ovadakiler
dibinde ağaçların,
akşam serinliğinde
terli bir sıcak
asker kaputuna benziyor toprak
o renkte,
öyle uçsuz bucaksız
öylesine dayanaklı
Anadolu ovalarındaki gibi tıpkı
Macar ovasında akşam oluyor
konuyor dallara yıldızlar
bayrakların arasına
kuşlarla beraber
ağaçlar, bildik ağaçlar, bizim oradakiler
benzerlik işte o kadar
akşammış, toprakmış, ağaçmış
bizim ovalarda çocuklar aç
gelinler yirmi yaşında kocakarı
bizim ovalarda öküzlerin boyu bir karış
bizim ovalar Macar ovası değil

Budapeşte'de iken bizi şehir dolaylarında bulunan Piyoniye kampına, yani çocuk kampına, özellikle Buda'nın tepesindeki Piyoniye çocuk trenine götürdüler. Ormanlar içinde işleyen bu treni baştan aşağı çocuklar işletiyorlardı. İstasyondaki memurlar çocuk, lokomotifi idare eden makinist çocuk, makasçı çocuk, biletçi çocuktu. Ama tren oyuncak değildi. Sahiciydi. Ormanlar içinde piknik yapan Piyoniye kampına giden yolcuları taşıyordu. Çocuklar omuzlarına yüklenen sorumluluğu kavramışlardı. Büyük insanlar gibi işlerini gayet ciddiye almışlardı. Nâzım Hikmet bu Piyoniye kampını ziyaretini şöyle anlatır:

"Budapeşte'de çocukları görüyorsun ilk önce evlerden önce hatta
caddeler cıvıl cıvıl çocuk dolu ağzına kadar
hava da sıcak mı sıcak
bacaklarıyla belden yukarıları çıplak
yaldızlı tenleri pırıldıyor güneşte
Velhasıl al yanaklı pıtırak elmalarıyla övünen bir elma ağacı gibi Budapeşte'de.
Piyoniye kamplarından birine gittim hemen o gün şehrin dolayında
burada işçilerin, köylülerin, aydınların çocukları halkın yani
yani sahici insanların
yani Macaristan'ı Macaristan yapanların
etraf yemyeşil
yapılar bembeyaz
döşekler güne kokuyor
Sana bir şey söyleyeceğim
böbürleniyorum diyeceksin
ama hakikat
çocuklar çabuk ahbap oluyor benimle
hapishanede pencereme gelen kuşlar
öyleydi
ters anlama
çocukları kuşlara falan benzettiğim yok
bilirsin ya, çocuklar
hele halkın çocukları
akıllı, cesur mahluklar
yürekleri de gözlerinde
aralarına alıverdiler beni

el ele tutuştuk
postanelerine gittik
telgrafçı, müvezzi, müdür, kasadar
hepsi çocuk
yani dehşetli düşmanlar bürokrasiye
Misafir çocuklar da vardı kampta
Koreli ve Yunanlı öksüzler
Yunanlı bir kız çocuğu sarıldı boynuma
taze zeytin dalı gibi bir kız çocuğu
"Amca, dedi,
bizim orda
sizin orda ne zaman böyle yerler
olacak
Ne zaman biz de misafir çağıracağız
Macar arkadaşları"

Bu defaki Budapeşte seyahatimiz bu kadarla bitti. Nâzım buradan Polonya'ya gidecekti. Birlikte gitmemizde ısrar etti. Bu fırsatı kaçırmak istemedim. Polonya'yı görmemiştim. Birlikte trene bindik, az zamanda edindiği Macar dostları Nâzım'ı geçirmeye gelmişlerdi. Nâzım artık hayatından memnundu. Hastalığını unutmuş gibiydi. Ölümden söz etmiyordu. Yalnız ikide bir sağ elini yüreğinin üstüne götürerek

- Ah nasıl acıyor, nasıl yanıyor bilemezsin! demekten kendini alamıyordu.

Moskova 1954
Nazım Hikmet'in Moskova dışında, Perildekiho'daki kır evinde Azerbaycanlı heykeltraş Münevver, mütercim Aleksandre, Nazım ve doktoru Galina.

9

Yazın tren yolculuğu fena olmuyor. İnsan geçtiği yerleri daha güzel görüyor, daha çok oyalanıyor. Hele biz, sosyalist memleketlerde yolculuk yapıyorduk. Buraları ilk defa görüyorduk. İkimiz de dikkat kesilmiştik. Macaristan'da alabildiğine ova, zengin bereketli toprak. Baştan başa Tuna'yla sulanan tarlalar. Köylerin dış manzarası fena değil. İçlerini bilmiyoruz. Köylünün nasıl yaşadığı yeni rejimden ne kazanıp ne yitirdiği üstüne bir fikrimiz yok. Yalnız Budapeşte'de işittiklerimize bakılırsa köylü kolhozlara zorlanmaktan hoşlanmamış. Hele elinden hayvanlarını almaya kalkınca kızmış, hayvanlarını kesivermiş. Bu yüzden devrimden önce dış memleketlere domuz eti satan Macaristan etsiz kalıvermiş.

Çekoslovakya'ya girince manzara değişti. Köyler daha derli toplu, daha zengin. Yaşantı seviyesinin birdenbire yükseldiği görülüyor. Bir yandan da yükselen bacalar göze batıyor. Fabrikalar etrafında dağlar gibi kömür yığınları. Belli ki ileri bir sanayi memleketindeyiz. Nâzım Hikmet hep sosyalizmin köylüye ve memlekete getirdiği refahı gösteren şeyler arıyor. En ufak ilerlemeler bile gözünden kaçmıyor.

Pencereden etrafı seyrederken birdenbire,

- Bak Zekeriya, dedi şuna bak.

- Ne var? dedim.

- Bak ilerde bir ağaç altında bir çocuk arabası. Demek ki burada köylü artık çocuğunu arabada gezdiriyor ve tarlasına bile onu arabayla getiriyor.

Ne sevindi, ne sevindi. Çünkü şimdiye kadar gördüğü sosyalist ülkelerin hiçbirinde böyle bir şey görmemişti. Hele Sovyetler'de daha çocuk arabası bile yoktu.

DEDELERİNİN MEMLEKETİ

Polonya sınırına yaklaştıkça Nâzım'ın sevinci ve heyecanı artıyordu.

Kendi memleketine geliyormuş gibi seviniyordu. Dedeleri bu memleketten gelmişti. Uzaktan dahi olsa bir dereceye kadar Polonyalı sayılırdı. Bugün hâlâ Polonya'da yaşayan Brojenski ailesi Nâzım'ın akrabalarındandı.

Polonya toprağına sabah erken girdik. Birdenbire yaşantı seviyesi de Macaristan'dakine düşüverdi. Polonya'da köy, Çekoslovakya'dakilerden geriydi. Çekoslovakya'da olduğu gibi adım başında fabrika bacaları da görünmüyordu.

Öğleye doğru Varşova'ya vardık. Polonyalı yazarlardan bir grup Nâzım'ı karşılamaya gelmişlerdi. Biz trenden iner inmez birden sarmaş dolaş oldular. Hiç tanışmadıkları halde birbirlerine hasret kardeşler gibi sevişip öpüştüler. Polonyalılar Nâzım'ı kendilerinden sayıyorlardı ve ona bizim şairimiz diyorlardı.

VARŞOVA HARABE GİBİYDİ

Varşova İkinci Cihan Harbi'nde Almanlar tarafından baştan başa yıkılmıştı. Taş taş üstünde kalmamış gibiydi. Ayakta kalan tek tük evler de şehir kıyısında ve uzak mahallelerdeydi. Şehrin göbeğinde her şey yıkılmıştı. Ben Alman bombalarıyla yıkılan Londra'yı da görmüştüm ama aralarında karşılaştırma yapmak mümkün değildi. Hatta Berlin bile bu kadar yıkılmamıştı. Harabeden ibaret bir şehre gelmiş gibiydik.

Varşovalılar harpten sonra şehirlerini yeni baştan kurmaya başladılar. Fakat sokaklarda kalmış halka sığınacak bir dam yapmadan önce kiliseleri tamir etmişlerdi. Oysa halkın barınacağı bir dam yoktu. Okulu yoktu, hastanesi yoktu ama koyu Katolik halk her şeyden önce dua edebileceği bir kilise istiyordu. Sosyalist Varşova hükümeti her şeyden önce halkın bu isteğini yerine getirmek zorunda kaldı ve kiliseleri tamirle işe başladı.

Bizi harabeler ortasında eski bir otele yerleştirdiler. Nâzım Hikmet'e orta yaşlı çok zeki, konuşması tatlı bir kadını tercüman olarak verdiler.

Nâzım Hikmet ertesi sabah erkenden ortadan kayboldu. Tabii ilk işi kendisini bir defa doktorlara göstermek idi. Budapeşte'de de bunu yapmıştı. Sovyet doktorlarının teşhiste aldanıp aldanmadıklarını kontrol etmek ihtiyacını duyuyordu. Her gittiğimiz yerde kendisini oranın kalp uzmanlarına gösterirdi.

Öğleye doğru otele döndü. Muayene sonucu aynıydı, yani yara kapanmıştı, merak edecek bir şey yoktu. Yalnız aşırı hareketlerden sakınması gerekti. İçi rahatlamıştı, neşesi gelmişti.

Yemekte masaya büyük bir tabak içinde bizim böcek dediğimiz ısta-

koz küçüğü bir deniz yaratığı koydular. Kolları sıvadık, böceklere bir sal dırdık, lokantadakiler bu halimize bakıp gülüyorlardı.

LEYLA GENCER'LE KARŞILAŞMASI

Akşama operaya gidecektik. O sırada Varşova'ya gelmiş olan ünlü Türk opera artisti Leyla Gencer, o akşam ilk defa sahneye çıkacaktı. Bu bizim için bir fırsattı. Bir sosyalist memlekette Leyla Gencer gibi büyük bir artisti seyretmek bizim için bulunmaz bir mutluluktu.

O akşam opera, hıncahınç doluydu. Perde açılıp da Leyla Gencer sahneye çıkınca bütün öteki artistler siliniverdi. Türk artisti bir anda sahneye hâkim olmuştu. Öyle güzel söylüyor, öyle ustaca oynuyordu ki, sahnedeki Polonyalı artistler rollerini unutup onu seyre dalmışlardı. Seyirciler heyecandan nefes alamaz hale gelmişlerdi. Leyla Gencer dünyayı kaplayan şöhretinin gerçek sahibi olduğunu göstermişti. Bizim de göğsümüz kabarmıştı. Bir ara perde arasında sahne arkasına gidip kendisini candan tebrik etmeyi düşündük. Ama yadırgar diye cesaret edemedik. Bu isteğimizi alkışlarımızla ifade etmeye çalıştık.

Ertesi sabah Chopin'in evinde verilen özel bir konsere gittik. Chopin'in Varşova'dan kırk elli kilometre uzakta bir köyde geniş bir bahçe içinde güzel bir evi vardı. Her pazar sabahı burada Polonya'nın en usta Chopinisti, yani Chopin'in eserlerini en iyi çalan piyanist, Chopin'in evinde, Chopin'in piyanosunda, Chopin'in eserlerinden yapılı bir konser verirdi. Konsere gelenler bahçede çiçekler arasına konan sıra ve iskemlelere oturup dinlerlerdi. Piyano çalınan odanın açık pencerelerinden dışarıya musiki sesi yayılıyordu. Sanki Chopin'in kendisini dinler gibiydiniz. İşte biz de bahçede dinleyiciler arasına katıldık. Açık ve güzel bir havada Chopin'i dinledik.

Chopin'i dinlerken hayalim bu büyük Polonyalı kompozitörün hayatı üzerinde dolaşıyordu. Chopin memleketini bırakıp Paris'e yerleşmişti. George Sand adında ünlü bir Fransız kadın yazarıyla sevişmişti. Bu yüzden uzun bir süre Fransa'da kalmış, vatanına dönememişti. Polonyalılar vatanlarını çok severler. Büyük sanatçının yurduna dönmemesinden üzüntü içindedirler. Nihayet Chopin'i yurda davet etmek üzere Paris'e bir heyet gönderirler. Bu heyet Paris'te Chopin'i bulur ve ona vatandaşlarının istediğini bildirir. Sonra da kendisine bir torba içinde hediye olarak, vatan toprağı verirler.

Nâzım Hikmet'e bu olayı hatırlatınca,

- Elbet, dedi, bize de bir gün vatan toprağını getirenler bulunur. Ona gerçekten vatan toprağı getirenler oldu. Ne var ki, ölümünden sonra ve bir Sovyet vatandaşı tarafından. Ve getirilen toprak Moskova'daki kabrinin üstüne döküldü.

Biz böyle üzüntülü düşüncelere dalmışken konser bitiverdi. Halk dağılmaya başladı. Bir de baktık Leyla Gencer evin balkonunda dolaşıyor. Hemen fırlayıp koştum, Leyla Gencer'in yolunu kestim.

- Leyla Hanım, dedim, dün akşam tesadüfen sizi dinledik. Göğsümüz kabardı, sizi hem kendim, hem de Nâzım Hikmet adına candan tebrik ederim.

Leyla Hanım şaşırdı.

- Kimsiniz efendim? dedi!

- Biz iki gurbet kurbanıyız hanımefendi. Vatandan uzak ve vatan özlemi içinde yaşayan iki Türk, Nâzım Hikmet ve Zekeriya Sertel.

Leyla Gencer'in cevabını beklemeden ayrılıp uzaklaştım.

Leyla Gencer bize vatan toprağını değilse bile, vatan kokusunu getirmişti.

"ENAYİ"Yİ BİRLİKTE SEYRETTİK

O gün öğleden sonra Nâzım Hikmet'in ENAYİ adındaki piyesini oynayacaklardı. Tiyatro heyeti Nâzım için bir özel prova hazırlamıştı. Sahne küçücüktü. Nâzım'la benden başka seyirci yoktu. İyi oynamıyorlardı. Piyesin ruhuna giremiyorlardı. Birçok yerlerde aksamalar oluyordu. Piyesin konusu Türk hayatından alınmıştı. Yabancı rejisörler Türk hayatını bilmedikleri için piyesi anlamakta güçlük çekiyorlardı. Oyundan sonra rejisör ve oyuncular Nâzım'la birlikte bir toplantı yaptılar. Nâzım onlara gördüğü kusurları anlattı, rollerdeki özellikleri belirtti. Gerek Sovyetler Birliği'nde ve gerek halk demokrasilerinde Nâzım'ın en çok oynanan ve beğenilen bu piyesinin meraklı bir hikayesi vardır. Bir zamanlar Türk tiyatro ve fıkra yazarı Refik Erduran Viyana'ya gelmişti. Onunla ilk defa orada tanıştım. Bir gün bana bir dosya uzattı:

- Bu, dedi, Enayi piyesinin bir kopyasıdır. Bu piyesi İstanbul'da Nâzım'la birlikte yazmıştık. Piyesin bir kopyasını o aldı, bir kopyası ben-

de kaldı. Sonra o, elindeki kopyayı kendine göre değiştirip düzelterek Sovyetler Birliği'nde sahneye koydu. Ben de bendeki kopyayı üzerinde çalışarak İstanbul'da oynattım. İşte bu dosya benim yazdığım piyesin kopyasıdır. Gördüğünüz zaman bunu Nâzım'a verirsiniz belki ilgilenir.

Ondan ayrıldıktan sonra okudum bu piyesi. Refik Erduran öyle işlemişti ki piyesi, bir kelimesini çıkarmak, bir rolün en önemsiz yerini bile değiştirmek olanağı yoktu. Rejisöre aşağı yukarı iş bırakmıyordu. Anlaşılıyordu ki, Refik Erduran, bu işin tekniğini çok iyi biliyordu. Adeta sahnede atılacak adımları bile hesaplamıştı. Nâzım ise, piyeste teknikten çok, sanata önem verirdi. Artistlere ve rejisöre geniş imkanlar bırakırdı. Demek ki, Enayi piyesinin başarılı olması birinin tekniği ötekinin sanatı sayesinde olmuştu. Yani bu piyeste teknikle sanat birleşmişti. Bu piyesin Nâzım'ın öteki piyeslerine oranla daha çok beğenilmesinin nedeni buydu.

"NÂZIM'IN YEĞENLERİ"

Ertesi sabah erkenden telefon çaldı.

Nâzım'dı telefondaki...

- Zekeriya, diyordu, kahvaltı yaptın mı?
- Hayır.
- Bu sabah benim odamda beraber kahvaltı yapsak olur mu?
- Olur elbet.
- Beklerim.

Yıkandım, giyindim, Nâzım'ın odasına gittim. O da yıkanmış, giyinmişti. Oysa bu kadar erkenden çıkmazdı.

- Hayrola, dedim bir şey mi var, böyle giyinip hazırlanmışsın?..
- Bu sabah yeğenlerim gelecek. Seni onlara tanıtmak istiyorum.

Nâzım'ın Polonyalı aristokrat dedelerinden arta kalan kuşak henüz sağ idi. Borjenski ailesi Polonya'nın eski aristokrat ailelerinden biriydi. Nâzım, ana tarafından bu aileden geliyordu. Polonya'ya gelince uzak yakın akrabaları onu görmek istemişlerdi. Nâzım buna hiç önem vermiyordu. Hatta böyle aristokrat bir aileyle bağlantısı olmasından utanır göründ ü. Kahvaltımız geldi, sofraya oturduk. Bu konu üzerinde şakalaşıyorduk. Ben Nâzım'ı kızdırıyordum. "Paşazadeliğin yetmiyormuş gibi şimdi bir de Polonyalı bir aristokrat ailenin torunu olmak sana yakışmıyor."

O kızar gibi görünerek,

- Bırak allasen! diye küfrediyordu.

Derken kapı açıldı, 60-65 yaşlarında takmış takıştırmış bir ihtiyar kokona girdi içeri. Nâzım tanıttı:

Yeğenim, filan filan...

Oturduk. Üzerinden beş dakika geçmedi gene kapı açıldı. Bu kez 70 yaşlarında gene takmış takıştırmış bir kokona göründü.

Nâzım gene tanıttı:

- Yeğenim, filan...

İki üç dakika sonra bir üçüncü kokona daha. Meclis tamamdı. Ama aramızda hiç ortak bir konu ve ilgi yoktu. Sofraya bir sessizlik çökmüştü.

Üzerinden beş dakika geçti geçmedi. Nâzım ayağa kalktı, özür diledi,

- Zekeriyacığım, benim çok önemli bir işim var, yeğenlerimi sana emanet ediyorum, dedi, çıktı.

Biz kaldık mı kokonalarla baş başa.

- Alacağın olsun dedim, Nâzım.

Bu oldu bitti karşısında kokonalar da şaşırdılar. Birbirimizin yüzüne baktık, sonra birer birer kalkıp gittiler.

Öğle yemeğinde buluştuğumuz zaman Nâzım kahkahadan kırılıyordu.

- Ben yeğenlerim gelecek deyince kimbilir ne hayallere kapıldın değil mi? Mutlak aklına genç ve alımlı kızlar gelmiştir.

- Sen görürsün dedim, ben bunun acısını çıkartırım.

Gülüştük, geçti.

HERKES RUSLAR'IN ALEYHİNDEYDİ

Varşova'da kiminle görüşsek Rusların aleyhinde konuşuyordu. Sovyetler İkinci Cihan harbinde Polonyalıları Alman işgalinden kurtarmıştı. Onlara yardım elini uzatmıştı. Şehrin göbeğinde harabeler ortasında otuz katlı büyük bir kültür evi yaptırmıştı. Fakat gene de kendisini Polonyalılara beğendirememişti. Çünkü Stalin, Polonya'nın bir parçasını Ukrayna'ya katmıştı. Mağrur Polonyalıların milli izzeti nefislerini kırmıştı. Sovyetlerin yaptığı kültür merkezinden söz edince de,

- Canım o bina bizim bağrımıza sokulmuş bir hançerdir, derlerdi.

Nâzım Hikmet bu konular açıldıkça sözü değiştirirdi. Dedeleri üstüne bilgi edinmeye çalışırdı. Polonya'yı ve Polonyalıları sevmişti. Onları ne de olsa kendi kanından sayıyordu. Bu münasebetle yazdığı bir şiirde bu ilişkiyi şöyle anlatır:

Sevgilim, dayı kızım, Memedimin anası
dedelerimizden biri
1848 Polonya muhaciri
belki o Varşovalı güzel kadına, senin ikizmişsiniz gibi benzeyişin, bun dandır.
belki ben bu yüzden böyle sarı bıyıklı
böyle uzun boyluyum.
Yahut da bu yüzden bu leh türküsü
içimde, derinde yarı aydınlık
uyuyan bir suyu kımıldatıyor
Lehistan'dan gelmiş dedelerimizden biri
gözlerinde karanlığı yenilginin
saçları al kanaboyalı.
Uykusuz geceleri Borjenskinin
benimkilerine benzer olmalı.
Tıpkı, benim gibi o da
çok uzaklarda kalan bir ağacın altında
unutmuş olabilir uykusunu.
Onu da benim gibi deli etmiştir, deli,
her solukta alıp da memleket kokusunu
memleketi bir daha görmemek ihtimali.

Ertesi gün, o Prag'a gitti, ben Viyana'ya döndüm. Böylece tekrar buluşmak üzere ayrıldık.

Varşova 1955
Zekeriya Sertel ve Nazım Hikmet bir dost evinde soldan birinci Mari Ihmal yan, Nazımın sağında Jak Ihmalyan.

10

Nâzım Hikmet bugüne kadar hep sosyalist memleketlerde dolaşmıştı. Kapitalist memleketlere henüz çıkamıyordu. Bir defa 1951'de Viyana'ya gelmişti ama hem yanında "pasaportu" vardı, hem de Viyana'yı görmeye vakit bulamadan dönmek zorunda kalmıştı. Gözü dışardaydı. İlk fırsatta kendisini dışarı atacak ve şu çürümekte olan kapitalist âlemi bir defa dünya gözüyle görecekti.

Bu fırsat 1954'de çıktı. Dünya Barış Kongresi o yıl Viyana'da toplanıyordu. Dünya Barış Konseyi üyesi olarak onun da kongreye katılması gerekiyordu. Onun için bundan iyi bir fırsat olamazdı.

Geleceği günü bana haber vermemişti. Çünkü Sovyet delegeleriyle birlikte geliyordu. Onun için karşılamaya gidemedim. O beni evimde buldu. Odaya girer girmez daha sarmaşıp selamlaşmaya vakit bulamadan cebinden bir paket çıkardı, elleri yanıyormuş gibi telaşla masanın üzerine attı. Büyük bir yükten kurtulmuş gibi geniş bir nefes alarak:

- Al şunu allahaşkına, dedi.

- Nedir o?

- Aç bak!

Açtım, baktım, bir de ne göreyim? Bir tomar dolar.

- Bu ne Nâzım?

- Biliyorsun, dedi, Varşova'da senden ayrıldıktan sonra ben Prag'a gitmiştim. Orda üç senaryomu sattım. Parasını dolar olarak vermişlerdi. Sakla burda kalsın, ben buraya geldikçe harcarız.

Üzerinde para taşımayı sevmezdi. Moskova'da da bu paraları sarfedemezdi. Buraya gelinceye kadar bu parayı üzerinde bulundurmak zorunda kalması onu sıkmıştı.

Artık özgürlüğe kavuşmuştu. Yanında ne gölgesi, ne de "pasaportu" vardı. İlk kez serbest olarak dolaşabiliyordu, hem de kapitalist memleketlerde. Her ne kadar 1928'de bir kez Viyana'ya gelmiş ise de o vakitten beri kısa bir Viyana ziyaretinden başka Avrupa yüzü görmemişti. Sovyetler'i görüp bir süre orada yaşadıktan, sosyalist memleketlerdeki gelişmeyi ve bugünkü şartları öğrendikten sonra şimdi bir defa da her gün batmakta ve çürümekte olduğu ilan edilen kapitalist ülkeleri görmek onun için bulunmaz bir fırsattı. Çocuk gibi seviniyor, bir an önce çıkıp dolaşmak için sabırsızlanıyordu. Kongre onun için bir vesileden başka bir şey değildi. Kongre'de konuşulacak olanlar onu o kadar ilgilendirmiyordu. Bu kongrelerde hep beylik laflar edildiğini tecrübesiyle biliyordu.

Ertesi gün ilk işimiz çarşıya çıkıp alışveriş yapmak oldu. Sovyetler'de ve genellikle sosyalist memleketlerde şöyle adamakıllı giyecek eşyası bulunamıyordu. Bu yüzden Nâzım'ın da üstü başı derme çatmaydı. Oysa Nâzım Hikmet artık temiz ve şık giyinmeye başlamıştı. Viyana'da adamakıllı giyinmek istiyordu.

Bir otomobile atladık. Opera civarındaki dükkan ve mağazalara geldik. Nâzım afalladı. Bu ne bolluk, bu ne güzellik, bu ne zenginlik yahu. Gözlerine inanamıyordu. Erkek eşyası satan büyük bir mağazaya girdik. Nâzım Hikmet kendisine bayramlık alınan bir çocuk gibiydi. Her elinin değdiği şeyi almak üzere ayırıyordu. Yazlık, kışlık güzel iç çamaşırları, halis kaşmir yelek, ceket ve pulovırlar, çoraplar, birbirinden güzel kravat ve gömlekler ve mendiller satın aldık. Geline çeyiz düzer gibiydik. Kendisine almakla yetinmiyor.

- Zekeriya bundan sen de al yahu, bak ne nefis şey, deyip beni de almaya teşvik ediyordu. Şoföre bile kaşmir çoraplar almıştı.

Oradan çıktık, kadın eşyası satan başka bir mağazaya gittik. Doktor Galina'sı için gözüne ne kestirdi ise aldı. Elbiseler, eşarplar, ipek iç çamaşırları v.s., v.s...

ÇARŞIDAKİ ZENGİNLİĞE ŞAŞTI

Bu bolluk ve zenginlik onu şaşırtmıştı. Sosyalist memleketlerdeki fukaralığı izah için kendi kendine yollar arıyordu.

- Her şey bol ama, kardeşim, alan yok ki. Bak mağazalar bomboş.

Müşteri nerede? Demek halkın satın alma kabiliyeti az. Oysa Sovyetler'de, sosyalist memleketlerde kuyruktan geçilmiyor. Mal az ama müşteri çok. Demek orada halkın satın alma kabiliyeti fazla.

Bu izaha tabii kendi de inanmıyordu. O da biliyordu ki Avusturya'da işçinin kazancı Sovyetlerdekinden üstündü. O da biliyordu ki, sosyalist memleketlerde mal hem azdır, hem de kalitesi bozuktur. Gene o da biliyordu ki, sosyalist ülkelerde mağaza ve dükkan sayısı azdır, halkın kuyruk yapmak zorunda kalışının sebepleri bunlardı.

Sonra zengin bir kundura mağazasının vitrininde içi muflonlu potinler gördü. Pek hoşuna gitti.

- Girip şundan alalım, dedi.

Girip aldık. Mevsim kış olduğu için çocuk gibi hemen ayağına geçirdi.

- Oh, sıcacık, ne rahat. Moskova soğuk şehir ama böyle şeyler yok.

Sevinçle cicilerine baka baka dükkandan çıktık. Biraz yorulmuştu. Bir kahveye girip dinlenelim dedik. Hemen oracıkta Viyana'nın meşhur güzel kahvelerinden birine girdik.

- Oh... Ne güzel. Şu kahvehaneler yok mu, klüp gibi bir yer. Kahvelerimizi içtik. Nâzım'da bir rahatsızlık başladı. Ayaklarını ne yapacağını bilemiyordu.

- Ne oldu Nâzım, bir şey mi var?

- Ayaklarım yanıyor.

Bir kıvrandı, iki kıvrandı. Kahvenin içi kadın erkek insan doluydu.

Nihayet dayanamadı,

- Ben şunları çıkartacağım, dedi.

Ve herkesin gözü önünde potinlerini çıkartıp attı.

- Ohhh, dünya varmış be...

- Medeniyete bir türlü alışamıyorsun Nâzım dedim.

Güldü

- Öyle, dedi.

O günden sonra boş zamanlarımızı çarşıyı dolaşarak, vitrinleri seyrederek geçiriyorduk. Hele Opera civarında şu otomobil mağazalarının vitrinleri yok mu, oraya geldik mi Nâzım olduğu yerde mıhlanıp kalıyordu.

- Ne de güzel şeyler, ne kadar da ucuz.

- Paran var alıver bir tane.

- Nasıl götürürüm, sonra bunların yedek parçalarını nasıl bulurum?

Onu bir türlü bu vitrinlerden ayıramazdım. Oysa onun Moskova'da güzel bir otomobili vardı. Amma şu var ki bunlar kadar şık, bunlar kadar göz alıcı değildi. Sovyetler'de otomobil kıtlığı vardı. Bir otomobil almak için listeye girmek, yıllarca beklemek gerekti. Nâzım, imtiyazlılardandı. Onu

bekletmezlerdi ama, başkalarının hakkını yemeye gönlü razı değildi. Zaten otomobil Sovyetler'de çok pahalı idi. Viyana'da gördüğü fiyatlara baktıkça şaşırıp kalıyordu. Otomobil almak için beklemeye de lüzum yoktu.

Gir içeri, ver parasını, geç direksiyona, yürü.

Bir gün şöyle bir giyinmek istedi. Erkek elbisesi satan büyük bir mağazaya gitti. Beğen beğendiğini. Güzel tvit bir spor ceket, gabardin bir pantolon, bir de palto aldı. Artık proleterlikten kurtulmuştu. Şık bir Viyanalı oluvermişti.

İŞÇİLERİN APARTMANLARI

Nâzım'ın ilgisini en çok çeken şey, işçilerin apartmanlarıydı.

Viyana'da nereye gitsek yeni yapılmış, güzel krem renginde apartmanlar yükseliyordu. Bu apartmanların işçi evleri olduğunu söylediğim zaman inanmak istemedi.

- Olamaz böyle şey, dedi.

Anlattım.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra iktidara gelen sosyal demokratlar işçiyi kazanmak için işçi mahalleleri yapmaya başladılar. İlk yapılan mahalleye "Karl Marx" Mahallesi adı verildi. Bu mahallede baştan başa modern, konforlu, güzel apartmanlar yapılmış ve bunlar sosyal demokrat partisine bağlı işçilere verilmişti. O vakit bu girişim işçiler arasında çok büyük bir etki yapmıştı. Bütün işçiler yeni apartman istemeye başlamıştı. O gün bu gün belediye ve hükümeti ellerinde bulunduran sosyal demokratlar bu apartman işine hız verdiler. Her yıl yüzlerce apartman yaptılar ve işçilere dağıttılar. Viyana işçileri bu sayede modern, konforlu apartmanlara yerleştiler. İşte Viyana işçileri bu nedenle sosyal demokrat partisine bağlıdırlar, komünist partisine yüz vermezler.

KARL MARX MAHALLESİ

Beni dikkatle dinleyen Nâzım Hikmet,

- Bir gün gidip şu Karl Marx mahallesini görelim, dedi.

Ertesi gün bir otomobile atlayıp bu işçi mahallesine gittik. Daha uzaktan, caddeyi bir yandan öbür yana kaplayan zafer takına benzer bir şeyle karşılaştık. Üzerinde orak-çekiçli bir levha, iki kenarında Karl Marx Mahallesi yazılı. Burası işçi mahallesinin giriş kapısıydı. Kapıyı geçince iki

yanda boylu boyuna modern apartmanlar yükseliyordu. Küçük bahçeler-de işçi çocukları oynuyorlardı. Sokaklarda temiz giyinmiş işçi kadınları görünüyordu. Mahalle bir küçük kasaba kadardı ve baştan başa işçi apartmanlarıyla doluydu.

- Bu gördüğün dedim. 1923'de yapılan ilk işçi mahallesi. Şimdi bütün Viyana buna benzer bir işçi mahallesi halini almıştır. Viyana'da nereye gidersen git, her yerde bu işçi apartmanlarını görürsün.

- Şunlardan birinin içine giremez miyiz?

- Benim dostum bir işçi ailesi var, bir gün onlara bir baskın yaparız, işçiler nasıl yaşıyor görürsün, dedim.

Bir gün bu ailenin bulunduğu işçi mahallesine gittik. Tertemiz, pırıl pırıl bir mahalle. Yollar asfalt ve ağaçlı. Yerlerde ne bir çöp, ne sokaklarda kedi ve köpek. Hatta ne de üstü başı kirli, sümüklü çocuklar. Apartmanlar birbirinden güzel. Bizim dostlar şehrin taa eteğinde küçük bir evde yaşıyorlardı. Karı koca ve on yaşında bir kızları. Kadın da erkek de çalışıyordu. O gün pazar olduğu için onları evlerinde bulduk. Bizi sevinçle karşıladılar. Beraberimizde götürdüğümüz çiçekleri vazoya koydular. Çikolata paketini çocuğa verdik. Bizi oturma odasına aldılar. Tertemiz bir oda. Mütevazı bir işçi evi gibi döşenmiş ama, bir köşede radyo, bir köşede kızın çalışma masası, iki koltuk ve birkaç iskemle. Evin üç odası vardı. İkisini yatak odası yapmışlardı. Temiz bir mutfağı ve ufak bir banyosu vardı. Şaşkınlıktan Nâzım Hikmet'in dili tutulmuştu. Moskova'da hâlâ bir odada kadın erkek, kız oğlan, gelin ve damat hep birlikte yaşıyorlardı. Burada Viyana işçisi, Sovyet işçisi için daha uzun yıllar bir hayal olarak kalacak olan refaha ermişti. Apartmanlardaki dairelerin bundan da güzel olduğunu söylediler. Nâzım Hikmet, belki sosyal sigortaları yoktur, belki sağlık masrafları çoktur, belki çocuğun eğitim masrafları fazladır diye bir açıklama yolu aramaya çalıştı. Ve merakla sordu:

- Ne kazanırsınız? dedi.

Erkek ve kadının aylık kazancı üç bin kronu buluyordu. Bir Sovyet işçisi için bu hayal bile edilemezdi.

- Sağlık sigortanız var mı? Hasta olunca ne yaparsınız?

- Sendikaya bağlıyız, sendika bütün sosyal güvenliğimizi sağlar. Hasta olsak doktor bedava, hastane bedava. İşte bir kazaya uğrarsak tedavi bedava. İhtiyarlık sigortamız da var. Çocuğumuzun eğitimi için de okula para vermiyoruz. Hatta yazın kampa gönderiyoruz, bedava.

Zaten evin çekidüzeninden, işçilerin kıyafetlerinden yaşayış seviyeleri apaçık görünüyordu.

Nâzım Hikmet, bu kadarını beklemiyordu. Çıktıktan sonra otomobilde,

- Bu ne iştir yahu? dedi. Bunlar komünizmi önlemenin yolunu bulmuşlar. Komünist Partisi bu işçiyi nasıl kazanır?

Bir-iki gün sonra Avusturya Komünist Partisi Başkanı Fisher'le karşılaştı. Ona gördüklerini anlattı ve Komünist Partisi'nin durumunu sordu.

Fisher gülerek:

- Gördükleriniz doğrudur, dedi. Sosyal demokratlar bize nefes aldırmıyorlar. Onun için bir türlü işçiyi kazanıp genişleyemiyoruz. Sosyal Demokratlar gördüğünüz o güzel evlere yalnız kendi partilerine üye olanları yerleştirirler. Komünist işçiye ev vermezler. Sen olsan Komünist Partisi'ne girer misin?

Nâzım, bütün bütün şaşırmıştı. Şu çürüyen kapitalist âlem, işçiler için ne ustaca tuzaklar kuruyordu. İşçiyi nasıl aldatıp da amacından uzaklaştırıyordu.

GENÇ ŞAİRLERİN ŞİİRLERİ

Bir gün de kongreye gittik. Kongreye gittiğimiz günler, toplantı salonuna girmedik. Çok kez dışarıda dinlenme salonunda koltuklara uzanmayı tercih ederdik. Burada dünyanın dört köşesinden gelmiş insanlarla tanışmak, görüşmek olanağı daha çoktu. Zaten Nâzım'm çekici bir varlığı vardı. Onu gören masamıza yaklaşır, onunla ahbaplık kurmaya çalışırdı. Hele gençler, hele şairler Nâzım'ın çevresinden ayrılmazlardı. Getirip ona şiirlerini verip, fikrini öğrenmek isterlerdi. Ve bir dosya halinde şiirlerini bırakıp giderlerdi. Sonra Nâzım bu şiirlere şöyle bir göz atar, çoğunu okumaya bile lüzum görmeden bir kenara bırakırdı. Şiirlerin sahibi gelince ona da birçok cesaret verici, ümit verici sözler söylerdi. Ben kızardım.

- Bu gençler, derdim, senin sözüne önem veriyorlar. Getirip şiirlerini veriyorlar sana, sen okumadan onları baştan savıyorsun. Yazık değil mi bu çocuklara?

- Canım, derdi, şiirde veya herhangi bir sanat kolunda iki şey aranır. bu adamın söyleyecek yeni bir sözü var mıdır, varsa bunu güzel bir biçimde söyleyebilmiş midir? Bunu anlamak için de bütün şiirlerini baştan aşağı okumak gerekmez, bir iki tanesine göz atmak yeter.

- Neye hepsini övüyorsun öyleyse?

- Onların cesaret ve ümitlerini kırmamak gerek. Bugün yazamamışlardır ama yarın yazabilirler.

Bu kongrelerde Nâzım'ın üzerinde durduğu sorunlardan biri de piyes-

lerini yabancı memleketlerde oynatabilmek olanağını aramaktı. Hele Fransa'da, İtalya'da ve İngiltere'de piyeslerinin sahneye konması onun hayaliydi. Kongreye bu memleketlerden gelen delegeleri bulur, onlara piyeslerini anlatır, bazılarının bir kopyasını verir ve bu fikrini kabul ettirmeye çalışırdı. Hele gelen delege komünistse o vakit pazarlığa bile girişirdi.

- Sizin partinizin paraya ihtiyacı yok mu, derdi, var elbette işte size piyeslerimi hediye ediyorum. Memleketinizde oynatın bütün gelirini partinize bağışlıyorum.

Ne var ki bütün bu gayretleri boşa çıkıyordu. Çünkü herkes Nâzım'ı bir dramatug gibi değil bir şair olarak tanırdı. Şiirlerini kendi dillerine çevirtip bastırmayı sevinerek kabul ediyorlardı, fakat piyesleri oynatabileceklerinden emin değillerdi, söz vermiyorlardı. Bu da Nâzım'ı üzüyordu.

ASLAN KUMBARACI BİZİ ARADI

Bir gün masamıza bir Fransız delegesi geldi. Bu bir yazardı, Paris'te bir dergi çıkarıyordu. Bize Aslan Kumbaracı adında bir Türkle tanıştığını söyledi. Bu gencin şimdi burada yani Viyana'da olduğunu ve Nâzım'la mutlaka görüşmek istediğini bildirdi. Nâzım da ben de bu adamı tanıyorduk. İstanbul'da iken Amerikan gazetelerinde muhabirlik ediyordu. Memleketten çıktıktan sonra çeşitli renklere girdiğini işitmiştik. Bizim için şüpheli bir durumdaydı.

Nâzım bir bana baktı bir de Fransız'a. Sonra:

- Öğrenelim bakalım, ne istiyor bu adam, dedi.

Ertesi gün Fransız yazarı bizi gene buldu. Kumbaracı'nın karşı kahvehanelerin birinde Nâzım'ı beklediğini bildirdi. Nâzım düşündü, taşındı sonra bana döndü,

- Bu adamı sen benden daha iyi tanırsın. Git görüş, anla bakalım ne istiyor, dedi.

Gittim, Kongre binasının tam karşısında küçük bir kahvehanede Kumbaracı pencere kenarında bir masaya oturmuştu. Ben içeri girince Kumbaracı, şaşkınlıkla yüzüme baktı, bir an ne yapacağını bilemedi. Çünkü beni beklemiyordu. Bir an yerinden fırlayıp bana doğru yürüdü, mosmor olmuştu. Dudakları titriyordu. Suçüstü yakalanmış gibiydi. Önümde başını eğerek titrek bir sesle,

- Zekeriya Bey, dedi. Sizi beklemiyordum. Önce yüzüme tükürün sonra tenezzül ederseniz buyurun oturun.

Bir insanın bu kadar alçalabileceğini düşünmemiştim. Aslan Kumba-

racı'yı İstanbul'dan çıkarken son olarak ben görmüştüm. Kendisini o vakitler sever ve beğenirdim. Fakat memleketten çıktıktan sonra öyle çirkin işlere karıştığını işitmiştik ki, artık yüzüme çıkacak hali kalmamıştı.

Beni görünce utanması bundandı.

Yüzüne tükürmedim ama yakın bir şey olmuştu. Nâzım'ı niçin görmek istediğini sordum. Sovyetler Birliği'ne geçmek için Nâzım'ın yardımını rica etmek istediğini söyledi. Ümide kapılmamasını söyledim. Ayrıldık. Ondan sonra bir daha Kumbaracı'yı görmedim. Yalnız daha memlekete dönemediğini, dünyanın dört köşesini dolaşıp durduğunu işitiyordum. Nâzım'a buluşmayı anlattım, güldü.

- Küstah adam, dedi.

11

Bir süre sonra Nâzım Hikmet'le İsveç'te Stockholm şehrinde buluştuk. Gene bir kongre münasebetiyle.

İsveç öteden beri refah memleketi olarak bilinir. Halkın yaşama seviyesi, öteki memleketlere oranla üstündür. Unutmamalı ki, bu memleket yüz elli yıldan fazla bir süre harp görmemiştir. Bütün gelirini sanayie yatırmış, halkın refahına harcamış... Politik bakımdan da dünyanın en ileri demokrasilerinden biridir.

İşte burada dünya barışçıları bir araya gelerek, barış için nutuklar çekiyorlardı. Nâzım Hikmet de bu kongreye delege olarak katılmıştı. Aynı zamanda Moskova'da çıkan Literaturneya Gazeta ondan kongre ve İsveç üstüne röportajlar istemişti.

Bir gün kongreden çıkıp şehri dolaşmaya karar verdik.

Halktan bazıları otomobillerini Kongre'nin emrine vermişlerdi. Bunlardan birine bindik, daha yola çıkar çıkmaz Nâzım Hikmet'in gazeteciliği tuttu. Şoförü sınava çekmek istedi. Şoför İngilizce bildiği için ben de tercümanlık yaptım.

- Sor dedi, Nâzım, şu şoföre, ne kazanır ayda?

Şoför hayretle yüzümüze baktı.

- Ben şoför değilim efendiler, dedi, ben bu otomobilin sahibiyim. Gündüz çalışmadığım için otomobilimi Kongrenin emrine verdim, onlara yardıma çalışıyorum.

- E? Ne iş yaparsın sen?

- Geceleri sokak elektriklerinin yanıp söndürülmesini kontrol ederim.

- Ne kazanırsın ayda?

- İki bin kron.

Yani Sovyetler'de aynı işi yapan bir işçinin kazancının iki misli. İş buraya gelince Nâzım durdu.

- Çoluk çocuğun var mı?

Evliyim, iki çocuğum var.

Bu defa şoför taarruza geçti.

- Görüyorum ki, bizim yaşantımızı merak ediyorsunuz. Evimi, aile hayatımı görmek ister misiniz?

Nâzım hemen atıldı:

- Hem de çok, dedi.

- Öyleyse size şehri gezdirdikten sonra, bizim eve kadar bir uzanalım.

- Vaktiniz var mı?

- Var.

Şehri dolaştık, bu arada, bizi saraya kadar götürdü. Duvarları bakımsız, yıkık dökük eski bir saray. Soruyoruz:

- Neye bu saray böyle ihmal edilmiş, bakımsız kalmış?

Şoför gülerek yüzümüze baktı:

- Çok bile kerataya, dedi. Ne iş yapıyor ki, daha fazlaya hak kazansın?

İsveç Kralı, dünyanın en demokrat adamıdır. Teklifsizce vatandaşları arasına karışır. Kendisini saray lüksüne kaptırmaz. Fakat artık yeri olmayan bir kurumdur. İsveçlilere göre, Kral artık rolü olmayan bir tufeylidir. İsveç işçisi bile bunu böyle düşünür ve ona harcanan paraya acır.

Döndük dolaştık İsveçlilerin durup durup kendilerini attıkları köprüye geldik.

Şoför açıkladı:

- İşte buraya intihar köprüsü denir. Yapacak işleri olmayanlar gelip buradan kendilerini denize atarlar.

Buna refah hastalığı diyorlar. Refahtan bunalan İsveçlinin can sıkıntısı.

- Nâzım, dedim, röportaj konuları fena değil.

- Hele şu işçinin evini bir görelim.

NAZIM'IN AĞZINI BIÇAK AÇMIYOR

Biraz sonra şehrin eteklerine gelmiştik, iki yanı ormanlık geniş bir asfalta girdik. Ormanın içine, yeşillikler arasına villalar serpilmişti. Aralarında duvar, tahtaperde, çit, yani binaları birbirinden ayıran sınırlar yoktu.

Şoför bu güzel, bu gönül açıcı, modern villa ve apartmanları göstererek.

- İşte bunlar, dedi, bizlerin oturduğu işçi apartmanları.

Nâzım'ın hayretten gözleri açıldı.

- Efendim! dedi.

- Evet, işçi apartmanları. Biraz ilerde de benim yaşadığım apartmanı göreceksiniz.

Gerçekten birkaç dakika sonra, otomobil sağa sapıp orman içine daldı ve güzel bir apartmanın önünde durdu. Biraz ilerde ağaçlar altında fıkır fıkır oynayan çocuklar oyunlarını bırakıp bize doğru koştular.

Bunların ikisi, bizim şoförün oğullarıydı. Derhal babalarına sarıldılar. Ve bizim ellerimizi sıktılar. Apartman kapısının bitişiğinde kapısı açık büyük bir garajımsı yer vardı, içinde elliden fazla bisiklet görülüyordu.

- Bunlar, dedi şoför, bu apartmanda oturan ailelerin bisikletleri. İşte şu bu oğlumun, ötekisi ikinci oğlumun, bir tanesi karımın, falan... Ayrıca her ailenin bir veya iki özel otomobili vardır.

- Karınız çalışır mı?

- Evet, şurada, biraz ötede, bir ekmek fırını vardır, orada çalışır.

Apartmana girdik, birinci katta bir dairenin kapısını açtı şoför. Geniş-çe bir hol, hole açılan üç oda, geniş ve güzel bir mutfak, pırıl pırıl bir banyo. Her taraf geniş bir pencereden sızan bol ışık içinde. Oturma oda-sına girdik, basit fakat temiz döşenmiş bir odaydı. Duvarlarda büyük ressamların kopye edilmiş tabloları, yerde kilime benzeyen bir hah, ortada bir masa, iki üç koltuk ve birkaç sandalye. Bir köşede radyo, bir köşede televizyon. Etraf çepçevre ağaçlık ve yeşillik.

Nâzım Hikmet'in Moskova'daki evinden çok daha güzel, çok daha konforlu. Bu adamın nesi eksik? Her taraf pırıl pırıl tertemiz, sanki bu evde çocuk yaşamıyor. Ya mutfağı? Duvarları fayanslı, geniş pencereli, tertemiz bir yer. Kap yıkama yerleri beyaz çelikten. Buzdolabı, çamaşır yıkama makinası ve duvarları kaplayan bembeyaz dolaplar. Bir tarafta da genişçe bir masa. Belli ki, yemeklerini burda yiyorlar.

"BENİ SOVYETLER'DEN KOVARLAR"

Nâzım'ın ağzını bıçak açmıyor.

Şoför bizim şaşkınlığımızı görünce böbürlenmeye başladı.

- Bu ev, dedi, sıradan bir işçi evi. Karşı apartmanda eniştem oturur. O teknisyendir. İsterseniz bir de onun evini görelim.

Gittik. Daha kapısından girince tatlı, ılık bir hava içine düştük. Her tarafı zevkle döşenmiş modern bir apartman. Ev sahibi bizi bir dost gibi karşıladı. Oturma odasında yumuşak koltuklara gömülüp oturduk. Bizi değerli misafirler gibi karşılayıp ağırladılar. Çaylar, şekerlemeler ikram et-tiler. Adamın kazancı bizim şoförün kazancına oranla biraz daha fazla. Fakat yaşantısı tam bir burjuva yaşantısı. Hiçbir eksiği yok. Refaha ermiş, ilerisini garanti altına almış, kaygısız, sıkıntısız bir hayat geçiriyor. Bir kö-şede radyodan klasik müzik sesi geliyor.

Biraz sonra kalktık, bizim şoförün evine döndük. O arada karısı gelmiş, onu mutfakta bize sofra hazırlamakla meşgul bulduk. Anlaşılan çocuklar ona geldiğimizi bildirmişler, o da bize ev sahipliğini göstermek istiyor.

- Buyurun, dedi, bir kadeh içkimizi içmez misiniz?

Mutfakta masa başına oturduk. Beş on dakika içinde güzel bir içki sofrası hazırlanmıştı. Tereyağ, peynir, çeşitli konserve ve balıklar, v.s.

Nâzım oturur oturmaz sorguya başladı.

- Çocuklarınız okula gidiyorlar mı?

- Elbet..

- Okula ne ödersiniz?

Bu soruya şaştılar.

- Hiçbir şey tabii. Okul için de para ödenir mi?

- Ya hasta olursanız?

- Telefonla doktoru çağırırız veya önemlice bir şeyse, bu semtteki kliniğe gideriz.

- E, ne ödersiniz doktora ve kliniğe?

Ev sahiplerinin şaşkınlığı arttı.

- Allah Allah, doktora da para mı vereceğiz? Biz işçiyiz, sendikaya bağlıyız, doktor parasını o öder.

- Ya hastaneye düşerseniz?

- Gene sendika öder.

- İhtiyarlık sigortanız var mı?

- Elbette.

- Çocuklarınız yazın kampa giderler mi?

- Giderler tabii, hem de parasız.

- Çalışmadığınız günler için ücret alır mısınız?

- Tabii.

- Yılda kaç gün ödenekli tatiliniz var?

- Bir ay, fazla olarak bize bir mayısta ve yıl başında ayrıca birer aylık verirler.

Biraz daha deşersek, Sovyetler'de hayal edilen sosyalizmin burada gerçekleşmekte olduğunu göreceğiz galiba. Onun için sustuk. İçimizi çektik, mezelerimizi yedik. Ev hanımına teşekkür ettik ve ayrıldık.

Otomobile biner binmez,

- Nâzım dedim, turnayı gözünden vurdun.Bundan daha güzel bir röportaj konusu olamaz.

Alay ettiğimi sanarak kızdı ve sonra,

- Deli misin, dedi.

- Niye, dedim.

- Ben bu gördüklerimi yazarsam, beni Sovyetler'den kovarlar da ondan. Bilmiyor musun, Moskova Radyosu, televizyonu ve Sovyet gazeteleri durup dinlenmeden kapitalist memleketlerdeki işçilerin sefaletinden, ırgatlığından, açlığından söz eder. Sovyet işçisinin görülmemiş refah ve hürriyete kavuştuğunu söyler. Ben bunun tersini nasıl yazabilirim?

Nâzım Viyana'dan sonra İsveç'te de işçinin bu durumunu görünce, hayli sarsılmıştı. Bu çürümekte olan kapitalist memleketlerde işçilerin güzel evleri, altlarında otomobilleri, bedava okul ve hastaneleri, modern çalışma şartları, sözün kısası, sosyalizmin işçiye vaadettiği imkânların çoğu sağlanmıştı. Fazla olarak bu memleketlerde işçiler özgürdü de. Grev yapabilirdi, durumundan şikâyet edebilirdi, daha iyi çalışma ve daha iyi yaşama koşulları isteyebilirdi. İşçi memleketi olan Sovyetler'de bunların daha hiçbiri sağlanmış değildi. Gerçekten bu durumu bir Sovyet gazetesine nasıl yazabilirdi?

SARHOŞLARIN POLİSİ

Yolda konuşmuyoruz. Şoför bizde bıraktığı etkiden memnun konuşmak için konular arıyor. Başka bir işimiz olup olmadığını soruyor.

- Size şurada bir bira ikram etsem kabul eder misiniz?

Biz daha cevap vermeye vakit bulmadan araba güzel birahanenin önünde durdu. Kapıda gayette şık giyinmiş, üniformalı bir adam duruyordu. Biz bunu büyük otel kapılarında bekleyen kapıcılara benzettik. Merakla şoföre sorduk, çünkü birahane o kadar lüks bir yer değildi.

Şoför anlattı:

- Bu gördüğünüz üniformalı adam bir polistir. Görevi içerde, içkiyi fazla kaçırıp sarhoş olanları bir arabaya koyup evine götürmektir. Daha fazlaca kaçırmış olanları da bir hastahaneye götürüp midesini yıkatmak.

Şaştık kaldık. Ne tuhaf memleket, sarhoşlarıyla bile bir hastayla meşgul olur gibi uğraşıyor. Oysa başka memleketlerde, hele Moskova'da sarhoşlar yerlere yatar, onlara bakan bile olmazdı.

HELSİNKİ'DE BİR TRAMVAY BİLETÇİSİ

Gene bir kongre münasebetiyle bir yıl Helsinki'de, Finlandiya'da buluşmuştuk Nâzım'la. Kongre'ye dünyanın her yerinden bin beş yüz kadar

delege gelmişti. Bunların bir kısmı otellere, kimileri de evlere yerleştirilmişti. Ben de kongre binasının tam karşısında bir apartmanın üçüncü katında bir Fin ailesinin yanında bir odada kalmıştım. Nâzım Hikmet otelde kalıyordu.

Benim bulunduğum ev üç odalı, rahat ve geniş bir apartman dairesiydi. Bana verilen oda arka tarafta geniş ve ağaçlı bir bahçeye bakıyordu. Güneşli ve bol havalı bir yerdi. Burası yaz dolayısıyla kampa gitmiş olan çocukların odasıydı. İki duvar kenarında iki yatak ve bir iki sandalyeden başka bir şey yoktu ortada. Evin bir odasında ev sahibi kadın, bir odasında da anası oturuyordu. Evin erkeği yoktu. Oradaki geniş hol oturma odası yapılmıştı. Eşya iddiasız fakat temiz ve rahattı. Öğrle tatillerinde Nâzım'la birlikte benim odaya gelir karşılıklı yataklara uzanarak dinlenirdik.

Bir gün erkenden Nâzım çıkageldi.

- Hayrola, dedim.

- Gelirken senin ev sahibini gördüm de.

Bayağı heyecanlanmıştı.

- E, ne olacak?

- Meğer neymiş senin ev sahibi biliyor musun?

- Bilmiyorum.

- Tramvay biletçisi. Bu sabah buraya gelirken tramvaya bindim, kapı yanındaki biletçi yerinde kadını görmeyeyim mi, şaşırdım.

Bulunduğum apartman asansörü dahi olan birinci sınıf bir binaydı. Büyük cadde üzerinde bulunuyordu. Bu apartmanda üç odalı bir daireyi bir biletçi kadının tek başına tutması Nâzım'ca imkânsızdı.

- Anlamadım, dedi, şu kadını bir sigaya çekelim.

Akşam ev sahibi kadın, üniformasıyla eve döndü. Gidip değişti, neden sonra davetimizi kabul ederek bir ev hanımı gibi bizim odaya geldi. Az çok Almanca biliyordu.

- Sizi arkadaş, tramvayda görmüş, dedim. Siz meğer biletçiymişsiniz. Merak ettik de... Bazı şeyler öğrenmek istiyoruz sizden.

- Ne gibi mesela?

- Örneğin, ne kazanıyorsunuz ayda?

- İki bin Finlandiya kronu.

Hesapladık, İsveç'teki işçinin maaşıyla denk düşüyor. Yani bir Sovyet otobüs biletçisinin aldığı maaşın hemen de üç misli. Fazla olarak Sovyetlerde biletçilerin üniformaları da yoktur, çoğu kadındır ve işe basit basma entarilerle gelirler. Nâzım'ın şaşması tabii'ydi.

- Kocanız yok mu?

Yok.

- Peki, evde kaç kişisiniz?
- Dört, anam, ben ve iki oğlum.
- Eve başka yardım eden yok mu?
- Yok.
- Aldığınız para size yetiyor mu?
- Yetiyor tabii, ama kocam sağ olsaydı daha da iyi olabilirdi.

Yavaş yavaş soruları derinleştirmeye başladık.

- Çocuklarınız okula gidiyor tabii, ne ödüyorsunuz okula?
- Hiçbir şey, bizde öğretim bedavadır.
- Çocuklarınız nerde şimdi?
- Kampta.
- Ne ödüyorsunuz bunun için?
- Hiçbir şey, devlet hesabına gittiler.
- Evinizde konforunuz tamam mı?
- Görüyorsunuz, kaloriferimiz var, banyomuz var, buzdolabımız, radyomuz, televizyonumuz var. Mutfakta havagazımız, elektriğimiz var, falan...
- Peki ev kirası olarak ne ödersiniz?
- İki yüz kron. Elektrik, gaz, su, radyo filan iki yüz elli kronu bulur.
- Hastalanırsanız ne yaparsınız?
- Hasta olduğum sürece, maaşımı alırım. Doktor çağırırım, veyahut kliniğe giderim, gerekirse hastaneye yatarım.
- Bunlar size kaça mal olur?
- Hiç, hepsi bedava.
- Bir kaza olursa, işte.
- İş kaza sigortamız var.

Baktık ki, burada işçinin durumu İsveç'tekinin aynı. Kadının bir otomobili eksik.

KENDİ KENDİNİ TESELLİ EDİYORDU

Nâzım Hikmet, artık soruya devamdan vazgeçti. Çünkü deştikçe buradaki işçinin eriştiği refah meydana çıkıyordu, bu da onu rahatsız ediyordu. Nasıl oluyordu da, kapitalist memleketlerde işçilerin durumu her bakımdan işçi memleketi olan Sovyetler'dekinden daha iyi olabiliyordu. Bunu izah etmek gerekti. Nâzım Hikmet kendi kendini teselli için, bu

izah yollarını da buluyordu.

Tabii kardeşim, diyordu, herifler yüzyıllarca harp yüzü görmemişler, bütün varlıklarını daha iyi yaşamaya harcamışlar. Okullarını yapmışlar, başka milletleri sömürmüşler, işin keyfine varmışlar. Sovyetler'de öyle mi? Birinci, İkinci Dünya savaşları, iç savaşlar, Çarlık devrinin kötü kalıntısı. Okul yok, yol yok, hastane yok, sanayi kurulmamış, devrimden sonra her şeyi yeni baştan yapmak zorunda kalmışlar. Hayatları savaş içinde geçmiş. Onların çektiğine bu milletler bir gün katlanamazlar. Hele dur, açlıkla, gerilikle, yoksullukla savaş bitsin, onlar da bir refah yoluna girsin o vakit sen seyret sosyalist dünyayı.

Helsinki'de bize okulları gezdirdiler. İlkokullar ideal dereceyi bulmuş. Okul binaları en modern ihtiyaçlara göre yapılmış. Çocuklar inci parçaları. Hepsi birbirinden daha iyi giyinmiş, daha sağlam, daha mutlu. Üniversiteye gittik. Orman içinde kurulmuş, modern binalar. Öğrenciler için her binada küçük departmanlar yapılmış. Yatak odası, salonu, balkonu ile. Yeşillikler içinde sakin ve temiz İnsanın üniversite öğrencisi olası geliyor.

Bu ziyaretlerden sonra Nâzım artık dayanamadı.

- Kalk gidelim, dedi, bir balıkçı lokantasında kendimize bir ziyafet çekelim.

Helsinki balığı ile, deniz ürünleriyle İstanbul'u hatırlatıyor. Sovyetler'de iyi balık yemek mümkün değil. Bu özlemimizi gidermek için Helsinki'nin tanınmış balık lokantalarından birine gittik. Kapıdan girer girmez, önümüzde sergi halinde serilmiş çeşitli balık örnekleri gördük. Aç gözlülükle hemen saldırdık. Önce deniz meyvaları denilen istiridye, karides gibi şeyler ısmarladık. Arkasından da birer lüfer istedik. Masaya oturduk, biraz sonra deniz meyvalarını getirdiler. Meğer yalnız bunlar bizi doyurur da aşarmış. Ama biz aç gibi saldırdık, önümüze ne getirdilerse hepsini yedik. Artık doymuştuk. Derken dumanı üstünde lüferlerimiz gelmez mi? Her biri palamut kadar büyük. Birbirimize bakındık ve ne olursa olsun yemeye başladık.

Yemeğimiz bittiği zaman, artık boğazımıza kadar doymuştuk. Üç gün bir daha ağzımıza yemek koyamadık. Hele Helsinki istakozları, İstanbul istakozlarını aratmaz.

Finlandiya da, İsveç gibi bolluk ve refah memleketidir. İnsanların giyinişi, yaşayışı her halleri zenginliklerini gösterir. Orada fakir ve üstü başı dağınık insan görülmez.

12

Helsinki'den trenle Moskova'ya gidiyoruz. Nâzım beni evine davet etmişti, Moskova'da arkadaşa ihtiyacı vardı. Kompartımanımızda dört kişiydik benle Nâzım'dan başka ünlü Fransız yazarı Vercor ve L'Humanité gazetesi yazarlarından Bayan Dominique Desanti vardı. Sovyet-Fin sınırına kadar gülerek, hikayeler anlatarak hoş vakit geçirdik. Sovyet sınırını geçer geçmez dikkat kesilmiştik. Aradaki ayrıntıyı görüp karşılaştırmak ihtiyacını duymuştuk. Ne var ki birdenbire zengin ve refaha ermiş bir memleketten yoksul ve fakir bir memlekete girmiş bulunuyorduk. Binalar, köyler, insanlar hep fıkaralığı hatırlatıyordu. Bir istasyon, bir istasyon daha nihayet üçüncü istasyonda l'humanité yazarı isyan etti ve avazının çıktığı kadar bağırarak,

- Bu ne rezalet, bu ne sefalet, bu ne maskaralık. Niye bizi bu kadar aldatmışlar, niye bizi de başkalarını aldatmak zorunda bırakmışlar? Okurlarımıza karşı bizi gülünç duruma düşürmüşler.

Dominique Desanti Sovyetler Birliği'ne ilk kez geliyordu. Moskova Radyosu'ndan başka radyo dinlememiş, Moskova'da çıkan kitaplardan başka bir şey okumamıştı. Moskova'dan verilen her şeye inanmıştı. Bunların birer propaganda eseri olduğunu düşünmeye bile lüzum görmemişti. Burada gerçekle karşılaşıp da inandıklarının tersini görünce hayal kırıklığına uğramıştı. Durmadan bağırıyordu.

- Canım biz komünistiz, bizi de aldatmak olur mu? Hiç olmazsa bize gerçeği söylemiş olsalardı biz de okuyucularımızı aldatıp gülünç olmazdık.

Bay Vercor'le Nâzım Hikmet, Dominique Desanti'yi teskine çalıştılar. İlk gördüklerine bakıp acele yargıya varmamasını tavsiye ettiler.

- Hele bir Moskova'ya gidelim, orda olup bitenleri görelim, partili arkadaşlarımızı dinleyelim, yargımızı ondan sonra veririz, dediler.

Kadın sustu. Ama Moskova'ya kadar pencereden ayrılmadı ve her gördüğü şey onu daha da sarsıyordu.

Moskova'ya vardıktan sonra biz yol arkadaşlarımızdan ayrıldık. Nâzım Hikmet'in Moskova dolaylarında Peridelkino'daki köşküne gittik.

AZERBAYCANLI MÜNEVVER

Burası Moskova'dan elli kilometre uzakta ormanlıklar içinde bir köydü. Nâzım'ın köşkü Erenköy'deki eski köşkleri andırıyordu. Köşk iki katlı ahşap bir binaydı. Bizi iki kadın karşıladı. Biri Nâzım'ın doktoru Galina, ötekisi yusyuvarlak, tostoparlak esmer on yedi yaşlarında bir kızdı. Bu genç kızı Nâzım Hikmet'e Azerbaycanlı dostu Ekber Babayef getirmişti. Adı Münevver'di. Fakir bir aile kızıydı. Moskova'da heykeltıraşlık öğreniyordu ve Nâzım onu evlatlık edinmişti. Eve girdiğimiz zaman salon baştan başa bu genç kızın yaptığı acemice heykellerle doluydu. Oturma odasının her tarafını sütunlar üstünde yarı kalmış veya tamamlanmış heykeller kaplamıştı. Heykellerin çoğu Nâzım'a aitti. Fakat bir acemi öğrenci elinden çıktıkları belliydi. Sonraları Münevver bana Nâzım'ın evine nasıl geldiğini şöyle anlatmıştı:

- Moskova'da Güzel Sanatlar Akademisinde heykeltraşlık öğreniyordum. Ben fakir bir Azeri kızıyım. Ailem bana yeteri kadar yardım edemiyor. Gönderdikleri para yemeğime bile yetmiyordu, aç kaldığım günler olurdu. Azerbaycan'dan tanıdığım Ekber Babayef beni Nâzım Hikmet'e tanıtmaya karar verdi. Ben o vakte kadar Nâzım Hikmet'i tanımamış, şiirlerini okumamış hatta, doğrusunu söyleyeyim, adını bile işitmemiştim. Bir gün Babayef beni otomobiline bindirip Peridelkino'ya götürdü. Otomobilimiz Nâzım'ın evinin avlusuna girince yukarıda balkondan Nâzım'ın sesini işittik. "Babayef kim var yanında?"

Babayef, "Üstad, sana Münevver'i getirdim." diye seslendi.

Nâzım Hikmet Münevver adını duyunca şaşırdı, bir ara duraladı, sonra koşarak aşağı indi. Karşısında Münevver Hanım yerine bu cılız, fakir ve renksiz kızı görünce dili tutuldu. O Münevver adını duyunca karısı gelmiş sanarak heyecanlanmış ve umuda kapılmıştı. Hayal kırıklığı ile biraz da kızarak Babayef'e döndü, "Münevver bu mu?" dedi ve ekledi.

"Beni heyecandan öldürecektin, böyle şey yapılır mı bana."

Sonra eve girdik. Babayef, Nâzım Hikmet'e benim kim olduğumu, Moskova'da ne iş yaptığımı, beni niçin buraya getirdiğini anlattı. Babayef anlatırken Nâzım Hikmet beni göz altında tutuyordu. Sonra birdenbire bana dönerek, "Benim kızım olmak ister misin, burada kalır mısın?" dedi. Bu benim için bulunmaz bir nimetti. Hemen kalkıp gözyaşları içinde

elini öptüm. İşte o gün bu gündür buradayım. Akademiye Nâzım'ın otomobili ile gidip geliyorum. Üstüm başım düzeldi. Bu salonu da atelye yapmama göz yumdu."

Münevver'in asıl adı Şarkiye idi. Ona Münevver adını Nâzım üzerinde etkisi olur diye Babayef takmıştı.

Münevver Nâzım'ın yanında dört yıl kaldı. Eğitimini bitirdikten sonra Bakû'ye döndü. Orada Nâzım'ın yardımıyla evlendi, gene Nâzım'ın yardımı ile ev bark sahibi oldu. Şimdi Azerbaycan'ın tanınmış heykeltıraşlarından biridir. Her vakit Nâzım Hikmet'i bir baba gibi minnetle anar.

NÂZIM'IN EVİ

Şimdi biraz da size Nâzım'ın yaşadığı ve yapıtlarını verdiği evi anlatayım.

Salon kapılara pencerelere kadar "heykeller bir yana" resimlerle, oyuncaklarla, çeşitli dekorasyon eşyasıyla süslüydü. Her yanda Münevver'in ve Memet'in resimleri görülüyordu. Nâzım burada özel bir hayat kurmuştu. Ev geniş ağaçlı bir bahçe içindeydi. Birinci katın önünde bahçeye bakan geniş bir terası vardı. Nâzım Hikmet sabah kahvaltısından sonra hemen terasa çıkar, masaya daktilosunu kor, gözlerine gözlüklerini takar ve çalışmaya başlardı. Çalışırken onu kimse rahatsız edemezdi. O da yazarken kendi işine dalar, etrafı ile meşgul olmazdı. Burası şehrin gürültüsünden, beklenmedik misafir ziyaretlerinden uzakta sessiz bir yerdi. Yemek zamanları bir kenara bırakılırsa Nâzım Hikmet bütün gününü bu terasta geçirirdi. Kışın da salonun bir kenarında çalışmak için küçücük bir yer yapmıştı. Ben oradayken en çok piyesler üzerinde çalışıyordu. Şiir yazmak için bu kadar zahmete ihtiyaç yoktu. O şiirlerini gezerken, konuşurken, hatta uyurken yazardı. Sonra yapılacak iş, kafasında işlediği yapıtı kâğıda dökmekten ibaretti. Bu da birkaç dakikalık işti. Fakat piyesleri hayli vakit alırdı. Her ne kadar piyeslerini de önceden kafasında tasarlar, hikayesini önüne gelene anlatıp hazırlar ve her şey tamam olduktan sonra oturup yazardı. Gün olurdu bir piyesi bir haftada hatta bazen bir günde çıkarırdı.

PARA KAZANMAK İÇİN PİYES YAZIYORDU

Yazdığı piyesler üzerinde tartışmalar yapardık akşamları. Bence Nâzım

Hikmet büyük, kendi çağının en büyük şairiydi. Ama büyük bir dramaturg değildi.

- Neden bu kadar kendini piyes yazmaya veriyorsun? diyordum.

- Mecburum da ondan, diyordu, geniş bir masraf kapısı açmışım, bana ayda en az bin ruble "on bin lira" lazım. Şiirlerim bunu getiremez bana. Kimseye para için el açmak istemem. Kendi köşemde bağımsız yaşamak isterim. Bunu da bana ancak piyeslerimden gelen sağlıyor.

- İyi ama, diyordum, şair olarak Nâzım Hikmet adının çok büyük yeri var. Piyeslerine gidenler senin adına bakıp giderler. Sonra hayal kırıklığına uğrayıp senin hakkında kötü yargılara varırlar. Hiç olmazsa piyeslerini başka bir ad altında yazamaz mısın?

- Bir defa böyle başladı, artık böyle gider. Hem bana bak, sen benim piyeslerimi neden beğenmiyorsun?

- Çünkü teknik bakımdan iyi işlenmemiş buluyorum. İyi konular buluyorsun, bunlara sanat çeşnini de katıyorsun, fakat bunları tekniğe uygun bir biçimde işlemeye önem vermiyorsun. Al "Enayi" piyesini örneğin. Orada teknik ve sanat el ele vermiştir. Onun için de en çok beğenilen ve en çok oynanan piyes odur. Ötekiler ise tekniği bozuk olduğu için uzun bir süre sahnede kalamamışlardır.

Ben böyle konuştukça kimi kere güler, kimi kere kızar ve,

- Sen piyesten anlamıyorsun kardeşim, çizmeden yukarı çıkma derdi. Fakat kimi kere de eleştirmemi yerinde bulur, boynunu bükerek.

- Ne yapalım, derdi.

Nâzım Hikmet piyeslerinin özellikle Batı memleketlerinde oynanmasını çok isterdi. Roma ve Paris seyahatleri sırasında bunu sağlamaya çalıştı. Ne var ki oralarda konudan çok tekniğe ve sanata önem verdikleri için hiçbir tiyatro Nâzım'ın piyeslerini sahneye koymaya yanaşmadı ve bu Nâzım Hikmet için çok büyük bir hayal kırıklığı oldu.

Nâzım Hikmet öğle yemeğinden sonra bir süre yatıp dinlenir sonra tekrar terasa çıkıp çalışırdı. Akşam işi bitince mutfağa girer yemek yapardı. Mutfakta meşgul olmayı, kendine göre yemek yapmayı pek severdi. Derken bir akşam sofra kuruldu.

- Bak, dedi, sana kendi elceğizimle mezeler hazırladım. Ben içmem ama sen geç bakalım masa başına.

Güzel bir salata yapmış, piyaz hazırlamış, sucuk filan... Tam bir çilingir sofrası... Ama benden başka içen yok. Nâzım arkadaşlık etmek üzere sofraya oturdu. Doktorunun izni oranında mezelerden şöyle çöplendi. Konuşmaya daldık, yalnız odayı kaplayan şu heykeller üstümüze düşecek gibiydi.

- Aldırma, dedi, bu kızcağızın yetişmesi lazım.

Yemekten sonra üst kata çıktık. Burası ayrı bir âlem. Geniş bir salon ve ayrıca bir oda var bu katta. Büyük salon bir müze. Ne yok ki burada. Sokak afişlerine, göğse takılan demir düğmelere kadar her şey. Uzun ve geniş bir masa var ortada. Üstünde bir santimlik boş yer yok. Hediyeler, anılar, kitaplar, resimler, biblolar, küçük heykeller, halk işi mendiller, v.s., v.s... Duvarlar da baştan başa resimler ve tablolarla kaplı. Odanın bir köşesinde bir televizyon var. Burada bir süre televizyon seyrettik. Sonra Nâzım'la kısa bir sohbet. Bir ara yan odaya geçtik. Burasını bir Türk odası yapmaya özenmiş, ortada bir mangal, çepeçevre sedirler ve sedirler üstünde yastıklar. Ama bu odada kimse oturmuyor ve yatmıyor. Sonra Nâzım ayrılıp alt kattaki yatak odasına çekildi. Erken yatmak âdetiydi. Tabii, doktor da onunla birlikte çekildi, biz Münevver'le yalnız kaldık. Münevver bana Nâzım'a ait anılarını anlattı. Kataloglar çıkarıp çeşitli yerlerde Nâzım'a ait çekilmiş resimler gösterdi. Masa üstünde, duvarlarda bulunan eşyanın nereden, nasıl geldiği hakkında bilgi verdi.

- Nâzım ağabey, diyordu, çok iyi bir insan ve çok çalışkan bir adam. Hiç boş vakit geçirmiyor. Arada sırada misafirleri gelir, Sovyetlerin dört yanından. Onlarla konuşmaya da bayılır.

Nâzım Hikmet bu köşkü pek severdi. Gününü evde geçirirdi. Çoğu günler akşam üstleri işi bitince yanına doktorunu alıp çamlar arasında ufak bir gezinti yapardı. Zaten gayet yavaş adeta ayaklarını sürterek yürürdü. Hızla gezmekten çekinirdi. Komşularını ziyarete gitmez, onların kendisine gelmesini beklerdi. En çok ahbaplık ettiği dostu ünlü Sovyet yazarı Simonof'tu. Şehre pek az inerdi. Şehirdeki evini de bırakmamıştı. Orasını dostlarına, gelip geçici misafirlerine ayırmıştı. Son zamanlarda sürgünden dönmüş olan eski komünist arkadaşlarından birkaçı burada yatardı. Ancak Vera adındaki Rus kadınıyla evlendikten sonra köşkünü bırakıp tekrar şehirdeki evine döndü.

"MEMLEKETİMİ AMERİKALILAR İSTİLA EDİYOR"

Moskova'ya gelişimizin ikinci günü sabah kahvaltısında lafa daldık.

- Burada rahatım diyordu. Çalışıyorum falan ama içimi iki üzüntü yer hep. Biri günden güne memleketimden ve halkımdan uzaklaştığımı duymaya başlamamdır. Bir sanatçı, hele bir şair için bunun ne demek olduğunu bilir misiniz. Sanatçının kökü halktadır. Halktan uzaklaşan sanatçı,

kökü kopmuş ağaca benzer. Ve kökünden su alamayan ağaç gibi yavaş yavaş solmaya ve kurumaya başlar. İşte ben bu tehlikeyle karşı karşıya olduğumu duyuyorum. Yıllardır memleketime dönemedim. Bu gidişle dönemeyeceğim de. Bu beni, halkla doğrudan doğruya temastan uzaklaştırıyor. Memleket gazetelerini bile ancak rastlantıyla, arasıra görebiliyorum. O sayede memleketin gidişi üstüne iyi kötü bir fikir edinebiliyorum. Yabancıların, hele Amerikalıların memleketimi nasıl istila etmekte olduklarını görüp üzülüyorum. Bu üzüntümü şöyle bir iki şiirle de ifadeye çalıştım.

Kalktı, küçük çalışma odasındaki masasından bir dosya getirdi. İçinden birkaç şiir çıkarıp gösterdi. Sonra bunlardan birini alıp okumaya başladı:

"GERİLEYEN TÜRKİYE
Yahut
Adnan Menderes'e öğütler

Şaşkınlığın bu kadarına doğrusu ya pes,
bindiğin dalı kesiyorsun Adnan Menderes.
ille de asıp kesmek geliyorsa içinden
ezmekte devam et barışçıları, ama sen
mesela Yalçın'ı da tıkıyorsun deliğe.
İhtiyarcık sana azıcık cilve yaptı diye
git, koş, elini öp, af dile, yüzünü güldür.
O yalnız altın kafeslerde öten bülbüldür
O matbaalar, yıktırıp, kitaplar yaktıran
o büyük demokrat, o hürriyet kahramanı
Moskova'yı atomlayalım diyen insancı
kendine acımazsan bize bir parça acı.
vesaire..."

Ama bu bir şiir olmaktan çok biraz siyasi hicivdi. O devrin olaylarına ilişerek Adnan Menderes'i ve Hüseyin Cahit Yalçın'ı hicvediyordu. 1945'de Hüseyin Cahit Yalçın bizim matbaanın yıkıldığı gün, "Kalkın ey ehli vatan" başlıklı yazısıyla faşist gençleri bize karşı hücuma geçirmişti. Nâzım'ın dediği gibi, o altın kafeste öten bir bülbüldü. Parayı kim verirse onun düdüğünü çalardı. Bir ara İsmet Paşa'ya düşman kesilmişti, sonra onun elini öptü.

Nâzım o sıralarda buna benzer birkaç şiir daha yazmıştı. Bunlar da o günün olaylarına dayanarak yazılmış şiirlerdi. Onun için bu küçük dene-

meler onu doyurmuyordu. O halkın içinde olmak, onlarla birlikte yaşamak, ilhamını gazete haberlerinden değil, halkın hayatından almak ihtiyacını duyuyordu. Oysa yazdığı şiirleri Türkçe okuyacak birini bile bulmakta güçlük çekiyordu. Eline bir Türk veya Türkçe bilen biri geçti mi ilk işi ona son yazdığı şiirleri okumaktı. Bu onun için hem bir zevkti hem de bir ihtiyaçtı. Buna imkan bulamadığı günler ıstırap çekerdi. İkide birde Türklerin bulunduğu yerlere gidip onlarla birlikte yaşamak, onları şiirlerini dinletmek adeti haline gelmişti.

NÂZIM'A TÜRK GAZETELERİ OKUTULMUYORDU

Memleketle olan bağlarını koruyabilmek için hiç olmazsa Türk gazetelerini muntazam olarak okumak isterdi. Fakat Sovyetler'de dışardan yabancı gazete getirtmek yasaktı. Para bulup Türk gazetelerine abone olsa bile, bu gazetelerin kendisine ulaşacağı şüpheliydi. Moskova Radyosuna Türkçe gazeteler gelirdi. Fakat bu gazetelerin radyo binasından dışarı çıkarılması imkânsızdı. Yanındaki gölge istese ona gazete sağlayabilirdi, fakat o da bunu yapmazdı. Böylece Nâzım Hikmet günden güne halkından uzaklaşmakta olduğunun acısını duyuyordu.

Aşağıdaki şiir Nâzım Hikmet'in o günlerdeki ruh haletinin aşağı yukarı bir ifadesi sayılabilir. Şiirde daha çok bir toplumun öncülüğünü yapan aydınların öldürülmesinden söz ediyor. Ama aynı zamanda kendisinin de köksüz kalmış bir aydın olduğunu düşünerek bir tür kendi durumunu da anlatmış oluyor:

"Çınarı yıkmak için
baltayı köküne vururlar
Evi yakmak için
sokarlar kundağı temele
Kartal uçamaz olur
kanadı kırılınca
Düşünebilir miyiz
başımız vurulunca?
Onlar köküdür memleketin
dallara yürüyen su
bu kökte saklıdır
Onlar umudun temeli

onlar kanadı hürriyetin
halkın aklıdır
Kaç kere, kaç yerde baltalandı kök
yürümez oldu su
dallar kurudu
kırıldı kanat
öldürdüler aklı
ve sonra yolladılar insanları salhaneye
çünkü böyledir
asrımızın gerçeklerinden biri."

13

Nâzım Hikmet dallara su veren kök kurumaya başladıktan sonra da ilhamını başka kaynaklarda aramak zorunda kaldı. Ama yüreğinden hiçbir zaman şu üç sevgi çıkmadı: Münevver-Memet-Memleket.

Odasındaki masada, duvarlarda, çevresindeki eşyada hep bu üç sevgiyi belirten anılar vardı. Nereye gitse nerede bulunsa onlarla beraberdir. Maddeten onlardan uzaklaşmıştı ama manen onlarla beraber yaşıyordu. Onun bu durumunu anlatan aşağıdaki şiiri okuyalım: Nâzım Hikmet karlı bir gecede evinin etrafındaki kayın ormanını dolaşır:

Karlı kayın ormanında yürüyorum geceleyin
efkârlıyım, efkârlıyım.
Elini ver, nerde elin.
Ay ışığı renginde kar
keçe çizmelerim ağır
içimde çalınan ıslık
beni nereye çağırır
memleket mi, yıldızlar mı
gençliğim mi daha uzak?
Kayınların arasında
bir pencere sarı sıcak
Ben ordan geçerken biri,
"Amca, dese, gir içeri".
Girip yerden selamlasam
hane içindekileri.
Yedi tepeli şehrimde
bıraktım gonca gülümü.

Biz Helsinki'deyken Nâzım Hikmet oğlu Memet'e oyuncaklar göndermek hevesine kapıldı. Arabalar, otomobiller, çeşitli oyuncaklar alıp posta-

ya verdi. Fakat sonra "belki memlekete sokmadılar. Bir süre sonra paketler geri geldi. Türkiye'de yetkililer babanın oğluna gönderdiği bu hediyeleri bile çocuğa çok görmüşlerdi. Paketleri görünce Nâzım yüreğinden vurulmuş gibi oldu ve şu şiiri yazdı:

"Eski takvim hesabıyla
bu sabah başladı bahar.
Geri geldi Memet'ime
yolladığım oyuncaklar.

Kurulmamış zembereği
küskün duruyor kamyonet
yüzdüremedi leğende
beyaz kotrasını Memet"

"TKP'NİN BAŞINDAKİLER BEŞ PARA ETMEZ"

Nâzım Hikmet'i yiyen ikinci üzüntü siyaset alanında ve parti içinde hiçe sayılmasıydı. Şair olarak çok büyük iltifat görüyordu, fakat partili olarak bir sıra neferi muamelesi görüyordu. Oysa o bütün sanatını verdiği ve uğrunda binbir işkenceye katlandığı idealinin partisi içinde de ön safta olmak isterdi. Ne var ki ona parti içinde önem veren yoktu. Şair ve sanatçı oluşu, sözünü esirgemeyip ulu orta konuşması sıkı disipline alışmış komünist arkadaşlarını tedirgin ediyordu. Nâzım parti disiplinine uymak için elinden geleni yapmaya çalışırdı, ama bir an gelir patlayıverirdi. İşte o vakit arkadaşlarının gözünde bütün kazandıklarını bir anda yitirirdi. Bu hal onu çok üzerdi.

- Bak şu partinin başında bulunan arkadaşlara, derdi, hiçbirinin ciğeri beş para etmez. Kafaları işlemez. Ama boyun eğmesini, sıkı disipline uymasını becerdikleri için partice şerefli mevkilere geçerler. Bana bunu çok görürler.

Nâzım Hikmet bütün hayatında bu haksızlığa isyan etmiştir. Hatta bu yüzden bir kez İstanbul'da partiden bile çıkarılmıştır. Moskova'da ikinci bir kez böyle bir akıbetle karşılaşmamak için elinden geldiği kadar parti çizgisinin dışına çıkmamaya çalışırdı.

- Ben bir sıra neferiyim, bir tüılü küre (köy papazı) bile olamadım, derdi.

Sonra da arkasından hemen eklerdi:

- Ama ben dünyanın en hür komünistiyim, istediğimi, düşündüğümü serbestçe söylerim.

Ama bu onun tesellisiydi. Partinin çizdiği çizgiden çıkamayacağını o da bilirdi. Ama hangi partinin? Türkiye Komünist Partisi, Türkiye'de kendi kendini feshetmişti. Gerçekte bir Türkiye Komünist Partisi kalmamıştı. Sosyalist memleketlere sığınıp partiyi devam ettirmek iddiasında bulunanların yaptığı işse gülünçtü. Bunlar kimi temsil ediyorlardı? İşte Nâzım'ı en çok kızdıran da buydu. Şiirleriyle komünizm davasına herkesten çok hizmet ettiği halde, ne idükleri belirsiz birtakım kimselerin ona emir verebilmeleri dayanılır bir şey değildi. Onlar da Nâzım'a işkence için ellerinden geleni esirgemiyorlardı. Yanında gölge olarak çalıştırılan partili arkadaşı onu sıfıra indirmek için her çareye başvuruyordu. Onun hakkında gereken yerlere jurnallar veriyor, Nâzım'ın yaptıklarını ve söylediklerini kimbilir ne şekillerde yetkililere aktarıyordu. Böylece Nâzım'ı parti eylemlerinin dışında tutuyorlardı. Onu toplantılara çağırmıyor, hiçbir meselede oyunu almıyor, ona aralarında yer vermiyorlardı. Oysa bu yapmacık partinin en büyük geliri Nâzım'ın kazancından verdiği paydan geliyordu.

ALMAN ŞAİRİ KIZDIRDI

Ertesi gün için bir misafir beklediğini söyledi. Nâzım Hikmet dış memleketlerdeki dostlarına rastladıkça onları daima köşküne davet ederdi. Yarın gelecek olanlar da barış kongrelerinden birinde ahbap olduğu bir Alman şairiydi.

Ertesi gün Nâzım misafirlerini almak üzere havaalanına gitti ve akşamüstü Alman şairiyle birlikte köşke döndüler. Bu Alman şairi genç ve güzel bir adamdı. Genç ve güzel karısıyla beraber gelmişlerdi. Ne var ki köşkte rahat edemediler. Nâzım onları ağırlamakla beraber çalışmalarına devam etti. Misafirler yalnız kaldılar. Burada hayattan ve insanlardan uzak kaldıkları için canları sıkıldı.

Geldiklerinin ertesi günü hep birlikte kahvaltı masası başında toplandık. Şiirden ve şairlerden söz ediliyordu. Bir ara Nâzım,

- Yahu, dedi, şu sizin Goethe gerçekten büyük şair midir?

Alman şairi hiç beklemediği bu soru karşısında tokat yemiş gibi afalladı.

- Nâzım, dedi, bütün şakalarını güler yüzle karşılamaya hazırım ama Goethe şakaya gelmez.

Nâzım bu kadar sert bir tepki beklemiyordu. Biraz sıkılarak.

- Yani, dedi, ben Almanca bilmiyorum, bir şairi kendi dilinden oku-

madıkça anlamak mümkün değil. Bunu kendi deneyimle bilirim. Ben Goethe'yi ancak kötü Türkçe çevirilerinden okudum, onun için şiirleri bana yavan göründü. Alman şairi bu izahı bile dinleyecek durumda değildi. Çok sarsılmıştı. Evi hemen o gün terk etmelerinde belki bu konuşmanın da etkisi olmuştur.

BARIŞ TÜRKÜLERİ

Ben Viyana'ya döndükten hayli zaman sonra Nâzım da Viyana'ya geldi. Barış için çalışmalara katılmaya bayılırdı. Harpten nefret ederdi. İnsanların insan gibi yaşamalarını, mutlu olmalarını isterdi. Hele gençlerin daha yaşamadan ölüme sürüklenmelerine gönlü razı değildi. Dünya barışı için çalışan Dünya Barış Konseyine de bunun için girmişti. Bu örgüt içinde elinden geldiği kadar barış için yararlı olmaya çalışırdı. Her toplantıda yeni bir teklifle ortaya çıkmak isterdi. Bütün dünya halkları arasında barış için imza toplama kampanyası fikrini o bulmuştu. Bu defa da konseyin toplantısına yeni bir teklifle gitmek istiyordu.

Bir gün yeni propaganda biçimleri üzerinde konuşurken aklıma türkülerden yararlanmak fikri geldi.

- Yahu Nâzım, dedim bilir misin barış için yapılacak bir propagandada türkülerin ne büyük bir rolü olabilir. Öyle türküler ki herkesin ağzında dolaşacak. Sınır, dil, din, milliyet ayrılığı tanımadan bütün insanların ağzından düşmeyecek.

Birden ayıldı:

- Fena fikir değil bu, dedi,

O sırada bir Hint filminde söylenen bir türkü "Avaramu" dillerde dolaşıyordu. Dünyanın neresine gitseniz herkes bu türküyü mırıldanıyor, radyolar bu türküyü tekrarlıyor, televizyonlarda bu türkü söyleniyordu.

- İşte böyle bir türkü mesela, dedim.

Bu konuşma orada kaldı.

Ertesi gün Nâzım Hikmet, elinde üç şiirle geldi. Gece uyumamış, barış için üç türkü yazmıştı.

JAPON BALIKÇISI

Denizde bir bulutun öldürdüğü
Japon balıkçısı genç bir adamdı.
Dostlarından dinledim bu türküyü
Pasifikte sapsarı bir akşamdı.

"Balık tuttuk yiyen ölür
etimize değen ölür
bu gemi bir kara tabut
lumbarından giren ölür

Balık tuttuk yiyen ölür
birden değil, ağır ağır
etleri çürür, dağılır
balık tuttuk yiyen ölür

Elimize değen ölür
tuzla güneşle yıkanan
bu vefalı bu çalışkan
elimize değen ölür

Birden değil ağır ağır
etleri çürür dağılır
elimize değen ölür

Badem gözlüm beni unut
bu gemi bir kara tabut
lumbarından giren ölür."

II. KIZ ÇOCUĞU

Kapıları çalan benim
kapıları birer birer
gözünüze görünemem
göze görünmez ölüler

Hiroşima'da öleli
oluyor bir on yıl kadar
yedi yaşında bir kızım
büyümez ölü çocuklar
Saçlarım tutuştu önce
gözlerim yandı, kavruldu
bir avuç kül oluverdim
külüm havaya savruldu

Benim sizden kendim için
hiçbir şey istediğim yok
şeker bile yiyemez ki
kâğıt gibi yanan çocuk

Çalıyorum kapınızı
teyze, amca, bir imza ver
çocuklar öldürülmesin
şeker de yiyebilsinler.

III. BULUTLAR ÖLDÜRMESİN
Analardır adam eden adamı
aydınlıklardır önümüzde giden
sizi de bir ana doğurmadı mı?
analara kıymayın efendiler
bulutlar adam öldürmesin

Koşuyor altı yaşında bir oğlan
uçurtması geçiyor ağaçlardan
siz de böyle koşmuştunuz bir zaman
çocuklara kıymayın efendiler
bulutlar adam öldürmesin

Gelinler aynada saçını tarar
aynanın içinde birini arar
elbet böyle sizi de aradılar
gelinlere kıymayın efendiler
bulutlar adam öldürmesin

İhtiyarlıkta aklına insanın
tatlı anıları gelmeli yalnız
yazıktır ihtiyarlara kıymayın
efendiler siz de ihtiyarsınız
bulutlar adam öldürmesin"

Sonra bu türküleri, barış üstüne yazdığı şu nefis şiiriyle tamamladı:

SİLAHSIZ İNSANLAR

Beş kıtanın içinden başladı sefer
gidildi kuzeye doğru gidildi
ormanlar, kayalar, göller, denizler
şehrine varıldı. Şehir yeşildi.

Bu gelenler silahsız adamlardı
her birisi yüreğini çıkardı
her yürekte güzel bir şeyler vardı
hayata sevdalar ilan edildi

Geceler beyazdı, gündüzler serin
sözleri dövdüler dan dan da din din
örsünde sıcacık yüreklerinin
ölüm bu sözlerden güçlü değildi"

ROBSON VE HEMİNGWAY
CEVAP VERMEDİ

Bu şiirler birbirinden güzeldi. Barış ihtiyacını, barış sevgisini bundan daha iyi anlatmak kolay değildi. Şimdi iş bunları türküye çevirmekti. Bu işi kim yapabilirdi? Bize öyle biri gerekti ki, şarkı bestelemekte usta olsun. Bestecinin adı dünyaca tanınmış olsun. Düşündük, taşındık, o sırada yürekten gelen türküleri ve güzel sesiyle bütün dünyaya ün salmış olan Amerikalı zenci şarkıcı Robson aklımıza geldi. Robson'un türküleri içliydi, sesi de güçlüydü. Bu türküleri onun ağzına koyabilirsek bütün dünyaya yayılacağına ve bütün halkların ağzında dolaşacağına kuşku yoktu.

Oturup biri Robson'a ikincisi ünlü Amerikan romancısı Hemingway'e birer mektup yazdık. Bu şiirlerin doğru dürüst tercümesini ve Robson tarafından bestelenip türküye çevirmesini rica ettik. Haftalarca bekledik ses çıkmadı. Bir daha yazıp ricamızı tekrarladık, gene cevap gelmedi.

Dünya Barış Konseyi, bu şiirleri pek beğenmişti. Onlar da bunların türküye çevrilmesini istiyorlardı. Bir yandan da bu şiirleri resimlerle süslü güzel bir şekilde bastırarak bütün dünyaya yaydılar.

N. Hikmet. Şiir yazarken Viyana - Zekeriya Sertel'in Evi 1962

14

Aradan bir süre geçti. Bir gün Nâzım Hikmet'ten Budapeşte'den bir telefon aldım. Hemen Budapeşte'ye gitmemi istiyordu. Orada bu şiirleri genç Macar kompozitörlerine besteletmeye çalışıyordu. Benim de acele Peşte'ye gidip bu besteleri dinlememi istiyordu. Hemen ertesi sabah anlaşmamız gereğince ben otomobille Macar sınırına gidecektim o da oraya gelecekti. Sınırda buluşup beraberce Peşte'ye gidecektik. Ertesi sabah Macar sınırına vardığım zaman Nâzım Hikmet'i yanında bir kadınla beni bekler buldum. Sarmaşıp öpüştük, bana yanındaki kadını tanıttı. Kendisine rehber olarak verilmiş bir Macar kadınıydı. İlk defa tanıdığım bu kadın benim de boynuma sarılıp iki yanağımdan öptü.

- Buraya gelinceye kadar dedi, bütün yol boyunca Nâzım bana sizi övdü durdu. Ne kadar çok seviyor sizi. O sevgi için ben de sevdim sizi.

Hep birlikte onların otomobiline bindik ve yola düzüldük.

Yolda Nâzım anlatıyordu:

Şu şiirleri bir türlü besteletemedik. Peşte'de Macarlara söyledim fikrimizi, pek beğendiler ve bana birkaç genç kompozitör verdiler. Şimdi bu gençler Peşte'de yazarlar evinde piyano başında uğraşıp duruyorlar. Dönüşte ne yaptıklarını göreceğiz. Seni de bunun için çağırdım. Yapılacak besteleri dinleyip beraber karar verelim.

Peşte'de doğruca Yazarlar Birliği Evi'ne indik. Burada iki genç besteci piyanolara oturmuşlar, uğraşıp duruyorlardı. Ne var ki o vakte kadar yaptıkları bir şeye benzemiyordu. Kan ter içindeydiler. Onlar da yaptıklarını beğenmiyorlardı. Nâzım kendini tutamayıp bağırmaya başladı.

- Yahu, diyordu, şiirleri anlamıyorsunuz. Bu şiirler size bir şey söylemiyor. Duymadığınız için de beceremiyorsunuz.

Gençler sarsıldılar. Özür dilediler.

- Elimizden geleni yapıyoruz, dediler. Amma bu şiirler şiir olarak yazılmış, türkü olarak değil. Türkünün ayrı tekniği vardır. Onun için altından kalkamıyoruz.

Nâzım kabul etmiyordu. Kompozitörlerin beceriksizliklerine kızıyordu.

- Bakın, diyordu, mesela size okuyayım bunlardan bir tanesini. Hiç olmazsa havasına girin.

Genç kompozitörler Nâzım'm okuyuşuna bayıldılar. Zevkle dinlediler.

Ama sonra,

- Şiir olarak gerçekten çok güzel ama türkü değil, dediler. Demek ki bu denemeden de bir şey çıkmayacaktı. Vazgeçildi. Başka milletlerden de bu şiirleri türküye çeviren veya çevirmek isteyen besteciler çıkmadı. Böylece bizim hülyamız gerçekleşemedi. Ama barış edebiyatı birkaç şaheser örnek kazanmış oldu.

MÜNEVVER'LE MEKTUPLAŞMA

Nâzım Hikmet Viyana'dan ayrılmadan önce Münevver'le mektuplaşması işini yoluna koymayı başarmıştı.

O tarihe kadar, yani 1955'e kadar Nâzım, Münevver'den ve Memet'ten haber alamıyordu. Mektuplaşmaları yasaktı. Onun için ne Münevver, Nâzım'a bir şey yazabiliyor, ne de Nâzım özlemi içinde yaşadığı karısına ve oğluna mektup gönderebiliyordu. İki tarafın birbirlerinden alabildikleri haberler kulaktan kapma, derme çatma şeylerdi. Münevver nasıl yaşıyordu, yaşantısını nasıl sağlıyordu, oğlu fotoğraflarda büyüyordu ama onun ne sesini duyabiliyor ne de resmini görebiliyordu. Bu hal Nâzım'ı son derece üzüyordu. Uçan kuştan, gidip gelenlerden onları sorar, onlardan haber almaya çalışırdı.

İşte bu defa Viyana'ya gelişinde bir gün bu konu üzerinde dertleşiyorduk. Münevver'i getirtmenin, Memet'ine kavuşmanın yollarını arıyordu. Binbir olanak üzerinde duruyorduk. Kadının ve çocuğun bu işte ne günahı vardı. Nâzım Hikmet'in memleketten ayrılmak zorunda kalışından, onları arkada bırakıp gelişinden ancak kendisi sorumlu olabilirdi. Karısını kocasından ve çocuğunu babasından ayırmak için ne düşünülebilirdi? Bu ancak ortaçağa yakışır bir cezalandırma yoluydu. Suçsuz, masum insanları başkaları adına suçlamak ve cezalandırmak, bugünün hukuk anlayışına uymazdı. Ama işte Türkiye'de idare başında bulunanlar hâlâ Nâzım'ın ailesine karşı bu ortaçağ ceza sistemini uyguluyorlardı.

Böyle dertleşip dururken aklımıza bir fikir geldi. O sırada Belçika Başbakanı Spaak Türkiye'ye gidiyordu. Barış Konseyinde dostumuz Belçikalı bayan Elizabeth Blum, Spaak'ın yakın dostuydu. Acaba bayan Blum, Spaak'tan Ankara'da hükümet yetkilileriyle konuşarak Münevver ve Memet'in Nâzım'a kavuşmalarını sağlamasını rica eder miydi? Spaak böyle bir işe aracılık eder miydi? Hemen kalktık bayan Blum'un odasına gittik. Nâzım düşündüklerimizi anlattı. Bayan Blum bu teklifi sevinçle karşıladı ve elinden geleni yapmayı görev saydığını bildirdi.

Bir kaç hafta sonra Nâzım Hikmet'e karısı ve çocuğuyla mektuplaşabileceği bildirildi. Bu, Nâzım için büyük bir müjdeydi. O karısını ve çocuğunu bekliyordu ama bu da bir kazançtı. Bay Spaak Ankara'ya gidince yetkililerle konuşmuş, Nâzım'ın ailesinin serbest bırakılmasını istemiş. Nâzım'ın ailesine karşı yapılan muamelenin, dış memleketlerde çok kötü bir etki yaptığını söylemiş. Münevver ve Memet'in koca ve babalarına kavuşmalarına izin vermenin insanca bir ödev olduğunu hatırlatmış. Ne var ki, Adnan Menderes, yalnız karı-kocanın mektuplaşmalarına razı olmuş. Uygulamakta olduğu ortaçağ cezasından vazgeçmemiş.

HERGÜN MEKTUP YAZARDI

İşte bu haberi Nâzım'a müjdeledikleri zaman çılgına dönmüştü. Hele ilk mektubu alınca dünyanın en mutlu insanı olmuştu. Altı yıldan beri karısından onun elyazısıyla ilk mektubu, ilk haberi almış oluyordu. Ondan sonra her gün birbirlerine mektup yazmaya başladılar. Uzun bir süre bu mektuplaşmaya ben aracılık ettim. Her gün bana biri Münevver'den Nâzım'a, ötekisi Nâzım'dan Münevver'e yazılmış iki mektup gelirdi, ama hergün. Nâzım nereye giderse gitsin, nerede olursa olsun bunu kutsal bir ödev edinmişti. Her sabah ilk işi Münevver'e mektup yazmak olurdu. Ben de bana gelen mektupları hemen o gün kendilerine postalardım.

Münevver mektuplarında kendi acıklı durumunu anlatırdı. Kapının önünde sürekli olarak bir polis cipi bekliyordu. Memet artık polislerle ahbap olmuştu. Kızınca, "Büyüdüğüm zaman görürsünüz, hepinizi öldüreceğim" diye onları tehdit ediyordu. Nereye gitseler polis arkalarını bırakmıyordu. Bu baskı yetmiyormuş gibi bir de yaşantı sıkıntısı çekiyorlardı. Münevver Nâzım'ın annesinin Kadıköy'deki eski ahşap evine sığın-

mıştı. Ev bakımsızlıktan artık çökmek üzereydi. Dam akıyordu, rüzgâr bir yandan vurup öbür yandan çıkıyordu. Evi ısıtmak da mümkün olmuyordu. Yiyecek ve giyecekleri de kıttı. Sözün kısası Münevver maddi ve manevi sıkıntı içindeydi. Nâzım bu hali öğrendikçe üzülüyordu. Polis Münevver'e ortaçağ zulmü yapıyordu.

Nâzım da mektuplarında Sovyetler'deki hayatını, evini, köşkünü, kazancını, özlemini anlatıyor, bir gün buluşup, kavuşma imkânlarından söz ediyordu. Nâzım, Münevver'den aldığı mektuplardan bazılarını şiir biçimine koyuyordu. Bunlardan biri, örneğin şudur:

"İSTANBUL'DAN MEKTUP
Canım
uzandığım yerde yazıyorum
yorgunum pek
aynada yüzümü gördüm, âdeta yeşil
havalar soğuk, yaz gelmeyecek
haftada otuz liralık odun lazım
başa çıkılır gibi değil
Demin, sofrada iş görürken
battaniyemi aldım sırtıma
camlar, çerçeveler kırık
kapılar kapanmıyor
burda barınmamız imkansız artık
taşınmalı
Ev yıkılacak üstümüze
kiralarsa dehşetli pahalı
sana bunları ne diye anlatırım
üzüleceksin
derdimi kime dökeyim
kusura bakma.
Isınsa, iyice ısınsa ortalık ama
hele geceler
bıktım, usandım üşümekten
rüyalarımda Afrika'ya gidiyorum
Cezayir'deyim bir sefer
sıcaktı
alnımı bir kurşun deldi
bütün kanım aktı

ama ölmedim
bana bir hal geldi
çok ihtiyarladığımı hissediyorum
söylüyorum da
söyleyince de kızıyorlar
konferans dinliyorum herkesten
her neyse bu bahsi kapat."

NÂZIM, MÜNEVVER'E GÜÇLÜKLE YARDIM EDEBİLDİ

Bu mektuptan Münevver'in İstanbul'da ne büyük bir sıkıntı içinde yaşadığını anlıyoruz. Nâzım uzaktan uzağa Münevver'e yardım edebilmek için yollar aradı. Kendisi gayet iyi yaşıyordu. Bolluk içindeydi. Arkada bıraktığı karısının ve çocuğunun yoksulluk içinde yaşamasına dayanamıyordu. Onlara yardım edebilmek için elinden gelen her şeyi yapmak istiyordu. Ama bütün yollar kapalıydı. Münevver ona yol göstermeye çalışıyordu. Bir otomobil alıp göndermesini istiyor ve bunu işleterek geliriyle yaşayabileceğini söylüyordu. Nâzım buna imkan bulamadı. Ama gene de bir süre için olsun polis duvarını aşarak Münevver'e yardım elini uzatabildiğini biliyorum. Şu var ki, bu yardım da uzun sürmedi. Çünkü birçok güçlükleri aşmak gerekiyordu, bu da o kadar kolay olmuyordu.

TELEFONLA BİLE KONUŞTURMADILAR

Bu mektuplaşma Nâzım'ın moralini düzeltir gibi olmuştu. Çünkü onu umuda düşürmüştü. Bir gün gelip kavuşabileceklerine inanmaya başlamıştı. Ama şimdilik hiç olmazsa Münevver'le Memet'in seslerini işitebilse ona da razıydı. Ya Helsinki veya Stockholm'de iken bunu da denedi. Telefonla Kadıköy'de karısını bulmaya çalıştı. Münevver'in evinde telefon yoktu. Kadıköy postanesini buldu, karısının adresini verdi. Ertesi gün için postanede belirli bir saatte karısına randevu vermeye çalıştı. Postane bu insanca yalvarışı kabul etmedi. Nâzım'a karısı ve çocuğuyla konuşma imkânını vermedi.

Ama ne de olsa bu mektuplaşmalar onları birbirlerine yaklaştırıyor, birbirlerinin yaşantılarını öğrenmelerine yardım ediyordu.

1957'de Nâzım Hikmet Sofya'da iken Münevver'den bir mektup almıştı; Nâzım bunu şiir diliyle şöyle anlatır:

"Münevver'den mektup aldım, diyor ki
anlat bana doğduğum şehri Nâzım,
Sofya'dan pek küçükken çıkmışım
Amma Bulgarca bilirmişim
Sofya nasıl şehir?
Dinlerdim anamdan
Sofya ufacıkmış
büyümüştür
düşün
kırkbir sene geçmiş
bir "Park Boris" varmış o zaman
dadım sabahları götürürmüş beni
Sofya'nın en büyük parkı olacak
orada resimlerim çekilmiş, durur.
Bol güneşli, bol gölgeli bir park.
Git orda otur.
Belki rastlarsın önünde oynadığım sıraya
ama sıralar kırk yıl dayanmaz ya
onlar da çürüyüp değiştirilmiştir.
En iyisi ağaçlar
ağaçlar anılardan uzun yaşar
Git orda en yaşlı kestanenin altında otur
bir gün
her şeyi unut
ayrılığımızı bile,
sade beni düşün.

Nâzım cevap veriyor:

Ağaçlar duruyor, eski sıralar ölmüş.
"Park Boris" "Hürriyet Parkı" olmuş
Sade seni düşündüm kestanenin altında,
sade seni, yani Memedi
sade seninle Memedi, yani memleketimi..."

Ne hazin ve ne güzel bir mektuplaşma. İki taraf da özlem ve umut i-

çinde. Ama ne yazık ki birbirine hasret yaşayan karı koca umdüklarına kavuşamadılar. Ne Münevver Nâzım'a, ne Nâzım Münevver'ine, Memet'ine ve memleketine kavuşabildi.

800 MEKTUP

Hikâyenin bu acıklı aşamasını daha ileride bulacaksınız. Yalnız burada şunu belirtmek niyetindeyim ki, bu mektuplaşma bir iki yıl sürdü. İki tarafın karşılıklı yazdığı mektuplar sekiz yüzü buldu. Nâzım'a gelen mektuplar Moskova'da "Nâzım Hikmet Fonu" denilen kurumda olsa gerektir. Münevver Hanım'ın elindeki Nâzım'ın mektupları da bildiğime göre, İstanbul'da bir akrabasının evindedir. Bu mektupların yayınlanması Nâzım'ın sosyalist memleketlerdeki hayatının ayrıntılarını aydınlatması bakımından çok önemlidir.

Nazım Hikmet Sertellerin evinde şiir yazarken.
Viyana. 1962

15

Bundan sonra anlatacaklarımı aydınlatmaya yardım eder umuduyla Peşte'de bulunduğumuz sırada tanık olduğum bir olayı anlatmak istiyorum. Barış şiirlerini besteletmek için Budapeşte'de bulunduğumuz sırada Nâzım toplantıya Macaristan'ın kalbur üstünde kalmış bellibaşlı edib ve yazarları katıldılar. Bu toplantı 1956 Budapeşte ayaklanması arefesinde oluyordu. O dönemde Macar aydınları rahatsızdılar. İdarenin baskısından şikayetçiydiler. Parti ve hükümet başkanı olan Rakoşi idaresinden yaka silkiyorlardı. Serbest yazamıyorlardı. Düşündüklerini söyleyemiyorlardı. Hangi gece kapılarının ansızın çalınıp bilinmez yerlere götürüleceklerini bilmiyorlardı. Tetikte yaşıyorlardı. Nâzım, Macaristan'da bulunmadığı için Macar aydınlarının bu durumunu iyi bilmiyordu.

Toplantı Macar Yazarlar Birliği Evi'nde yapılıyordu. Toplantı başlayınca ortalığı derin bir sessizlik kapladı. Belli ki Macar aydınları konuşmak istemiyorlardı. Nâzım bunu sezince söze başladı:

- Arkadaşlar, dedi, görüyorum ki bir sıkıntınız var. Okuduğum yazılardan ve şiirlerden sezdiğime göre, istediğinizi söyleyemiyorsunuz. Dolambaçlı yollara başvuruyorsunuz. Dolaylı olarak fikirlerinizi ifadeye çalışıyorsunuz. Bunu gayet iyi anlıyorum. Çünkü aynı sıkıntıları ben de çektim. Ben de şiirlerimde doğrudan doğruya konuşamadım. Hep dolaylı yollara saptım. Alın herhangi bir şiirimi, "Kerem Gibi"yi örneğin, onu anlamak isteyen anlar. Ama kanun yakama yapışamaz ve yapışamadı. Sizin bu yollara sapmanızı anlamıyorum. Ben kapitalist bir rejimde yazıyordum, öyle yapmak zorundaydım. Ama siz sosyalist rejimde yaşıyorsunuz düşündüklerinizi serbestçe yazabilirsiniz. Dolambaçlı yollar aramak zorunda değilsiniz.

Macar aydınları, Nâzım'ı hayretle dinliyorlardı. Ama ses çıkarmıyorlardı. Nâzım, Rakoşi idaresinin ne kadar zalim bir baskı ve polis idaresi olduğunu bilmiyordu. Macaristan'a geldikçe ona daima her şeyin en iyisi-

ni gösteriyorlardı. O da gördüklerine inanıyordu. Macar aydınlarının bu başarıları belirtmeyip de dolambaçlı isyan şiirleri yazmalarına şaşıyordu.

O sıralarda Macaristan patlamak üzere olan bir volkan gibiydi. Macar aydınları arasında çeşitli dedikodular almış yürümüştü. Her gün aralarından birinin eksildiğini görüyorlardı. Bu böyle gidemezdi. Herkes bir darbe bekliyordu. Bu zalim idareye bir son verilmesini istiyordu. Onun için Nâzım'ı anlamıyorlardı, Nâzım da onları anlamıyordu.

Aradan çok geçmedi. 1956 Macar ayaklanması başgösterdi. Biz Macar aydınlarının sıkıntısını ancak o zaman anladık. O vakit öğrendik ki Macaristan'da Rakoşi idaresi Sovyetlerdeki Stalin idaresinin bir kopyasıdır. Bu terörün en büyük ıstırabını çekenler Macar aydınlarıydı. Bunu kendi nefislerinde deniyorlardı. Biz yabancıydık, farkına varamamıştık.

Ne var ki o gün kokusunu aldığımız rahatsızlık birkaç ay sonra önce bir aydınlar sonra bir halk ayaklanması şeklinde patlak verdi ve Macar isyanı denilen olay meydana geldi. Sonra gericiler bundan yararlanmaya kalktılar, dışardan da emperyalistler radyolarla propagandalarla bu hareketi alevlendirdiler. Ayaklanma git gide anti-komünist bir nitelik aldı, komünist Partisi merkezi basıldı, birkaç komünist liderinin sokaklarda asıldığı görüldü. Sonra bilinen oldu, Sovyet orduları geldi ve isyanı bastırdı.

Bu ayaklanma hareketi olduğu zaman biz artık evlerimizdeydik. Nâzım Moskova'ya gitmişti, ben de Viyana'ya dönmüştüm.

NAZIM'I ALTÜST EDEN TRAJEDİ

O yıl bütün dünya komünist âlemini temelinden sarsan ve Nâzım Hikmet'i altüst eden bir olay başgösterdi. Moskova'da Bolşevik Komünist Partisi'nin 20'nci kongresi toplandı. Bu kongrede o vaktin parti ve hükümet Başkanı Kruşçev ilk kez Stalin'in işlediği zulüm ve cinayetleri ortaya döktü. O zamana kadar halkın babası diye anılan, bir put gibi tapılan Stalin'in tarihte az görülmüş büyük ve vahşi canilerden biri olduğu açıklandı. Stalin döneminde kolhozlara girmek istemeyen dört buçuk milyon köylünün öldürüldüğü biliniyordu. Ne var ki, devrimin gerektirdiği bir sonuç olarak sayılırdı. O kadar üzerinde durulmazdı.

Hatta büyük adamların biyografilerini yazan ünlü Alman yazarı Emil Ludvig, Stalin'le görüştüğü zaman ona bundan bahsetmiş ve şu cevabı almıştı:

- Bir harpte milyonlarca insan ölür, kimse bir şey demez. Dünyada yeni bir devir açan bu devrim için birkaç milyon insan feda etmişiz ne olur?

Stalin için insanın değeri yoktu. Devrim için adam öldürmek kaçınılmaz bir şeydi. Ama bu zalim hükümdar o kadarla kalmamış, milyonlarca insanı ve partisinin önde gelenlerini baştan başa temizlemişti. Binlerce yetişmiş komünist önderinin canına kıymıştı. Bunlar arasında Kirof gibi Erjenekitse gibi ön safta onunla beraber savaşan ve can arkadaşı olan devrimciler de vardı. İşte komünist âlemi en ziyade sarsan bu olmuştu.

Bu cinayetler 20'nci kongreye kadar gizli kalmıştı. İşlenen cinayetin genişliği ve büyüklüğü bilinmiyordu. Oysa Stalin 1937 ve 1948 yıllarında katliam denilebilecek iki büyük temizlik yapmıştı. O tarihte yüzyıllardan beri Kırım'da yaşayan bir milyon Türk'ü, 24 saat içinde çocukları, ihtiyarları, hastaları, gebe kadınları ve gençleriyle evlerinden söküp trenlere bindirerek Kazakistan çöllerine atıvermişlerdi. Azerbaycan'da -ki o vakit üç milyon nüfusu vardı- doktoru, yazarı, öğretmeni, sanatçısı, aktörü, bestecisi v.s. ile otuz bin genci 24 saat içinde evlerinden alıp Sibirya'ya sürmüşlerdi. Özbekistan'da yarım milyon insan aynı akibete uğramıştı. Türkmenistan'da kalburüstünde adam bırakılmamıştı.

O vakit tutuklanan, işkence gören, hapse atılan, Sibirya'ya sürülenler arasında Sovyetler'de bulunan Türk komünistleri de vardı. Bunlar 1920'de Ankara'da ilk komünist partisini kuranlardı. Memlekette davalarını yürütemeyeceklerini anlayınca Sovyetler Birliği'ne sığınmışlardı. Stalin bunlardan biri hariç hepsini birer birer toplatarak Sibirya'ya sürmüştü.

Bu gerçeklerin meydana çıkması bütün komünist âlemini kökünden sarsmıştı. Kapitalist memleketlerdeki komünist partilerinde hayal kırıklığına uğrayıp çekilenler oldu. Demek ki yıllarca sürüp giden bu zulüm ve katliam onlardan gizli tutulmuş, insanlar, özellikle komünistler aldatılmışlardı.

İşte o sırada Moskova'da bulunan Nâzım Hikmet de bu gerçeklerin ortaya çıkması karşısında şaşırmış ve altüst olmuştu. Dünya başına yıkılmış gibiydi. İnandığı, hayatının en güzel çağını uğrunda harcadığı komünizm bu muydu? Günlerce bunalımlar geçirdi. Bu olağanüstü olayı kendi kendine çözmeye çalıştı. O vaktin inanan komünistleri gibi o da bir süre bu cinayetleri Stalin'in yaptığına inanamıyor, bütün suçu G.P.U.'ya yani gizli emniyete ve Stalin'in çevresindeki adamlara yüklüyordu. Çünkü bu trajediye inanmak kolay değildi. O vakte kadar tapılan bu büyük önderin maskesi düşünce altından çıkan kanlı çehreyi kimse tanımak istemiyordu. Ne var ki acı gerçekleri ortaya atan partinin kendisiydi. Bunlara inanmak mümkün değildi. O halde ne olacaktı. Yani komünizmi inkâr mı etmek gerekecekti?

Nâzım'ın o günlerdeki ruh haletini anlamak için Stalin üzerine yazdığı şu şiir pek manalıdır. Bu şiirde Stalin devrindeki baskıyı anlatıyor ve o öldükten sonra "Kalktı göğsümüzden baskısı binlerce ton taşın, tuncun, alçının ve kâğıdın" diyor. Şiir şudur:

Taştandı, tunçtandı, alçıdandı, kağıttandı ki
santimden metreye kadar
taştan, tunçtan, alçıdan ve kağıttan çizmeleri
dibindeydik.
Şehrin bütün meydanlarında
parklarda, ağaçlarımızın üstündeydi, taştan,
tunçtan, alçıdan ve kağıttan gölgesi
taştan, tunçtan, alçıdan ve kağıttan bıyıkları lokantalarda
içindeydi çorbamızın.
Odalarımızda taştan, tunçtan, alçıdan ve
kağıttan gözleri önündeydik.
Yok oldu bir sabah
Yok oldu çizmesi meydanlardan
gölgesi, ağaçlarımızın üstünden
çorbamızdan bıyığı
odalarımızdan gözleri
Kalktı, göğsümüzden baskısı binlerce ton taşın,
tuncun, alçının ve kağıdın.

Nâzım bu şiiri ancak 1961'de yazdı. Yani her şey anlaşıldıktan, ortalık durulduktan ve kabahatin komünizmde olmayıp Stalin idaresinde olduğu anlaşıldıktan sonra. Yoksa o yıllarda kendi kendiyle savaş halindeydi.

SÜRGÜNDEKİ TÜRK KOMÜNİSTLERİ

Yirminci kongrede yapılan açıklamadan sonra haksız yere sürülenler tekrar temize çıkarıldılar. Evlerine döndüler. Dönenler arasında sağ kalabilen birkaç Türk komünisti de vardı. Nâzım, bunlara şehirdeki evini açtı. Yirmi senelik ıstıraplı bir sürgün hayatından dönen Türk komünistleri hâlâ imanlarını yitirmemişlerdi. Hâlâ sapma kadar komünisttiler. Ve döner dönmez ilk yaptıkları şey tekrar parti kartlarını istemek olmuştu. Çünkü bunlar komünist sistemini değil, Stalin'i suçlu buluyorlardı. İşte Nâzım i-

çin en büyük teselli bu oldu. Demek ki kusur komünizmde değildi.

Bu olaylardan birkaç ay sonra Nâzım, Prag'a geldi. Biz de o sırada bir Çek dostumuzun davetlisi olarak orada bulunuyorduk. Nâzım geldiğinin ertesi günü bizi buldu ve oteline çağırdı. O günlerde Prag'da bulunan tanımadığımız birkaç Türk'ü daha çağırmıştı. Odasına girdiğimiz zaman şaşırdık. Nâzım yorgundu, bitkindi, çökmüştü. Bizleri selamladıktan sonra köşede bir koltuğa çöktü, ellerini göbeğinin üstüne bağladı, bizi karşısına aldı ve hatır gönül bile sormaya lüzum görmeden söze başladı. Hepimizin içindeki kuşkuyu biliyordu. Arkadaşlarının kuşkusunu dağıtarak onların inançlarını tazelemek ihtiyacını duyduğu belliydi. O yorgun haliyle bize parlak bir nutuk çekti.

- Arkadaşlar, dedi, olup bitenleri biliyorsunuz. Hayır, bilmiyorsunuz. Sizin kulağınıza kadar gelenler yalnız resmen açıklananlardır. Oysa trajedi tahmin ettiğinizden de büyüktür. Şimdi Moskova çeşitli dedikodular, inanılmaz hikayelerle çalkalanıp duruyor. Stalin'in öldürdüğü veya öldürttüğü insanların sayısı on milyonu buluyor. Asıl önemlisi devrimci parti kadrosunun baştan başa silinip süpürülmüş olmasıdır. Bakınız, size Moskova'da söylenen hikayelerden birini anlatayım: "Bir tarihte cumhuriyetlerdeki yerli parti önderleri, Moskova'ya bir toplantıya çağırılırlar, seksen kadar parti önderi gelir. Bunlar parti kadrosunun üst tabakasını teşkil eden kalburüstü partililerdir. Stalin'in başkanlığı altında bir toplantı yapılır. Konuşulan konu, sonunda gizli oya konmuş, oylar sayılırken, bir kişinin kırmızı yani red oyu verdiği görülmüş, bunun üzerine Stalin'e kafa tutabilen bu küstah kimdir diye araştırmaya başlamışlar. İlk önce üyelerden biri üzerinde toplanmış kuşku. O adam yok oluvermiş ortadan. Peki ama kırmızı oyu veren adamın o olduğunu kesin olarak bilmek mümkün değil, belki bu oyu başkası kullanmıştır? İkinci bir arama yapılmış, bir ikinci kuşkulu bulunmuş, o da ortadan kayboluvermiş. Bu kuşku birer birer bütün üyeleri dolaşarak sürüp gitmiş ve bu seksen önderin sekseni de birer birer öldürülmüş."

Bu bir şey değil, ya 1937'de Türk halklarına yapılan zulüm! Bütün bir Kırım halkını Türk oldukları için Kazakistan çöllerine sürmüşler. Bugün bir vakitler Türk vatanı olan Kırım'da yalnız bir Türk var. Bu tek Türk, İkinci Dünya Savaşı'nda Almanlara karşı dövüşen ve kahramanlık madalyası kazanan Ahmet adında biri, o kadar. Özbekistan'da, Türkmenistan'da, Azerbaycan'da da bu katliam sürmüş gitmiş. Bugün bu ülkelerde gözü yaşlı olmayan bir aile kalmamış. İdeallerinin vatanı diye Türkiye'de barınamayıp da Sovyetler'e sığınmış olan Türk komünistleri, biri hariç, hepsini Sibirya'ya sürüvermişler."

Nâzım Hikmet, âdeta ağlamaklı bir dille bu kara tabloyu çizdikten

sonra kendine geliverdi. Şöyle bir toplandı ve devam etti:

"- Ne var ki arkadaşlar, umudumuzu yitirmeyeceğiz. Bir süre için bu hayal kırıklığına katlanacağız. Fakat teşhisi iyi koyabilirsek bunu da kolaylıkla atlatabiliriz.

Akla gelen ilk soru şudur: Bu trajedi bir diktatörün kişisel işi midir yoksa bu bir sistem sorunu mudur? Bu sorunun cevabı bizi aydınlatabilir ve bir dereceye dek rahatlığa kavuşturabilir. Çünkü bence sorumlu olan sistem olarak sosyalizm değil, onun kötü ellere düşmüş olması, onu kanlı diktatörlerin yanlış kullanmış olmasıdır. Sosyalizm gene insanlara refah getirecek tek rejimdir.

Bu bir...

İkincisi, bu trajedi sırasında tutulup sürgünlere atılan Türk arkadaşlardan bazıları döndüler, inançları biraz olsun sarsılmayarak. Tutuklanmadan önce nasıldıysalar öyle döndüler. Komünizme gene eskisi gibi bağlı kaldılar. Onlar da sistemi değil, Stalin idaresini sorumlu görüyorlar."

BİR TÜRK KOMÜNİSTİ

İşte o zaman sürülen Türk komünistlerinden birinin Nâzım tarafından şiire dökülmüş portresi.

"HACI OĞLU SALİH"

Hacı oğlu Salih memleketimdendi
Karadeniz'den
Kocaman gözlü, kocaman burunluydu
dazlak
Komünistti on dokuzundan
dövüştü
hapse düştü
yattı Ankara'da, Kırşehir'de
sonra geçti bu yana
yani ikinci vatana
Baytardı. Kirofabad köylerinde hasta eşeklere
baktı
yıllar eğrilen bir yün ipliği gibi aktı
namuslu çalışkan parmaklarında
sonra kırkdokuzda Moskova'da martın onuncu
gecesi

oturmuş İngiliz'i okuyordu.
Geldiler, götürdüler
sürdüler Altay bucağına
ne bir dağ devrildi içinde
hatta ne bir toprak parçası kaydı
Yalnız inme indi sağına
altmış yedi yaşındaydı.
Altı yıl hacı oğlu Salih kutladı inkılabın
yıldönümünü
tel örgüler ve kurt köpekleriyle
çevrili
ve öldü bir bahar günü
elli kişilik barakasında"

Hacı oğlu Salih, 1920'de Ankara'da Komünist Partisi'ni kuranlardandı.

NÂZIM SARSILDI VE LENİN'E TUTUNDU

Bütün bu olaylar Nâzım'ı elbette sarsmış fakat inancını yıkamamıştı. Denize düşmüş gibi tutunacak bir şey arıyordu. Onu Lenin'de buldu. O-na göre Lenin, hayal ettiği komünizmin tek temsilcisiydi. O olsaydı, o yaşayabilmiş olsaydı bu katliamlar olmaz, sosyalizm bu kadar yolundan çıkmazdı. Onca Lenin sosyalizmin kurucusu olduğu gibi yürütücüsü de olabilmeliydi, ama kader yardım etmedi. Yalnız ölmeden önce işin başına Stalin'in getirilmemesini istemişti. Onun için Nâzım bütün kuvvetiyle Lenin'e sarılmıştı. Sosyalizmi gene o kurtarabilirdi. Yirminci kongreyi da-hi Lenin'le selamlayarak karşılamıştı:

"Yirminci Kongreye geldi Lenin
gülüyordu mavi badem gözleri
açılıştan önce girdi içeri
kürsünün dibindeki basamağa
oturdu ve başladı not almaya
farkında bile değil heykelinin

Lenin'le aynı dam altında olmak
duymak elimizde, ferahlayarak
akıllı elinin insanlığını

Yirminci Kongreye geldi Lenin
Sovyetler Birliği'nin üzerinde
ak bulutlar gibiydi tan yerinde
bereketli umutların yığını"

Nâzım Hikmet, o gün bize yaptığı konuşmadan sonra arkadaşlarına da aynı sözleri söyledi ve bir müddet sonra da onlar için şu şiiri yazdı:

"KOMÜNİSTLERE BİR ÇİFT SÖZ

Komünistler bir çift sözüm var size
İster devlet başında olun, ister zindanda
ister sıra neferi, ister parti katibi
Lenin girebilmeli her zaman, her mekanda
işinize, evinize, bütün ömrünüze
kendi işi, öz evi, kendi ömrüymüş gibi."

Bu istek yalnız Nâzım'ın değildi. O zamandan beri bütün komünistler Lenin'e sığınmışlardır. Ve güya onun buyruklarına ayak uydurmaktadırlar. Bütün komünistler de Nâzım Hikmet gibi teselli ve umudu orada bulmuşlardır.

Onun içindir ki Nâzım, bütün bu trajediye rağmen iyimserliğini korumasını bildi. Zaten huyca iyimser bir adamdı. Stalin devrinde gördüğü baskılara bakmayarak hiçbir zaman umudunu yitirmedi. Bir şiirinde der ki:

"Şiirler yazarım
basılmaz.
Basılacaklar ama

Bir mektup beklerim müjdeli
belki de öldüğüm gün gelir
mutlaka gelir ama

Ne devlet ne para
insanın emrinde dünya
belki yüz yıl sonra
olsun
mutlaka bu böyle olacak ama."

16

Stalin döneminin açıklanması Nâzım Hikmet'in sanat ve siyasal hayatında bir dönüm noktası olmuştur. Bu tarihten sonra devrim şairi olmaktan yavaş yavaş uzaklaşır. Artık eski devrimci zamanında olduğu gibi heyecanlarıyla değil, kafasıyla çalışmaya başlar. O tarihten sonra yazdığı şiirleri izleyerek bunu görmek mümkündür.

Örneğin, içi dışı bu olaylarla dolu olduğu ve konuşmalarında tek konu bu olduğu halde, o sırada pek sevdiği Prag şehri üzerine yazdığı şiirlerde hiç devrim heyecanı görülmez. Daprenatür tablolar çizmekle yetinir. arada sırada özlemini çektiği memleketi hatırlar ama devrimden, sosyalizmden söz etmez. Ama kötümser de değildir. İşte o günlerde yazdığı şiirlerden birkaç tanesi...

"İYİMSER PRAG
Saat elifi elifine dokuz
ayaz güneşli yalansız
Ayaz tozpembe
havai mavi beyaz
nerdeyse donacak kırmızı bıyıklarım
kesme cam gibi bardağa işlenmiş Prag şehri
işlenmiş elmas traşla
dokunsan ses verecek
altın çizgili berrak beyaz"

Gerçekten Prag şehri kışın Nâzım'ın şiirinde anlattığı gibi camdan bir şehre benzer. Zevkine doyum olmaz. Her taraf ince bir ak tül gibi sis ta bakasıyla örtülür, bütün ağaçlar camdanmış gibi pırıl pırıl yanar. Onun i çin de Prag'a "Ak Şehir" derler.

Nâzım Hikmet'in gene Prag üzerine başka bir şiiri:

"Prag dedikleri bir gümüş ayna
bir bakarım
yirmi yaşlarında gösterir beni bana"

Aşağıdaki şiir de Nâzım Hikmet'in Prag'da mağaza vitrinlerinde gördüklerini anlatır: Yoksulluk ülkesinden bolluk memleketine gelmiş bir adamın şaşkınlık ve hayranlığı görülür:

"VATSLAV CADDESİNİN VİTRİNLERİ
Külahlı kuleler Prag şehrinde
kararınca akşamın üzerinde
düşe giren dünyalar aydınlanır
Vatslav caddesinin vitrinlerinde

Kumaş, deri, kesme billur ve çelik
sevinç, keder, türkü, yaşlılık, gençlik
oburluk, küp gibi, dibi de delik
Vatslav caddesinin vitrinlerinde

Elimiz camların ardına gider
orda ruhumuza sokulmak ister
gözlerimiz kendimizi seyreder
Vatslav caddesinin vitrinlerinde

Önündeyim bir vitrinin
bütün bir dünya oyuncak
kurtlar, ayılar şipşirin
düşüp öldürmeyen uçak
sarı bacalı vapurlar
otobüsler pırıl pırıl

Sonra birden oğlu Mehmet gelir aklına ve şiiri şöyle bitirir:

İstanbul'da bir Memet var
altısına bastı bu yıl

Nâzım Hikmet'in o sıralarda yazdığı en önemli yapıt "İvan Ivanoviç Yaşadı mı?" adını taşıyan piyesidir. Bu piyes o günlerden ilham alınarak yazılmıştır. Eserin kahramanı halkla bütün bağları kopmuş bir parti sekreteridir. Parti sekreteri göklerde yaşayan bir Allah gibidir. Yanına sokulunamaz. Kendisini bir iş için görmeye gelen işçi, köylü ve partililer bekleme odasında günlerce bekletilir. Stalin gibi onlar da köşklerine kapanmışlardır. Köşklerinin etrafı kalın duvarlarla çevrilmiştir. Hatta köşkün denize veya nehre bakan kısmında plaj bile tahta perdelerle halktan ayrılmıştır. Bu piyes günün olaylarıyla ilgili olduğu için Moskova'da derhal sahneye konmuştu. Fakat ikinci oyunda bir daha açılmamak üzere perdeler kapandı.

Biz Nâzım'la birlikte Prag'da bulunduğumuz sırada Çekler bu piyesi sahneye koydular. Nâzım'la birlikte seyrine gittik. Çekler tiyatro tekniğinde ilerdedirler. Sahnede her türlü teknik olanaklardan ustalıkla yararlanmasını bilirler. Fakat nedense bu piyesi sahneye koymakta başarı gösterememişlerdi. Oyun başlangıçta ilgi uyandırıyor, fakat sonra merakla izlenemiyordu. Hatta kimi sahneler gülünç oluyordu. Örneğin plajın tahta perdelerle ayrılması parçasını beceremişlerdi. Nâzım, bir süre sabretti, sonunda dayanamayıp kızdı. Ve o günden sonra bu piyes bir daha Prag'da da oynanmadı.

BİR PRAG GÜZELİ

Prag'da bulunduğumuz sırada bir akşam üstü Nâzım Hikmet'le otelin kahvehanesinde buluştuk. Öteden beriden konuşurken kapı açıldı, uzun boylu, güzel endamlı, büyük kara gözlü, kumral saçlı bir güzel girdi içeri. Ve bize doğru yürüdü. Nâzım Hikmet kızı görünce hemen yerinden fırladı ve gidip elini öptü. Bu güzel kadın Prag'da Nâzım'ın çok sevdiği yeni dostu bir sinema artistiydi. Masamıza oturdu, konuştuk. Nâzım bu kızı sinema stüdyolarında tanımıştı. Fakat bu zavallı güzel kız hastaydı, kanseri vardı. Ve biz kendisini tanıdıktan pek az sonra yirmi sekiz yaşında öldü. Nâzım bu kız üzerine şu şiiri yazmıştı:

"Yirmi otuz kilometrede bir
motorlu tekerlekleriyle asfalt pırıl pırıl
ekinler sırma kuşak gibi
ve milyarlarca bayrağın arasından geçiyor tren
sonra ansızın Viltava suyunun üzerinde

arasında köprülerle heykellerin
kararmış gümüşten bir şehir

orda dünya güzelim
kömür gözlü bacım
yüzü kağıttan ak
ölüyor kanserden yirmi sekiz yaşında"

Aradan bir süre geçiyor, Nâzım onu şöyle hatırlıyor:

"Biliyorum artık iyice biliyorum
biliyorum
hiçbir şey bildiğim yok
belki ben çok daha önce

bir daha hiçbir garda
hiçbir trenden inmeyeceğim
biliyorum
sıra hangimizin bacım
seninki kanser
benimki yürek enfarkt
bilmiyorum
ama yine de öyle geliyor ki bana
bu garda bir daha inişimizde trenden
bir gün fazla yaşamak
hatta senden
bağışla alçaklığımı bacım."

Nâzım'ın korktuğu çok sürmeden gerçekleşti. Bu güzel Çek artistinin ölüm haberini aldığı zaman gözlerinden yaşlar döküldüğünü hatırlarım. Bir yıl sonra da onun ölümünü şu şiiriyle andı:

"Prag'da üç leylek lokantasında buluşurduk
şimdi bir yol kıyısında gözlerim kapalı duruyorum
sen bir ölüm boyu benden uzak
bir kırık aynadasın çarpık çurpuk
Prag'da üç leylek lokantasında buluşurduk
ah bacım, vah Sonya Daniyolava
hiç bir şey unutulmuyor ölüler kadar çabuk."

İşte böylece acı tatlı günler geçirerek Prag'dan ayrıldık. Ben Çin'e gittim, o Sofya'ya.

NÂZIM HİKMET VARNA'DA...

Gurbet, vatan özlemi acısına dayanılır gibi şey değil. Türk folkloru, halk edebiyatı gurbet türküleriyle doludur. Ama gurbetten gurbete fark vardır. Bizim köylü köyünden ayrılıp şehre indi mi kendini gurbette sanır. Vatan, yurt, dünya onun için köyüdür. Şehirde hep köyünün rüyasıyla yaşar. Ama gurbeti bir de bize sorun. Yıllarca vatandan uzak yaşamanın derin, dayanılmaz acısını asıl biz çektik. Uçan kuştan, geçen kervandan hep vatandan haber bekledik.

Bir insan kendisine yasak edilen şeye daha çok düşkün olur. Bu bakımdan Nâzım'ın gurbet acısı hepimizinkinden büyüktü. Aramızda memleketten söz ettiğimiz zaman gözleri dolar, sesi tıkanırdı. Hele kulağımıza bir Türk şarkısı ilişti mi göz yaşlarımızı güç tutardık.

Vatan özlemini azıcık olsun gidermek için arada bir Bulgaristan'a giderdik. Orada her şey vatan kokar. Yemekleri Türk yemekleridir. Âdetleri Türk âdetleridir. Her tarafta güzel dilimizi işitiriz. Ama gene de memleket özlemini orada daha şiddetli duyarız.

Nâzım Hikmet, bu ihtiyaçla sık sık Bulgaristan'a gitmek isterdi. Oraya gidemediği zamanlar hiç olmazsa Karadeniz'e inerdi.

İşte bu defa gene bu ihtiyaçla Sofya'ya gidiyordu. Orada yapacak başka bir işi daha vardı. Bulgar hükümet ve partisinin vaadini tutup tutmadığını, yerli Türklere karşı davranışını değiştirip değiştirmediğini görmek istiyordu. Çünkü Bulgaristan'dan iyi haberler almıyordu. Bulgaristan'a her gidişinde yerli Türk aydınları onu istasyonda karşılarlardı. Daha istasyonda kulakları Türk dilinin tatlı ahengiyle dolardı. Ne var ki onu bu kez karşılayanlardan kimisinin dilinde bir tuhaf değişme sezmişti. Kimi gençlerin şivesi Azerbaycan Türkçesini andırıyordu. Kendisini karşılamaya gelen öğretmenlerden biri ona bunun nedenini anlattı. Bulgar hükümeti, Bulgaristan Türklerinin kullandığı dili İstanbul şivesinden uzaklaştırmak, yani yerli Türklerin Türkiye ile olan dil bağlarını koparmak için kimi öğretmenleri Azeri Türkçesi öğrenmek üzere Azerbaycan'a göndermişti. Bunlar dönüşte okullarda çocuklara Azeri Türkçesini öğreteceklerdi. Böylece gelecek kuşaklar öz Türk dilini unutmuş olacaklardı.

- Biz, diyordu, öğretmen, şaşkına döndük. Azerbaycan'dan döndükten sonra âdeta konuşmayı unuttuk. Konuştuğumuz dil, ne Türkiye Türkçesi

ne Azeri Türkçesi. Karma bir şey. Çocuklar da şaşırdılar. Evde başka bir Türkçe işitiyorlar, burda başka bir Türkçe öğreniyorlar.

Dil Nâzım'ın en zayıf tarafıydı. Türkçe dünya dillerinin en güzellerinden biriydi, ona dokunmak, onu bozmaya kalkmak affedilmez bir günahtı. Demek Bulgarlar güzelim Türkçemizi bozmaya kalkmışlardı. Bu birkaç yıl önce Nâzım'a verilen söze aykırıydı. Bulgarlar Türkleri yavaş yavaş, adım adım Bulgarlaştırmaya karar vermişlerdi. Çok geçmeyecek camileri, Türk okullarını kapayacaklardı. Azerbaycan'da olduğu gibi Türk adlarının sonuna bir "of" veya "yef" eklenecekti ve sonra yavaş yavaş Türk adları yasak edilecek ve herkes bir Bulgar adı alacaktı.

Nâzım Hikmet bu bilginin etkisi altında Bulgar yetkilileriyle konuştuğu zaman onlara karşı sert bir dil kullanmaktan kendini alamamıştı. Nâzım Hikmet sosyalist memleketlerde hoşuna gitmeyen bir şey gördü mü onu yetkililerle açıkça konuşmaktan çekinmezdi. Başkalarının iç işlerine karışmak belki doğru değildi ama o, bu uğurda yaptığı fedakârlıklardan sonra böyle konuşmaya kendinde hak görüyordu. Yalnız Moskova'da bu hakkını ancak çok samimi dostları arasında kullanmak ihtiyacını gösterirdi. Bulgaristan'da buna lüzum görmemişti. Bulgarlar ondan bir hizmet istemişlerdi. Şimdi onlardan hesap sormak sırası onundu. Zaten Bulgar parti ve hükümeti de yerli Türkler sorununa kesin bir çözüm yolu arıyordu. O vakte kadar yapılan denemeler olumlu sonuç vermemişti. Vardıkları sonuç ise hiç de Nâzım'ı sevindirecek gibi değildi. Onun için kırgın ve küskün Varna'ya çekilip dinlenmeye karar verdi. Varna'ya vardıktan sonra oranın güneşi, denizi, havası, her şeysi Nâzım'ı deli divane etmişti. Zaten daha Sofya'ya varır varmaz vatan kokusunu almış ve Türkiye'ye gelmiş gibiydi:

"Burda akşam olunca dökülüyor sokağa millet
çoluğu, çocuğu, genci ihtiyar
bir gülüşme bir uğultu
bir gürültü bir kıyamet
bir aşağı bir yukarı
yanyana kol kola el ele
İstanbul'da da Şehzadebaşı'nda Ramazan
geceleri
-sen o devre yetişmedin Münevver-
piyasa edilirdi
tıpkı böyle.
Yok... Geçti o geceler

şimdi istanbul'da olsam
aklıma mı gelirdi onları aramak
Amma İstanbul'dan uzak
her şeyi arıyorum
Üsküdar Cezaevi'nin görüşme yerini bile
Sofya'ya bir bahar günü girdim şekerim
Ihlamur kokuyor doğduğun şehir
bilmediğin gibi ağırladı beni hemşehrilerin
doğduğun şehir kardeş evim bugün
ama kendi evin kardeş evinde bile unutulmuyor
şu gurbetlik zor zanaat zor."

Nâzım Hikmet her gittiği yerde, hele Sofya'da büyük sevgi gösterileriyle karşılanırdı. Öz vatanında göremediği sevgiyi ve ilgiyi buralarda görürdü. Onu burada kendi halkları yerine buradakiler alkışlıyordu. Bu onun en büyük tesellisiydi. Sofya'ya her geliş gidişinde istasyon onu karşılayan ve uğurlayanlarla dolardı. Büyük bir misafir gibi. Şehirde onu bir defa yalnız bulmak mümkün olmazdı. Nâzım bu memleketlerde layık olduğu sevgiyi bulduğu için sevinirdi. Ama bütün bu sevgi gösterileri vatan özlemini giderecek yerde artırırdı. Varna bu bakımdan Nâzım'ı en çok duygulandıran yerdi. Hayatının en güzel özlem şiirlerini burada yazmıştır.

Bu defa Varna'ya gelir gelmez heyecandan boğulacak gibidir. Yüreği çarpar durur:

"Yürek değil be, çarıkmış bu, manda gönünden
Teper hababam teper
paralanmaz
teper taşlı yolları
Bir vapur geçer Varna önünden,
Uy Karadeniz'in gümüş telleri,
bir vapur geçer boğaza doğru.
Nâzım usulcacık okşar vapuru
yanar elleri."

Varna'da otelin balkonuna çıkar, ciğerlerini dolduran temiz hava, önündeki mavi deniz, her şey ama her şey ona memleketi hatırlatır. Her şey onda bir mutluluk yaratır:

"Kurort (sayfiye) Varna'da Balkan turistte
balkondan bakıyorum.

Şu Varna deli etti beni
divane etti
Domates, yeşil biber, kalkan tavası
radyoda "ha uşaklar" Karadeniz havası
rakı kadehte aslan sütü, anason
uy... anason kokusu
ahbapça, kardeşçe konuşulan dilim
a be islah be, islah be halim
şu Varna deli etti beni
divane etti.
Sonra kahvaltısını getirirler:
"Mavi çanakta cacık
peynirli pide getirdiler
-İstanbul'dayım sanki-
peynirli pide getirdiler
susamlı, sıcak sıcak, yumuşacık
Varna'da bir yaz günü
çok hasta, çok muhacir şair için bile
bütün büyük laflardan uzak
bir bahtiyarlık yaşamak
...
Burda yeşil biber
acı mı acı
Acı mı acı
burda türküler
bana da böylesi gerek
of of...
böylesi gerek
yanıp tutuştum, of of.
yanıp tutuştu yürek."

Varna'da kaldığı sürece her şey memleketi hatırlattığı ve eski anıları andırdığı için Nâzım uykularını kaçırmıştır. Hep gözünün önünde mavi deniz hep İstanbul yaşar. Ve eski anılar rahatını bozar:

"Şu Varna'da uyumanın yolu yok geceleri
uyumanın yolu yok
yıldızların bolluğundan
kumlukta fışırtısından ölü dalgaların

sedefleriyle
çakıllarıyla
tuzlu yosunlarıyla hışırtısı
denizde bir yürek gibi atan motor sesinden
odamı dolduran hatıralardan
İstanbul'dan çıkıp
boğazı geçip
odamı dolduran hatıralardan
kimisinin gözü yeşil
kimisinin bilekleri kelepçeli
kimisinin bir mendil var elinde
lavanta çiçeği kokuyor mendil
Şu Varna'da uyumanın yolu yok gülüm.
Şu Varna'da Bor Oteli'nde."

İSTANBUL'DAKİ MEMET

O zaman yazdığı özlem şiirlerinden beni en çok duygulandıran İstanbul'da Memet'e seslenmesidir:

"Karşı yaka memleket
sesleniyorum Varna'dan
işitiyor musun
Memet Memet...

Karadeniz akıyor durmadan
deli hasret deli hasret
oğlum sana sesleniyorum işitiyor musun
Memet Memet..."

Bu şiiri her okuyuşumda göz yaşlarımı tutamam. Bana o kadar içli gelir ve o kadar dokunur. Çünkü bu şiirde yalnız evlat özlemi değil, ev özlemi, memleket özlemi de beraberdir. Ve Nâzım için Münevver, Memet ve memleket hep beraber gelir.

Nihayet Varna'dan ayrılma zamanı çatar. Nâzım vatanından ikinci defa ayrılmanın acısını duyar. İstanbul'a giden ve önünden geçen bir vapura seslenir:

"Çok yorgunum, beni bekleme kaptan
seyir defterini başkası yazsın
çınarlı, kubbeli mavi bir liman
beni o limana götüremezsin."

17

Varna'dan ayrılır, Sofya'ya otomobille giderken yolda dikili mezar taşlarına rastlarlar. Bu dönüşün kederini anlatmaya bir vesile olur:

"Yolda rastladık ölen kayalar mezarlığına
Vardık yanına
yüce mezarlar
taşlar dağılmış cesettir, yatar
taşlar dikilmiş durur ayakta
çürür ayakta
yüreklerini yel oyar gider
bir böyle keder, bre şahin aman, ben bilirim ben
bu nasıl kader
kımıldamadan toz toprak olmak
bir acı firak, bir kara duman, bre şahin aman
bu nasıl kader
bir böyle keder
böylesi gülüm
bir bana malûm."

Sofya'ya dönüşte İstanbul'dan Münevver Hanım'dan bir mektup bulur. Münevver Hanım o günlerde İstanbul'da bir konser veren ünlü Sovyet sanatçısı Oistrak'ın konserine gittiğinden söz eder. Ve duyduğu zevki anlatır. Nâzım bu mektubu okuyunca Oistrak'ı kıskanır:

"İstanbul'a gitmişsiniz
konserinizdeymiş
çok bahtsız bir kadını bahtiyar etmişsiniz
yağmura uzanan iki yeşil yaprak gibi gözleri

bakmış parmaklarınızı
mektubunda "unuttum her şeyi" diyor
kahırlarından başka unutacak şeyi yok
"ağladım" diyor "ferahladım"
"dünya" diyor "güzel, içim rahat"
Siz kıskandığım biricik insansınız üstad."

Nâzım'ın vatan özlemini anlatan şiirleri bunlardan ibaret değildir. Bunlar yalnız Varna ve Sofya'daki izlenimleridir. Oysa Nâzım hemen de her şiiriyle bu üç sevgiden, özellikle vatan özleminden söz eder. Bu bakımdan şu aşağıdaki şiir bize her şeyi anlatmaya yeter:

"Hey, Hikmet'in oğlu, Hikmet'in oğlu
Tuna'nın suyu olaydın
Karaorman'dan geleydin
Karadeniz'e döküleydin
mavileşeydin, mavileşeydin, mavileşeydin
geçeydin Boğaziçi'nden
başında İstanbul havası
çarpaydın Kadıköy iskelesine
çarpaydın, çırpınaydın
vapura binerken Memet'le anası"

Nâzım Hikmet, Prag'da iken hayalen Faust'un evini ziyaret eder:

"Kapıyı çalıyorum
bu evde ben de senet vereceğim şeytana
ben de kanımla imzalarım senedi
ne altın istiyorum ondan
ne bilim, ne de gençlik
hasretlik cana yetti
pes.
Beni İstanbul'uma götürsün bir saatlik"

Yani Nâzım Hikmet bir saat için İstanbul'a kavuşabilmek için şeytana ruhunu bile satmaya razıydı.

Bir insanın vatanını sevdiğini ispata kalkmak gülünç ve acı bir şeydir. Vatan sevgisi ana sevgisi gibidir. Bir insanın anasını sevmesi ne kadar doğalsa vatanını sevmesi de o kadar doğaldır.

Ama bizde vatan sevgisini bir ticaret aracı yapanlar başkalarına kolaylıkla ve pervasızca vatan haini sıfatını yapıştırabiliyorlar. Bizde gericilere göre, bütün sollar derece derece vatan hainidirler. Oysa vatan sevgisi hiç kimsenin tekelinde değildir. Herkes vatanını sever ve vatanının yararına çalışır. Kendini. Evini, vatanını sevmeyen adam insanlığı da sevmez.

Buraya kadar Nâzım Hikmet'in vatan sevgisini belirtmek ihtiyacını duyuşumun nedenlerinden biri de budur. Düşmanları ona "vatan haini" sıfatını yapıştırmak istemişlerdir. Bir gün Viyana'da evimizde birlikte bulunduğumuz sırada postadan yeni gelen gazetelerden birinin, "Vatan"ın birinci sayfasında "Nâzım Hikmet vatan haini" başlığını görünce Nâzım Hikmet'in duyduğu üzüntü ve nefreti hâlâ hatırlıyorum. Onu en çok sinirlendiren suçlamalardan biri de buydu. Milli Kurtuluş Destanı'nı yazan, "Memleketimden İnsan Manzaraları" başlığı altında halkımızı anlatan bu büyük Türk şairini böyle suçlamaya kalkışmak en büyük günahlardan biridir. Bu suçlamalar onu vatandan uzaklaşmak zorunda bırakmış ve sonunda vatandaşlıktan çıkarılmasına kadar götürülmüştür.

O gün Vatan gazetesinde hakkında çıkan bu suçlamayı okuyunca yerinden fırlamıştı Nâzım. Oda içinde dolaşarak hemen orada şu cevabı yazmıştı:

VATAN HAİNİ

"Nâzım Hikmet vatan hainliğine devam ediyor
hâlâ
Amerikan emperyalizminin yarı sömürgesiyiz"
dedi Hikmet.
"Nâzım Hikmet vatan hainliğine devam ediyor
hâlâ"
Bir Ankara gazetesinde çıktı bunlar, üç sütun
üstüne, kapkara
haykıran puntolarla,
bir Ankara gazetesinde, fotoğrafı yanında
Amiral Vilyamson'un
66 santimetre karede gülüyor, ağzı kulaklarında
Amerikan amirali
Amerika bütçemize 120 milyon lira hibe etti, 120
milyon lira
"Amerikan emperyalizminin yarı sömürgesiyiz,
dedi Hikmet

Nâzım Hikmet vatan hainliğine devam ediyor
hâlâ"
Evet, vatan hainiyim, siz vatanperverseniz, siz
yurtseverseniz, ben yurt hainiyim, ben vatan hainiyim
Vatan çiftliklerinizse,
kasalarınızın ve çek defterlerinizin içindekilerse
vatan,
vatan, şose boylarında gebermekse açlıktan,
vatan soğukta it gibi titremek ve sıtmadan
kıvranmaksa yazın,
fabrikalarınızda al kanımızı içmekse vatan,
vatan, tırnaklarıysa ağalarınızın,
vatan mızraklı ilmühalse, vatan, polis copuysa,
ödeneklerinizse, maaşlarınızsa vatan,
vatan, Amerikan üsleri, Amerikan bombası,
Amerikan donanması, topuysa,
vatan, kurtulmamaksa kokmuş karanlığınızdan
ben vatan hainiyim.
Yazın üç sütun üstüne kapkara haykıran
puntolarla:
Nâzım Hikmet, vatan hainliğine devam ediyor
hâlâ."

Nâzım'ı vatan haini olarak suçlayanlar ya onun şiirinde anlattığı gibi halkı sömürenlerdi veyahut Nâzım'ı hiç okumamış ve anlamamış olanlardı:

Oysa Nâzım Hikmet, Milli Kurtuluş Destanını yazmış olan tek Türk şairidir. Halkımızın dertlerini anlatan ilk Türk şairidir. Yalnız Milli Kurtuluş Destanıyla "Memleketimden İnsan Manzaraları"nı okumak Nâzım'ın ne kadar yüksek bir vatansever olduğunu anlamaya yeter.

Nâzım, bütün ömrü boyunca şiirlerinde vatan sevgisini yansıtmıştır. Hele memleketi bırakmak zorunda kaldığı günden sonra hemen de bütün şiirlerinde vatan özlemini ve vatan sevgisini dile getirir.

Moskova'ya ilk geldiği günler, memleketini şöyle hatırlıyordu:

"Mavi bulutlar geçiyor mavi kubbelerin
üzerinden
kırmızı bacaların
beyaz kubbelerin üzerinden mavi bulutlar
geçiyor

bakıyorum Moskova'nın pencerelerinden birinden
seni düşünüyorum memleketim
memleketim, Türkiye'm seni düşünüyorum.

Moskova'da ilk yıllarda ölüm korkusu sarar Nâzım'ı. Ve ölürse Anadolu'da bir köyde gömülmesini vasiyet eder:

"yoldaşlar ölürsem o günden önce yani
öylece de gibi görünüyor
Anadolu'da bir köy mezarlığına gömün beni
ve de uyarına gelirse
tepemde bir de çınar olursa
taş maş da istemez hani."

CEVİZ AĞACI

Ondan sonra nereye gitse Lehistan'da, Macaristan'da, Moskova'da hep memleketini hatırlar. Ve hep şiirlerinde memleketi dile getirir. Bu yolda yazdığı en güzel şiirlerden biri de "Ceviz Ağacı" başlığını taşır:

"Başım köpük köpük bulut, içim dışım deniz,
Ben bir ceviz ağacıyım Gülhane Parkı'nda,
budak budak, şerham şerham ihtiyar bir ceviz...
Ne sen bunun farkındasın, ne polis farkında.
Ben bir ceviz ağacıyım Gülhane Parkı'nda.
Yapraklarım suda balık gibi kıvıl kıvıl.
Yapraklarım ipek mendil gibi tiril tiril,
koparıver, gözlerinin, gülüm yaşını sil.
Yapraklarım ellerimdir, tam yüz bin elim var.
Yüz bin elle dokunurum sana, İstanbul'a
Yapraklarım gözlerimdir, şaşarak bakarım
Yüz bin yürek gibi çarpar, çarpar yapraklarım.
Ben bir ceviz ağacıyım Gülhane Parkı'nda.
Ne sen bunun farkındasın, ne polis farkında."

Bir gün Bakü'de Nâzım Hikmet'e hayran bir gençle tanışmıştım. Bana Nâzım'ı methedince onun şiirlerini okuyup okumadığını sormuştum. O da bana, cevap olarak Nâzım'ın şu şiirini okumaya başlamıştı:

"Memleketim, memleketim, memleketim.
Ne kasketim kaldı senin ora işi
ne yollarını taşımış ayakkabım
son mintanın da sırtımda paralandı çoktan
Şile bezindendi.
Sen şimdi yalnız saçımın akında
enfarktında yüreğimin
alnımın çizgilerindesin memleketim
memleketim,
memleketim."

Doğu Almanya'da Leipzig'dedir. Tramvay beklerken memleket gelir aklına:

"Bir Üsküdar vapurunda guruba karşı demlenir
gibi
bu akşam üstü Laypzig'de tramvay durağında
tadını çıkara çıkara, yudum yudum
kederleniyorum."

Yahut:
"koparmış ipini eski kayıklar gibi yüzer
kışın sabaha karşı rüzgarda tahta cumbalar
ve bir sabah mangalın küllerinde
uyanır uykudan büyük İstanbul'um."

Nihayet memleketin Amerikalılara "satılmış" olmasından duyduğu ıstırapla Türk halkına seslenir:

"ŞEHİTLER

Şehitler, Kuvay-ı Milliye şehitleri
mezardan çıkmanın vaktidir.
Şehitler, Kuvay-ı Milliye şehitleri
Sakarya'da, İnönü'nde, Afyon'dakiler
Dumlupınar'dakiler de elbet
Ve de Aydın'da, Antep'te vurulup düşenler
Siz toprak altında ölü köklerimizsiniz
yanarsınız al kanlar içinde
Şehitler, Kuvay-ı Milliye şehitleri

siz toprak altında derin uykudayken
düşmanı çağırdılar
satıldı, uyanın
Biz toprak üstünde derin uykulardayız
kalkıp uyandırın bizi,
uyandırın bizi.
Şehitler, Kuvay-ı Milliye şehitleri
mezardan kalkmanın vaktidir."

Hem neye Nâzım'ı savunmaya kalkıyorum. Onun buna ihtiyacı yok ki. Hangi şairimiz vatan sevgisini ondan daha iyi türkülere geçirmiştir.

Viyana 1962 Nazım Hikmet Sertellerin evinde şiir yazarken

18

Nâzım Hikmet 1957'ye kadar Azerbaycan'a ve öteki Sovyet Türk cumhuriyetlerine gitmemişti. Bu ülkelerin, özellikle Azerbaycan yazar ve şairleri onu Moskova'daki evinde sık sık ziyaret ederlerdi. Fakat onun bu cumhuriyetler üstüne belli bir fikri yoktu.

Oraları ziyaret fırsatı 1957'de çıktı. Bakü'de büyük Türk şairi Fuzuli'nin jübilesi yapılıyordu. Bu törene Türkiye'den de Türk Dil Kurumu Başkanı Agâh Sırrı Tevent çağırılmıştı. Nâzım Hikmet de davetliler arasındaydı.

Azerbaycan'a giderken Nâzım Hikmet otuz yıl önce bu yoldan geçtiğini hatırlayarak o vakit gördükleriyle bu kez gördüklerini karşılaştırmıştı:

"Bu yoldan otuz yıl önce de geçtim.
Dört gün dört gece, trenle,
Şimdi altmış saatten az.
Uçakla sekiz.
Yakında "tu"lar işleyecek
Moskova - Bakü
İki Saat on dakika."

Böylece eski günleri, vagonlardaki türküleri, komsomolcu kızları, askerleri anar. Otuz yıl önce Don nehri boyuna stepler boştu. Şimdi burılarda traktörler işliyor. Rostof Limanı'nda Baltık'ın suları yoktu ama şimdi var. Nihayet tren Hazer boyunca gelince Nâzım duygulanır:

"Bu yoldan otuz yıl önce de geçtim
ben vardım oğlum yoktu.
Belki oğlum da bu yoldan otuz yıl sonra geçecek.
Belki ben olmayacağım

Elbette, belki seksen beş, çok mu?
Belki ben olmayacağım,
ama kimbilir neler olacak
çok merak ediyorum olacakları"

Bakü'ye yaklaştıkça uzaktan bacaları, yeni kurulmuş olan yüzbin kişilik işçi şehri Sumgayit'i görür, içi rahatlar.

Bakü istasyonunda onu büyük bir kalabalık beklemektedir. Memleketin bütün büyükleri, bütün yazar ve şairleri oradadır. Nâzım bir fatih gibi, büyük ve değerli bir dost gibi karşılanır. Büyük bir alay halinde yollara dökülürler. Yollarda sağdan soldan Nâzım'ı selamlayanlar çoktur. Nihayet şehrin en güzel oteli olan Inturist Oteline varılır. Gece yarısına kadar ziyaretçileri onu rahat bırakmazlar. İlk ziyaretçisi memleketin cumhurbaşkanı sayılan Azerbaycan Sovyet Başkanı Mirza İbrahimof'tur. Nâzım sevinç içindedir. Kendi memleketine gelmiş gibidir. Herkes onunla Türkçe konuşmaktadır. Şive biraz farklıdır ama kulaklarını dolduran ne de olsa kendi güzel dilidir.

TELEFONDAKİ KIZ RUSÇA KONUŞUNCA

Ertesi sabah cumhurbaşkanına bir ziyaret yapmayı düşünür. Telefonu açar, otelin santralında çalışan kızdan cumhurbaşkanını vermesini ister. Fakat kız Rus'tur. Türkçe bilmez. Nâzım'ın söylediklerini anlamaz. Nâzım Türkçe ısrar eder, kız Rusça cevap vermekte dayatır. Nâzım Rusça konuşabilir ama bir Türk memleketindedir, kendi diliyle konuşmak ister. Telefoncu kız Nâzım'ın ısrarı karşısında sinirlenir ve,

- Bana bir insan diliyle konuşun ki size cevap vereyim, der.

İşte o vakit kıyametler kopar. Ne demek yani? Burası bir Türk memleketidir, derdini Türkçe anlatamamak yetmiyormuş gibi bir de Türk diline hakaret. Türk dilini kutsal bir şey gibi seven Nâzım Hikmet bu hakarete dayanamaz, telefonu kapatır, otel müdürünü çağırtır,

Sinirli ve kızgın, adamı sıgaya çeker:

- Burası Azerbaycan mıdır efendim?

Müdür şaşırır.

- Beli.

- Diliniz Türkçe midir?

- Beli.

- O halde telefon santraline neden Türkçe konuşan bir memur koy muyorsunuz, neden orada çalışan kızın Rusça'dan başka bir dil bilmeme sine göz yumuyorsunuz?

Müdür bütün bütün şaşırır. Şimdiye kadar hiçbir Azeri Türk'ünden böyle bir şikayet işitmemiştir. Azeri Türklerine göre, santraldeki kızın Rusça'dan başka bir dil bilmemesi hiç de şaşılacak bir şey değildir.

Müdür, Nâzım'ı yatıştırmaya çalışır. Telefon memuresini kendisinin atamadığını, merkezden gönderildiğini söyler. Özür diler. Nâzım bütün bu sözlere aldırmaz, o ateşle hemen emrine verilen otomobile atlar, Cumhurbaşkanını makamında ziyarete gider. İlk sözü bu olaydan şikayettir. Başından geçen hikâyeyi anlatır ve sonra sinirli sinirli sorar:

- Sizin anayasanız gereğince, burada resmi dil nedir?

Mirza İbrahim şaşırarak cevap verir:

- Türkçe.
- Yani resmi dairelerde kullanılan dil Türkçe midir?
- Hayır.
- Ya?
- Rusça.
- Neden?

RESMİ DAİRELERDE TÜRKÇE KONUŞULUR

Bu nedeni Mirza İbrahim anlatamaz Nâzım'a. Çünkü bunun altında birçok nedenler yatar. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nda resmi dil Türkçe olarak gösterilir ama, ne resmi dairelerde ne başka işlerde, hatta ne de pazarda alış-verişte Türkçeyle işinizi yürütemezsiniz. Ruslar Rusça konuşmakta ve Azeri Türkçesini öğrenmemekte ısrar ederler. Ben Bakü'de doğmuş büyümüş Ruslar tanıdım, bir kelime Türkçe bilmez veya bilseler bile konuşmazlar. Sonra Moskova'da yapılan işlemlerde Rus dili kullanmak zorunluluğu vardır. Bütün bunların üstünde hiç kimse Moskova'ya karşı kafa tutup da resmi dairelerde Türkçe konuşulmasını isteyemez. Ama Nâzım ısrar eder. Anayasaya uyularak resmi dairelerde Türkçe kullanılmamasını ayıplar.

Mirza İbrahim, Nâzım gittikten sonra düşünür, taşınır ve bir genelge hazırlar. Ve ertesi günden başlayarak resmi dairelerde Türkçe kullanılmasını emreder.

Vay efendim, sen misin bu emri veren? Önce Azerbaycan Komünist Partisi harekete geçer, ertesi gün Moskova Bakü'ye bir parti temsilcisi gönderir, Mirza İbrahim suçlanarak derhal tahtından indirilir, genelgesi geri alınır ve işler gene eskisi gibi Rusça yürütülür.

Her taraftan dalkavuklar, kraldan çok kraldan yana olanlar Mirza İbrahim'e hücuma geçerler. Onu hain ve milliyetçi olmakla suçlarlar.

İnsan Sovyetler Birliği'nde hiç kendi milletini sevip övebilir mi? Bu yalnız Ruslar'a verilmiş bir imtiyazdır. Küçük milletler enternasyonalist olmak zorundadır. Milliyetçi olmak yalnız Ruslar'a verilmiş bir ayrıcalıktır.

Bu olaydan sonra Mirza İbrahim bir süre sokağa çıkamaz olur. Evine kapanır. Ama halkın içten onu desteklediğini öğrenir. İlk sokağa çıktığı gün yanma sokulmaya cesaret eden bulunmaz. Fakat yanından geçerken sessizce ellerini birbirine vurarak onu uzaktan uzağa alkışlarlar. Mirza İbrahim bir yazar, bir romancı ve bir dramaturg'du. Ama artık bütün kapılar kendisine kapanmıştı. Hiçbir gazete veya dergi onun yazısını basmaz, yayınevi kitabını yayınlamaz, tiyatro piyesini oynamaz. Mirza İbrahim kendi memleketinde bir tür esir gibi yaşar. Aradan zaman geçer, yavaş yavaş bu korku hafifler ve yazılarını yayınlamaya cesaret eden dergiler bulunur. Sonunda suçu unutulur ve tekrar yazı âleminde görünür. Şimdi Azerbaycan Yazarlar Birliği'nin Başkanı'dır. Ama bu olayın Nâzım üzerinde yaptığı tepkiyi tahmin etmek güç değildir.

AGÂH SIRRI LEVENT, NÂZIM'I ALKIŞLAMAZ

Fuzuli'nin jübilesi dolayısıyla yapılan toplantıda Nâzım'a büyük saygı ve sevgi gösterilir. Özellikle genç Azeri şairleri etrafını sararlar. Çünkü eski kuşak şairler Nâzım'ı anlamakta güçlük çekerler. Azerbaycan'da şiir hâlâ aruz vezniyle yazılır. Serbest Nâzım onlara yabancı görünür. Ama hepsi Nâzım'ın ustalığını kabul ve itiraf ederler. Toplantılardan birinde Agâh Sırrı Levent, Nâzım'ı görmemezlikten, tanımamazlıktan gelir. Onunla selamlaşıp görüşmekten kaçar. Onun bu hali toplantıda bulunanların dikkatini çeker ve Agâh Sırrı Levent içten içe eleştirilir. En büyük olay Nâzım'la Agâh Sırrı'nın toplantıda konuştukları gün olur. Önce Agâh Sırrı'ya söz verilir. İyi konuşan bu Türk temsilcisini dikkatle dinlerler ve

sonunda hararetle alkışlarlar. Alkışlayanlar arasında Nâzım da vardır. Sonra Nâzım'a söz verirler. Nâzım kürsüye çıkınca salon hep birden ayağa kalkar, alkış bir türlü bitmez. Nâzım genel yerlerde iyi konuşamazdı. Şiir okumakta çok üstad olan bu büyük şair kalabalık önünde adeta şaşırırdı. Böyle olmakla birlikte o gün dinleyiciler Nâzım'ın her cümlesini sevgiyle ve alkışla karşıladılar. Sonunda bu alkış bir tufan halini alır. Salonda Nâzım'ı alkışlamayan ve yerinden kımıldamayan tek kişi Agâh Sırrı Levent'tir. Onun bu korkaklığı hazır bulunanların nefretine sebep olur. Şimdi bile Azerbaycan'da bu festivali hatırladıkları zaman Agâh Sırrı'nın bu korkaklığını anlatır ve gülerler.

O akşam şehre hakim bir tepede bulunan Durujba lokantasında festivale katılanlara büyük bir ziyafet verilir. Buradan Bakü'nün gece manzarasına doyum olmaz. Bir Azeri türküsünün dediği gibi, gökteki yıldızlar yerlere serilmiş gibi görünür. Nâzım, bu Bakü gecesini şöyle anlatır:

GECELEYİN BAKÜ

Geceleyin yıldızsız ağır denize kadar
geceleyin zifiri karanlıkta
güneşli buğday tarlasıdır Bakü şehri.
Tepedeyim,
avuç avuç çarpar yüzüme ışık taneleri,
havada Rast peşrevi Boğaziçi suları gibi akar.
Tepedeyim,
uzaklaşır uçsuz bucaksız ayrılıkta
bir sal gibi yüreğim
gider anıların ötesine
yıldızsız ağır denize kadar
zifiri karanlıkta."

Sonra ziyaretler başlar. Bakü'nün belli başlı aydınları teker teker veya grup halinde Nâzım'ı ziyarete gelirler. İşte bu ziyaretler sırasında Nâzım Hikmet o vakte kadar bilmediği birçok acı şeyler öğrenir.

AFFAN HİKMETİN HİKÂYESİ

Bir gün, Affan Hikmet adında eski bir Türk komünisti ziyaretine gelir. Affan Hikmet 1920'de Milli Kurtuluş Savaşı başlarında Ankara'da ilk

komünist partisini kuranlardan biridir. Polisin elinden güç bela yakasını kurtarıp Sovyetler Birliği'ne sığınmıştır. Biraz şaşıca, pembe yüzlü, temiz ve namuslu bir adamdır. Mesleği baytarlıktır. Bakü'de sakin ve sessiz bir hayatı vardır. Ne var ki, 1937 de bir gece kapısı çalınır ve Affan Hikmet alınıp hapse atılır. Bir yıl havasız, güneşsiz, rutubetli ve karanlık bir bodrumda işkence görür. Zavallı, rejim ve komünizme karşı propaganda yaptığını ve harekete giriştiğini itirafa zorlanır. Dayaktan ve rutubetten bacakları tutmaz hale gelir. Tuvalete bile öteki mahpus arkadaşlarının kolları arasında gider. Bir yıl sonra da bir paçavra halinde Sibirya'ya sürülür. Nâzım'ı gördüğü zaman yirmi senelik sürgününden henüz yeni dönmüştür. Nâzım Hikmet'e hayatının dramını anlatır.

ŞAİR MÜŞFİK'İN BAŞINA GELENLER

Bu hikayeyi başka acıklı hikayeler izler. Azerbaycan'da bulunan sürgünden yeni dönenler, hep birer birer gelip Nâzım'a dert yanarlar. Bunlar içinde Nâzım'a en çok dokunan genç şair Müşfik'in hikâyesidir. Müşfik, 28 yaşında, çok kabiliyetli genç bir Azeri şairidir. Şiirleri bugün bile Azerbaycan edebiyatının güzel örneklerinden sayılır.

Müşfik, Türk şairlerinin, özellikle Tevfik Fikret ve Rıza Tevfik'in etkisi altında kalmıştır. Bizim Türkçemize vurgundur ve şiirlerini bizim Türkçemizle yazmıştır. İşte bu büyük suçundan dolayı bir gece ansızın ortadan kayboluvermiştir. O geceden sonra bu şairi bir daha gören olmamıştır. Kendisi sürülünce şiirleri de bir kenara atılmış, yüreklerde yaşasa bile görünüşte unutulmuştur. Ancak Stalin'in cinayetleri ortaya çıktıktan ve Bakü'de Stalin hesabına vatandaşlarına kıyan Bakirof mahkemeye çekilip asıldıktan sonra Müşfik temize çıkabilmiştir. Bütün Azerbaycan şairleri Nâzım'a bu acıklı hikâyeyi anlatmışlardır.

Bakü'de kaldığı sürece Nâzım Hikmet hep bu kanlı hikâyeleri dinlemiş ve geceleri uykusuz kalmıştır. Bütün bunlar Nâzım'ı çok üzmüştür. Demek Azeri halkı en kötü sömürge halklarından daha çok eziliyordu. Stalin'in ölümünden sonra da bu durum değişmemişti. Tersine Türkçe yavaş yavaş geriliyor, yeni kuşak ana dili olarak Rusça'yı öğreniyordu. Gittiği dost evlerinde ailelerin küçük çocuklarıyla Rusça konuştuklarını görmüş ve yüreği parça parça olmuştu.

Azerbaycan'dan sonra Nâzım Hikmet Türkmenistan'a ve oradan da Özbekistan'a kadar uzandı. Orada da aynı durumla karşılaştı. Özbekistan'da Stalin zamanında beş yüz bin kişi öldürülmüştü. Özbeklerin sayısı günden güne azalıyor, kendi vatanlarında azınlık durumuna düşüyorlardı. Türkmen ve Özbek dillerinin daha şimdiden yüzde elliden fazlası Rusçaydı. Yani kullanılan kelimelerin yüzde elliden fazlası Rusçadır. Iler iki cumhuriyette de Nâzım büyük sevgi ve saygı gösterileriyle karşılanmıştı. Hatta Taşkent'te ona "Aşk Efsanesi" adındaki piyesini de oynamışlardı.

Ama gördükleri ve işittikleri Nâzım'ın yüreğini parça parça etmişti. Büyük hayal kırıklıklarına uğramıştı. Buralarda çok kalamadı. Kısa bir ziyaretten sonra Moskova'ya döndü. Dönüşte artık ağzını bıçak açmıyordu. Oralarda görüp işittiklerinden söz etmez olmuştu. Bana hiçbir gün o memleketler üstüne izlenimlerini anlatmadı. Sorduğum zaman sözünü değiştirip başka konuya atlardı. Stalin'in yaptığı zulümleri bile izaha çalışmıştı ama buralarda gördüklerini bir türlü hazmedememişti. Onun içindir ki Nâzım haftalarca süren bu gezisi üstüne hiçbir şiir yazmamıştır. Bütün görüp duyduklarının üstüne kalın bir örtü atmayı yeğ görmüştür. Moskova'ya kederli ve üzüntüler içinde dönmüştür:

"Geçip gitmiş günler, gelin
rakı için, sarhoş olun
ıslıkla bir şeyler çalın
geberiyorum kederden."

Viyana 1962 Nazım H. Şiir yazarken

19

Bu geziden döndükten birkaç ay sonra Nâzım Hikmet, Paris'e gitmeye karar verdi. Paris, öteden beri hayalinde tüten bir cennetti. Bu cenneti görmeden ölürse gözü açık gidecekti. Ama Paris'e gitmek o kadar da kolay değildi. Bundan önce Viyana, Stockholm, Helsinki gibi Avrupa şehirlerine gitmişti ama, oralara barış kongrelerine katılmak vesilesiyle gidebilmişti. Paris'e gitmenin ayrı güçlükleri vardı. Önce partiden izin almak gerekti. Sonra Fransa'dan vize almak kolay değildi. Bundan önce Paris'e gitmeye kalkmış, fakat hiç beklemediği bir engelle karşılaşmıştı. Evinde beraber yaşadığı Doktor Galina, onu da beraberinde götürmediği için, Nâzım'ın Paris'e gitmesine razı değildi. Doktor Galina, onun tek başına böyle uzun bir yolculuğa çıkmasını sakıncalı buluyordu. Nâzım'a yolda bir yürek bunalımı gelebilirdi. Paris'te hastalanabilirdi. Onun için mutlaka kendisini de beraber almasını isterdi. Nâzım bunu kabul etmeyince Doktor Galina, Nâzım'ın bu geziye katlanamayacak kadar hasta olduğunu ileri sürdü. Bu iddiasını ispat için de yürek uzmanlarından bir-iki doktor getirtip onlardan da rapor aldı. Sapasağlam Nâzım'ı yalnız bu geziden vazgeçirmekle kalmadılar, diri diri yatağa yatırdılar. Nâzım'ı da hastalığına inandırdılar, günlerce penisilin tedavisi yaptılar. Fakat penisilini aşırı ölçüde kullandıkları için vücutta tepki yaptı ve Nâzım'ın hayalarında korkunç bir kaşınma başladı. Nâzım ıstırap içinde günlerce yatakta kaldı. Bir türlü bu kaşınmanın önüne geçilemiyordu. Nâzım kızıp kıvranıyor. "Bu doktorlar beni öldürecekler diye bağırıyordu. Doktorlar ne yapacaklarını şaşırmışlardı. Bir gün bana Viyana'ya telefon ettirdi. Telefonda Nâzım'ın hastalığını haber veren arkadaş:

- Nâzım rica ediyor, diyordu. Viyana'da bir doktora gitmişsiniz vaktiyle, sizin o doktora gitmenizi, hastalığı anlatmanızı ve ondan bir tedavi yolu aramanızı istiyor.

Bir yıl önce Nâzım, Viyana'ya geldiği zaman her yerde olduğu gibi

burada da bir yürek uzmanına gitmek istemişti. Viyanalı dostların yardımıyla Viyana'nın en büyük yürek uzmanını bulduk. Bir doktor eşliğinde bu uzmana gittik. Doktor, Viyana'nın en tanınmış profesörlerinden biriydi. Bu işin gerçek uzmanıydı. Nâzım'ı bir-iki saat süren uzun bir muayeneden geçirdi ve neticede şu teşhisi koydu: Korkulacak bir şey yok. Yara kapanmış, yürek sapasağlam.

Nâzım, kendisinde hastalık bulunmadığına âdeta üzülmüştü. Çünkü ikide bir sağ elini sol memesi üstüne götürüp:

- Ah bilmezsin, nasıl yanıyor, demekten zevk alırdı.

Ben de onun bu sahte hastalığı ile alay eder dururdum.

Bu kez ta Moskova'dan istediği de gülünç bir şeydi. Bir defa hastalık yürekte değil, hayalarındaydı. Aşırı ölçüde penisilin verilmesinin tepkisiydi bu. Sonra da bir profesör hastayı görmeden ilaç vermezdi. Ama ne olursa olsun Nâzım'ı memnun etmek için profesörden telefonla randevu alıp gittim. Derdimi anlattım, güldü:

- Ben hastayı görmedim, hastalığın ne olduğunu bilmiyorum. Bu durumda ben sana nasıl tedavi yolu gösterebilirim. Hiç olmazsa oradaki doktorların koydukları teşhis üstüne bir rapor olsa elimizde, belki. Ama bu durumda bir şey yapamam.

Bile bile utanmıştım. Telefonla doktorun cevabını bildirdim.Bereket versin bu arada hastalık iyiliğe yüz tutmuş ve birkaç gün sonra da Nâzım kalkmıştı. Ama Galina, oyununu başarmış, Nâzım'ın Paris'e gitmesini önlemişti.

DOKTORSUZ VE "PASAPORTSUZ"

Nâzım artık bu kez kararlıydı. Mutlaka gidecekti. Gereken formaliteleri yaptırdı. Ve doktorunu arkada bırakarak yola çıktı. Bu kez yanında gölgesi veya "pasaportu" da yoktu. Sonsuz sevinç içindeydi. Hayatının en güzel gezisini yapacaktı. Yıllardan beri özlemini çektiği bir yeni dünyaya girecek, yeni bir âlemle tanışacaktı. Orada sevdiği dostlarıyla buluşacak, şu çürümekte ve çökmekte olan kapitalizmin çöküşünü kendi gözleriyle görecekti.

Önce Varşova'ya sonra Prag'a gitti, oradan da Paris'e geçti. Tren İsviçre sınırını geçince birdenbire gözlerine inanamaz oldu:

"Geçiyor İsviçre camdan
güneşli bir akvaryumdan

geçen bir balık gibi,
çok renkli bir balık
Bakıyorum vagonumdan
kederli
alaycı
öfkeli, biraz da alık
Bakıyorum vagonumdan
not alıyorum
İsviçre üstüne doğru yanlış bildiklerimi
gördüklerime katarak
Hava ne soğuk ne sıcak

Burda her şey böyle galiba gülüm
ne soğuk ne sıcak
ne serin ne ılık
Ayarlı bir saat
markası ünlü bir kol saati
İsviçre oyuncak bir memleket
ve dev dağlarla karışık"

Tren ilerledikçe panorama halinde şehirleri, gölleri, güzelim yeşil dağları gördükçe sevineceğine üzüldü Nâzım. Adeta kıskandı bir kapitalist memleketin bu kadar güzel oluşunu. Ve kendi kendine sordu:

"Yaşamak ister miydim
bu gördüğüm yerlerde?
Şu saygıdeğer adamların arasında
doksanından sonra belki
neye böyle şeyler yazdım İsviçre için?
Belki kıskandığımdan"

Sovyetler Birliği'nde Kafkaslar'da da böyle güzel dağlar, güzel göller vardır. Ama bu zenginlik, bu bolluk, bu refah ve bu zevk yoktur. Nâzım'ın kıskandığı da tabiat değil, insanların yaşantısı, köy ve şehirlerin güzelliğidir.

Sonra dağları bizim dağlara benzetir ve insanları bizimkilerle karşılaştırır:

"Bu dağlar ne dağları
bizim dağlara benziyor.

Bıçak gibi boğazları, parça parça karları
bu dağlar ne dağları
bizim dağlara benziyor,
adamı da... Eli ayağı, gözü kaşı var
ama velosipetli.
Bizimkiler velasipetsiz,
bitli."

"HÜRRİYET ÜLKESİNE HOŞ GELDİNİZ"

Tren dağları aşar, tünelleri geçer, sonunda Fransız sınırına varır. Fransız toprağına girer girmez, vagondaki memur Nâzım'ın eline küçük bir kart sıkıştırır: "Hürriyet memleketine hoş geldiniz" İşte bu kart Nâzım'ı yüreğinden vurur. Sovyetler'de bulunduğu sürece en çok yoksulluğunu duyduğu özlemine katlanamadığı şey bu: Hürriyet. İkide bir aramızda konuştuğumuz zaman: "Ben dünyanın en hür komünistiyim" demekten zevk alırdı. Bununla da, arada sırada yaptığı deli dolu çıkışlarla özgürlüğe sahip olduğunu sanırdı. Ben de ona nisbet olsun diye: "Sen komünistsin, özgür olamazsın, partinin çizdiği çizgiden dışarı çıkamazsın. Ama ben komünist olmadığım için kendimi özgür hissediyorum" derdim. Ve sonra kendisine kendi partisinde ona hükmedenleri hatırlatırdım. Hem kızar hem üzülürdü.

İşte şimdi ilk kez hürriyet memleketine gelmişti. İstediği gibi konuşabilecekti, kimse onu izlemeyecek, jurnal etmeyecekti, Özgürlük ülkesine özgür olarak giriyordu.

İşte bu duygu ve düşünceler içinde tren Paris'e varır, istasyonda onu Türk ve Fransız dostları beklemektedir. Paris'e ayak basışını şöyle anlatır:

"Mayıs gecesi karşıma çıktı Paris,
açıldı kadife kutu
girdim zümrüt yüzüğe,
bir ebem kuşağı
havayi fişeği
ve baştan aşağı yıldız yıldız.
Bir de demir dövülüyor, gülüm,
bir de demir dövülüyor kıvılcımlarla,
bir de bir genişlik, gülüm,
genişlik genişlik üstüne pırıl pırıl.

bir de bir karanlık kargacık burgacık
bir de çınarlar
bir de atkestaneleri, gülüm,
yanıyor gümüş şamdanlarda atkestaneleri,
yanıyor yeşil yeşil
mis gibi de kokarak,
bir de taşlar
yaşlı duvarcıların avuç içleri gibi taşlar
karışık ve mübarek
bir de bir ırmak, gülüm,
kederli
yumuşak
dalgın bir ırmak
ve sarma saçlarıyla örtülü
çıplak esmer memeleri
yatıyor ırmağın dibinde şehrim.
Mayıs gecesi karşıma çıktı Paris,
açıldı kadife kutu,
girdim zümrüt yüzüğe."

Saint Michel meydanı yanında Seine nehri üzerinde bir küçük otele yerleştirdiler onu. Burası Paris'in en işlek, en hareketli, en canlı yeridir. bütün gençlik burada kaynaşır. Yeni hayat buradan fışkırır. Nâzım Hikmet, sosyalist memleketlerde oturduğu büyük otellerin ve yaşadığı lüks hayatın özlemini çekmez burada. Çünkü burada hayatın içindedir. Onu en çok sevindiren de budur. Paris'te Nâzım Hikmet bir çocuk gibidir. Her şeyi görmek, her şeyi öğrenmek ister. Bir çocuk gibi her yeni gördüğünü sorar ve ne görürse almak ister. Onun için merakla sokakları dolaşır, vitrinleri seyreder, bolluğa, güzelliğe, zenginliğe kıskanarak bakar. Hele Saint Michel'deki canlılığa, hareketliliğe, ışık bolluğuna.

Paris'in özgür havası Nâzım'ı sarhoş etmişti. Moskova'da havasızlıktan boğuluyordu. Çünkü orada sürekli kontrol altındaydı. Ne söylese gerekli yerlere yetiştiriliyordu. Burada ne kadar rahattı. Etrafında dostlarından ve sevdiklerinden başka kimse yoktu. Onlarla alabildiğine serbest konuşabiliyor, içini dökebiliyordu.

Hele 28 mayısta birkaç yüz bin işçinin haklarını savunmak için sokaklara dökülmesi onu son derece heyecanlandırmıştı. Bu manzarayı iyice görebilmesi için dostları onu cadde üzerine balkonu bulunan bir eve götürmüşlerdi. Balkondan yüz binlerce insanın sosyalist marşları söyleyerek akın akın geçtiğini seyrettikçe içi içine sığmıyordu. Balkondan atılıp onların arasına karışmak hevesini duyuyordu. Yıllardır böyle güzel bir manzara görmemişti. Sovyetler Birliği'nde işçinin böyle sokağa dökülerek hakkını araması söz konusu bile olamazdı. Sovyetler Birliği'nde işçi kaderine katlanmak zorundaydı. Kötü çalışma şartlarından şikayet edemez, ücretinin artırılmasını isteyemez, daha iyi yaşaması için böyle sokaklara dökülemezdi. Çünkü orada işçiye bütün haklarının verildiği kanısı hakimdi. Oysa burada işçi hakkını gücüyle alıyordu. Nâzım için, bu zevkine doyulmaz bir şeydi. Onun için saatlerce balkondan ayrılmayarak heyecan içinde bu güzel manzarayı seyretmişti. Ve sonra da şu şiiri yazmıştı:

"Gördüm şükür, gördüm şükür
bu günü de gördüm şükür.
Gördüm şükür bu günü de Paris'te.
Aktı Paris
asil Paris
mavi mavi, kızıl kızıl
aktı Ren Ron Garon Sen
aktı Paris sular gibi şakır şakır
aktı Paris 1958
Mayıs yirmi sekizde.
Gördüm şükür, gördüm şükür
gördüm şükür bugünü de Paris'te.
kapılardan çıktı insan insan
bir meydana doluverdi
duvarları kuşlar gibi kafeslerden salıverdi
bir insan beşyüz bin insana
beşyüz bini bir insana dalıverdi
İvri, Sendöni, Belvil,
Paris'in varoşları da tekmil,
bisikletle geliverdi,
taşlar dirildi insan oluverdi,
salkım salkım insan oldu ağaçlar.

Ah bu yürek ah bu yürek ah bu yürek
bu enfarktlı bu mendebur
ah bu yürek
koymadı ki aralarına girek...
Önde milletvekilleri kurdeleli
bir yanımda şahin gözlü montör Piyer
bir yanımda ak sakallı profesör Sorbondan
bir yanımda deli fişek kara oğlan
bir yanımda mavili kız bomba memeli
iskarpinin topukları iğneden
Ah bu yürek ah bu yürek
koymadı ki akıp gidek
bir meydandan bir meydana.
Ben bunları yazıyorum
1958 Mayıs yirmi dokuzda.
Biliyorum hainler var aramızda
tanıyorum kimisi.
Kimbilir belki biraz da
kabahat bizde
şakır şakır
mavi mavi
kızıl kızıl akan sular
paramparça edemezse kara korsan gemisini."

ABİDİN DİNO'NUN TABLOSU

O gün aynı balkondan Nâzım'la birlikte işçilerin yürüyüşünü seyreden Abidin Dino, bu manzarayı güzel bir tabloyla canlandırmıştı. Nâzım Hikmet bu tabloyu görünce tekrar heyecanlanır ve şu küçük şiiri yazar:

"Bu adamlar Dino,
ellerinde ışık parçaları
bu karanlıkta Dino
bu adamlar nereye gider?
Sen de ben de Dino
onların arasındayız
biz de biz de Dino
gördük açık maviyi."

Bir de ressam Avni Arbaş'ın atları. Nâzım, Paris'te eski yeni bütün dostlarını gezip onların yaşantısını, çalışmasını merakla izlemişti. Ziyaret ettiği dostlarından biri de yıllardan beri Paris'e yerleşmiş olan ressam Avni idi. Avni bir apartmanın üçüncü katında oturuyordu. Nâzım, yürek hastalığı dolayısıyla merdiven çıkmaktan kaçınırdı. Fakat ressam Avni'yi evinde çalışırken görebilmek için üç kat merdiveni çıkmaya katlanmıştı. Avni'nin evinde ilk gördüğü şey onun meşhur atlarıydı. Bu atları ona kuvay-ı Milliye atlarını andırmıştı:

"Bu atlar Avni'nin atları
Kuvayı Milliye atları
Kara yamçı altında ak sağrı dolgun
titrer burun kanatları
bu atlar Avni'nin atları."

Nâzım Paris'te bulunduğu sırada piyeslerinden bazılarını Fransızca'ya çevirterek sahneye koydurmak istemişti. Bu onun öteden beri en büyük isteğiydi. Sosyalist memleketlerdeki başarısı onu doyurmuyordu. O bir de Batı sahnelerinde görünmek istiyordu. Ama ne çare ki piyesleri Batı seyircilerine göre yazılmamıştı. Piyeslerinin konuları insani idi. Kimisi propaganda niteliğini de taşımıyordu. Hiç olmazsa bunlardan bir-ikisinin Paris'te oynandığını görmek onu dünyanın en mutlu adamı yapabilirdi. Aradılar taradılar Türkçe ve Fransızca'yı iyi bilen bir çevirici buldular, fakat çevirici birkaç gün sonra bu eserlerin Fransa'da sahneye konamayacağı kanısına vardı ve çeviriye lüzum görmediğini bildirdi. Kime başvurulduysa hep aynı cevap alındı. Böylece hiçbir piyesi sahneye konamadı. Bu başarısızlık Nâzım'ı çok üzmüştü. Bu vesileyle öğrendiği şu oldu. Batıda sanat eserlerinde yalnız konuya bakılmıyor, konu kadar sanata ve tekniğe de önem veriliyordu. Oysa, Nâzım, Sovyet seyircilerini gözönünde bulundurarak piyeslerinde daha çok konuya önem vermişti. Şiirde tekniğe çok önem verdiği halde, piyeslerde kendisini teknikle bağlı görmek istemezdi. Paris'te ve öteki Batı şehirlerinde piyeslerinin oynanmamasının en önemli nedeni buydu. Paris'te bulunduğu sürece sık sık tiyatrolara gidip oynanan piyesleri izledi. Batıda ne gibi şeylere önem verildiğini ve konuların nasıl işlendiğini öğrenmeye çalıştı. Ama ömrü öğrendiklerini uygulamaya yetmedi.

Paris, Nâzım Hikmet'in üstünde büyük etki yapmış, ruhunda derin izler bırakmıştı. İster istemez Paris'te gördüklerini Moskova'dakilerle karşılaştırıyor ve bu karşılaştırma hep Moskova'nın aleyhine çıkıyordu.

- Bilmem neden, diyordu, burada hayat durgun ve hareketsiz. İnsanlar neşesiz ve cansız. Oysa Paris cıvıl cıvıl. İnsanlar mutlu ve neşeli. Sevda sokaklara dökülmüş. Gençler gece gündüz demeden her yerde, sokakta, parkta, sinemada, kahvehanede, her yerde sarmaş dolaş öpüşüp sevişiyorlar. Paris bir sevda şehri olmuş. Geceleri Moskova kapkaranlık. Oysa Paris şakır şakır ışıkla yıkanıyor. Sokaklarından, mağaza vitrinlerinden ışık yağıyor. Ya o bolluk? Mağazalar giyecek ve yiyecekle tıklım tıklım. Yıllardır görmeye alıştığımız kuyruktan eser yok."

Neden bu böyleydi, neden burada insanlar mutlu ve canlıydı neden burada insanlar yaşamasını biliyorlardı ve neden Moskova'da hayat böyle durgundu ve kuyruktan geçilmiyordu?

Nâzım, Paris'ten kafasında bu ve buna benzer çeşitli sorularla ayrılmıştı.

Nazım Hikmet Moskova Dışında, Peridelkinoda, Kır Evinin Salonunda
1959

20

Paris'ten döndükten sonra Nâzım Hikmet'in sosyalizme inancı sarsılmış değildi. İnsanlığın sosyalizme doğru gittiğine şüphe yoktu. Ama Sovyetler Birliği'ne güvenini yitirmeye başlamıştı. Kırk yıl kemer sıkarak binbir fedakarlığa katlanarak çalışan Sovyet halkı gene de umduğuna kavuşamamıştı. Herhalde bunda aksayan bir şey vardı.

Aynı zamanda o sıralarda Moskova'da genç ve güzel bir kadınla karşılaşmıştı. Ona karşı zaaf duyuyordu. Bu iş karasevdaya, belki ölüme kadar gidebilirdi.

İşte kafasında bu sorularla Nâzım Hikmet, Paris'ten döndükten sonra dinlenmek ve vicdanıyla baş başa kalmak üzere Karadeniz'de Arhipo Ozipovka denilen küçük bir deniz sayfiyesine çekildi. Burası sakin ve sessiz bir yerdi, kimse tarafından rahatsız edilmek olanağı da yoktu. Burada deniz kenarına inip vicdanıyla baş başa kalabilirdi.

Bu küçük sayfiyede bir otele yerleştikten sonra her sabah ve akşam deniz kenarına inip sorularına cevap aradı:

Deniz üstünde alabulut
yüzünde gümüş gemi
içinde sarı balık
dibinde mavi yosun
kıyıda bir çıplak adam durmuş düşünür

Bulut mu olsam
gemi mi yoksa?
Balık mı olsam
yosun mu yoksa?
Ne o, ne o, ne o.
Deniz olunmalı, oğlum
bulutuyla, gemisiyle, balığıyla yosunuyla."

Bu şiiri okurken Nâzım'ın içini kemiren soruları sezmiyor musunuz? Gene deniz kenarında kederlenerek düşünüyor:

"Rüzgârlı bir güvertede
deniz suyuyla
tel fırçayla yıkanmış
branda bezinden gömlek gibi
sırtımda keder
ve bu güney köyünde durup dinlenmeden
kızarıp ballanıyor güneş
genç kızlarla kayıklarda."

Zaman zaman kötümser, zaman zaman iyimser olur. Fakat en mutlu anında bile ölümü hatırlamaktan kendini alamaz. İşte bu şiir onun bu ruh haletinin ifadesidir:

"Bir yıl güz başlarında, güneyde
denize, kuma, güneşe bulanıyorum.
Ağaca bulanıyorum
bala bulanır gibi elmalar.
Geceleri gökyüzü kokuyor ekin gibi
geceleri iniyor tozlu sıcak yola gökyüzü
yıldızlara bulanıyorum
denize, kuma, güneşe, elmaya, yıldızlara
alışıyorum gülüm
iyice alışıyorum.
Denize, kuma, güneşe, elmaya, yıldızlara
karışıp gitmenin zamanı geldi."

Onu en çok rahatsız eden, içini yemeye başlayan yeni sevdadır. Kafasında kâh İstanbul'da bıraktığı karısı Münevver dolaşır, kâh gözlerinin önünde Moskova'daki yeni sevgilisi canlanır. Tereddütler içinde kıvranır, ama karar veremez:

"Çırılçıplak, sıcacık, sırtüstü yatan deniz
bu hasret
ve aydınlık dişleri kalın dudaklı ağzın
Bu Kafkasya köyüne arıların ayağında
iri bal taneleri gibi

geldiler gençliğimden
bir yerlerde unuttuğum gençliğimden
bir yerlerde doyamadan."

Kalın dudaklı kadın Moskova'daki sevgilisidir. Ama Münevver Hanımı da henüz gönlünden çıkarmış değildir. Hâlâ onun özlemini çeker, onu anar:

"Yüz yıl oldu yüzünü görmeyeli,
belini sarmayalı,
gözünün içinde durmayalı,
aklının aydınlığına sorular sormayalı
dokunmayalı sıcaklığına karnının.
Yüzyıldır bekler beni
bir şehirde bir kadın
aynı daldaydık, aynı daldaydık
aynı daldan düşüp ayrıldık
aramızda yüzyıllık zaman
yüz yıldır alacakaranlıkta
koşuyorum ardından."

Nihayet yalnızlıktan bunalır, bir karara varmak için dostlarıyla görüşüp konuşmak ihtiyacını duyar; Moskova'ya dönmeye karar verir. Ve şu şiirle denize veda eder:

"İşte geldik gidiyoruz
hoşçakal kardeşim deniz.
Biraz çakılından aldık
biraz da masmavi tuzundan
sonsuzluğundan da biraz
ışığından da birazcık
birazcık da kederinden
bir şeyler anlattın bize
denizliğin kaderinden.
Biraz daha umutluyuz
biraz daha adam olduk
işte geldik gidiyoruz
hoşçakal kardeşim deniz."

Yazı dizimizin başından beri Nâzım'ın sanat ve özel hayatında etki yapan olayları az çok anlatmaya çalıştım. Şimdi bu etkenlerin Nâzım üzerindeki etkilerini ve sonuçlarını araştırabiliriz. Yani Nâzım'ın Sovyetlerde kaldığı sürece hayatındaki değişikliklerin bir bilançosunu yapabiliriz.

Nâzım Hikmet Moskova'ya geldiği zaman (1950) rüyalarının memleketine gelmiş gibi sevinmişti. Onun için Sovyetler Birliği ikinci vatanıydı. Burada rüyasını gördüğü şeylerin gerçekleştiğini ve gerçekleşmekte olduğunu göreceğini umuyordu.

Moskova'yı yirmi yıldan beri görmemişti. Onun hayalinde yaşayan Moskova 1920-1928 yılları arasındaki Moskova idi. O vakitlerin Moskova'sı dünyayı sarsan büyük ihtilalin heyecanı içinde çalkalanıyordu. İhtilalin başında Lenin, Plehanov, Malenkov, Zinovyev, Buharin, Troçki v.s. gibi büyük ihtilalcilerin bulunduğu Bolşevik Partisi memlekette yeni bir rejim kurmakla meşguldü. Yeni bir şey yaratmanın heyecanı sokaklara, üniversitelere, fabrikalara kadar yayılıyordu. Her kafadan ayrı bir ses çıkıyor, herkes başka bir şey söylüyor, birbirine zıt fikirler serbestçe açılıp dökülüyordu. Nâzım bu büyük ihtilalin hürriyet havası içinde yaşamıştı. Yirmi yıl sonra Moskova'ya dönünce hâlâ aynı havayı bulacağını sanmıştı. Oysa Stalin'in demir idaresi ağızları kilitlemiş, fikirleri mühürlemiş, heyecanı durdurmuş, hayatı dondurmuştu.

Devrimin ilk yıllarında açlık, sefalet, perişanlık, almış yürümüştü. Her tarafta aç insanlar geziyordu. Sovyet rejimi iç ve dış düşmanlarla çevrilmişti. Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik olarak çıkan Rusya bir de iç harplerle yıpranmıştı. Nâzım bu açlığı ve sefaleti görmüş, yaşamış ve "Aç gözbebekleri" şiiriyle de ifadeye çalışmıştı.

Aradan otuz yıl geçmişti. İkinci Dünya Savaşı geçmiş olmasına rağmen her gün yeni Sovyet başarıları ilan ediliyordu. Yaraların kapandığı, yeni hamleler yapıldığı, Rusya'nın dev adımlarla ilerlediği iddia ediliyordu. Nâzım Moskova'ya bu yeni başarıları, sosyalizmin bu hızlı gelişmesini göreceği ümidiyle gelmişti.

NÂZIM'I SİYASETE SOKMADILAR

Moskova'ya ayak bastığı gün Nâzım Hikmet'in hayal ettiği şeylerden biri de siyasi hayata doğrudan doğruya katılabilmekti. Siyaseti çok seviyor ve şimdiye kadar siyasetin dışında bırakılmış olmaktan üzüntü duyuyordu. Nâzım sevimli ve çekici bir adamdı. Etrafına insan toplamasını bi-

lirdi. Bir önderde aranılan vasıflardan çoğu onda vardı. Bütün bu meziyetlerine kuvvetli şairliği de eklenirse Nâzım'ın ne kadar çekici bir kişiliği olduğu kolayca anlaşılabilir. O da bunun farkındaydı ve önder olmak hırsını yenemezdi. En büyük isteklerinden biri uğruna hayatını verdiği partinin önder kadrosunda bulunmaktı. Değil Türkiye ölçüsünde dünya ölçüsünde bile bu vasıfları bir araya getiren pek az önder bulunabilirdi. Fakat Türkiye'de onu bir türlü partinin önder kadrosuna almamışlardı. Şiirleriyle, sevimli ve çekici hareketleriyle pek çok gençlerin yüreklerini kazanmış, etrafına birçok insan toplamış olmakla birlikte partice daima bir sıra neferi gibi muamele görmüştür. Hatta bir ara İstanbul'da parti önderleriyle Nâzım Hikmet arasında çıkan bir anlaşmazlık yüzünden Nâzım, parti eylemlerinden tamamiyle uzaklaştırılmıştı. İşte onun hazmedemediği olay buydu. Bütün hayat ve sanatını partisine vermiş, şiirleriyle bütün partililerin hepsinden çok hizmet etmiş, Türkiye'de sosyalist ve komünist fikirlerin yayılmasında başrolü oynamış bir adamın böyle kenara itiliverme si onu son derece üzmüştü.

Bu durumdan acı acı şikayet eder sonra da işi alaya vururdu:

- Ben partinin basit bir sıra neferiyim, der ve sözüne Ziya Gökalp'in şu meşhur tekerlemesini eklerdi: "Gözlerimi kaparım, vazifemi yaparım. Ne var ki gerçekte ne gözünü kapar ne de bir kenara itilmiş olmanın üzüntüsünü unuturdu.

İşte Nâzım Hikmet Moskova'ya bu şartlar içinde ve böyle bir ruh haletiyle gelmişti. Otuz yılını doldurmuş olan devrimin artık raya oturduğunu, açlık ve sefaletin önlendiğini göreceğini umuyordu. Ama en büyük umudu hakkındaki şüphelerin, kuşkuların, ortadan kalkarak parti içinde hakettiği yere ulaşmaktı.

UĞRADIĞI İLK ŞOK

Moskova'da onu sevinçle karşıladılar. Fakat istasyonda onu karşılamaya gelenler arasında Sovyet Bolşevik Partisi'nden kimse yoktu. Karşılayanlar Sovyet yazarlarıydı. Nâzım bir partili gibi değil, bir şair gibi karşılanmıştı. Bu onun için ilk şok oldu. Demek ki partice affedilmemişti. Moskova'ya vardıktan sonra uzun bir süre Stalin tarafından kabul edileceğini umdu. Günlerce, merak içinde bir davet bekledi. Aradan on beş gün geçtikten sonra Nâzım Hikmet Kremlin'e çağrıldı. Heyecan içinde Kremlin'e koştu. Ama orada Stalin tarafından değil, adı işitilmemiş, onuncu derecede biri tarafından kabul edildi.

Bu ikinci şok oldu.

Demek Nâzım uzun hapis hayatından sonra Bolşevik Partisi'nce istenilen adam olamamıştı.

Bununla beraber şair olarak ona pek büyük saygı ve sevgi gösterildi. Beraberinde getirebildiği şiirlerinin bir kısmı derhal Rusçaya çevrilerek bastırıldı. Fabrikalarda, kültür kulüplerinde, sosyal örgütlerde yapılan toplantılara çağrıldı ve buralarda şiirlerini okudu. Sovyet işçisi, Sovyet aydını ve genel olarak Sovyet halkıyla bu doğrudan doğruya temasa geçme onu sevindirdi. Az zamanda Sovyetler'de tanındı ve sevildi. Basılan şiirleri kendisine iyi bir gelir sağlamaya başladı ve bağımsız bir hayata kavuştu.

İ. BİLEN YA DA "LAZ İSMAİL"

Ama bu başarı onu doyurmuyordu. O siyasete katılmak, partili olarak çalışmak istiyordu. Daha ilk gününden önüne beklemediği bir engel çıkmıştı. O vakitler Moskova'da Türkiye Komünist Partisini temsil ettiğini iddia eden bir adam vardı. Bu adamı Nâzım, eskiden beri tanıyordu. Devrimin ilk günlerinde Moskova'da beraber okumuşlardı. O vakit arkadaşları arasında cahilliği, tembelliği, dar kafalılığı ve ihtirasıyla tanınan bu adam, 1930'larda Komüntern'de Türkiye Komünist Partisi adına bulunmak üzere parti tarafından Moskova'ya gönderilmişti. Komüntern kalktıktan sonra da doğrudan doğruya Sovyet Bolşevik Partisine bağlanmıştı. Kremlin'ce Türkiye Komünist Partisi'nin sözcüsü olarak tanınıyordu. Nâzım Hikmet bu adamla 1928'de Moskova'dan beraberce Türkiye'ye dönmüş, sınırda yakalanarak Hopa hapishanesinde beraber kalmışlardı. Canciğer arkadaş olmaları gerekirdi. Ne var ki şimdi TKP Merkez Komitesi Genel Sekreteri olan İsmail Bilen "Laz İsmail" kıskanç bir adamdı, Moskova'da Sovyet parasıyla kendisine iyi bir hayat sağlamıştı, vaktiyle Türkiye'den Sovyetler Birliğine sığınan eski Komünist Partili arkadaşlarını Stalin devrinde jurnal ederek birer birer tasfiye etmiş ve böylece rakipsiz bir saltanat kurmayı başarmıştı.

Şimdi karşısına Nâzım Hikmet gibi kolunu bükemeyeceği kuvvetli biri çıkıyordu. Kişisel meziyetleriyle, komünizme hizmetleriyle, önderlik nitelikleriyle, uluslararası ünüyle Türkiye Komünist Partisi'nin haklı bir temsilcisi sayılabilirdi. İsmail Bilen gibi her bakımdan sıfır sayılabilecek bir adam onun için bir rakip olamazdı. İlk günlerde eski dostluklarını andılar. İsmail Bilen, Nâzım'a candan yakınlık gösterir gibi davrandı. Uzun bir süre Nâzım'ın evinden ayrılmadı. Orda yedi, içti ve gününü orda ge-

çirdi. Fakat el altından ne yaptığı, Bolşevik Partisi yetkililerine ne yolda raporlar verdiği bilinmiyordu. Yalnız Nâzım'ın metodik bir biçimde parti çalışmalarından uzak bırakılması Nâzım'ın dikkatinden kaçmıyordu. Ne var ki Nâzım bunu İstanbul'dayken partiyle arasında geçmiş olan anlaşmazlığa yoruyordu. Ve eski arkadaşından kuşkulanmak istemiyordu. Yanında gölge gibi çalıştırılan bu adamın "Üstüngel" takma adıyla yayınladığı kitaba bir önsöz yazarak onu bir Türk edibi gibi göstermekten bile çekinmemişti.

Bununla birlikte Nâzım'ı büsbütün kenara atmış da değillerdi. Uluslararası bir şair olarak ondan faydalanmayı unutmamışlardı... Moskova'ya geldikten birkaç ay sonra onu önce Moskova Barış Komitesine, sonra da merkezi Viyana'da bulunan Dünya Barış Konseyine üye yaptılar. Nâzım 1951'de ilk kez Viyana'da toplanan Dünya Barış Kongresine bir Barış Konseyi üyesi olarak katıldı. Bu onun için büyük bir olaydı. Çünkü bayatında ilk kez böyle uluslararası bir kongreye katılıyordu. Genç ilk kez kendi çapında şairler ve aydınlarla tanışıyordu. Uzun bir süre karanlıkta kalmış bir adamın güneşe ve hayata kavuşması onu hem sevindirmiş, hem heyecanlandırmıştı. Yalnız onu üzen şey Viyana'ya giderken yanına bir adam takmış olmalarıydı. Nâzım bu adama "benim pasaportum" diyordu. Gerçekte Nâzım'ın pasaportu yoktu. Türkiye'den pasaportsuz olarak çıkmıştı, başka bir ulusun yurttaşlığına da girmemişti. O zamanlar Avusturya'da Sovyet işgal kuvvetleri vardı, Viyana'nın bir kısmında Sovyet askerleri bulunuyordu. Nâzım'ın Viyana'ya gelmesi için bir pasaporta ihtiyacı yoktu. Demek yanına takılan adamın görevi bir taraftan güya Nâzım'ın hayatını korumak fakat gerçekte Nâzım'ın hareketlerini izlemekti.

NÂZIM EVİNDE BİLE İZLENDİ

Nâzım Hikmet rüyalarının memleketinde dahi polisin elinden kurtulamamıştı. Stalin ölünceye kadar bu gölge Nâzım'ın yanından ayrılmadı. Nâzım nereye gittiyse o da beraberinde gitti. Yalnız yolculuklarda mı? Evinde bile Nâzım Hikmet gizli bir kontrol altında olduğunu biliyordu. Moskova'da yaşayıp da polisin gözünden uzakta kalmak mümkün değildi. Onu evinde izleyen bir yandan İsmail Bilen, bir yandan da doktoru olarak yanında bulunan kadındı.

Nâzım Hikmet barış çalışmalarına birçok bakımdan önem veriyordu. bu işin onun için birçok çekici yanları vardı. Bir kere konsey ve kongre toplantılarına katılmak vesilesiyle Batı memleketlerini görmek fırsatını

buluyordu. Barış kongreleri onun için Batıya açılmış birer pencereydi. Çünkü Sovyetler Birliği'nde yaşadıkça sosyalist âlem ona dar gelmeye başlamıştı. Bir de sınırları aşıp Batı dünyasına çıkabilmek onun için büyük ve bulunmaz bir nimetti.

Sonra bu konsey ve kongrelerde dünyaca tanınmış birçok ünlü insanları tanımak olanağını buluyordu. Dünyanın dört köşesinden çıkıp gelmiş âlim, şair, politikacı ve aydınları böyle toplu halde başka nerede görebilirdi. Bu tanışmalar ona birçok dostlar kazandırıyor, çevresi genişliyor, yeni fikir ve akımlarla temasa girmek fırsatını buluyordu.

Bundan başka bu barış toplantılarında dünyanın dört köşesinden gelmiş gençler ve özellikle şairler, onun etrafını sarıyor, ona şiirlerini ve hikâyelerini okuyor, onun fikrini öğrenmeye çalışıyorlardı. Bu vesileyle de kendi şiirlerinin hangi memleketlerde ne vakit basıldığını öğrenebiliyordu.

NÂZIM, SOVYET VATANDAŞI OLARAK ÖLDÜ

Yine bu toplantılardan yararlanarak, piyeslerini Batı memleketlerinde oynatmak hevesine kapılmıştı. Özellikle Fransız, İngiliz ve İtalyan temsilcileriyle buluşarak, onlara piyeslerini kendi memleketlerinde oynatmalarını teklif ederdi.

- Para filan istemem. Amacım piyesin Batı memleketlerinde oynandığını görmek. Gelirini sizin uygun göreceğiniz bir örgüte verebilirsiniz. Delegeler sempatiyle dinler, meşgul olacaklarını vaat eder fakat iş orada kalırdı.

İşte bütün bu nedenlerle Nâzım Hikmet barış toplantılarının hiç birini kaçırmazdı.

Ne yapar yapar Viyana'daki konsey toplantılarına mutlaka gelirdi. Ne var ki çeşitli Avrupa şehirlerinde yapılan barış kongrelerine katılabilmesi için muntazam pasaporta ihtiyaç vardı. Nâzım'ın elinde Sovyet idaresi tarafından verilmiş bir seyahat belgesi vardı. Bununla sosyalist memleketlerde seyahat edebiliyordu ama kapitalist memleketlere gitmesi kolay değildi. Bu nedenle Nâzım, muntazam bir pasaporta ihtiyaç duymaya başladı. Ama Nâzım hiçbir memleketin uyruğunda değildi. Sovyetler ona Sovyet uyruğunda olmak teklifinde bulunmamışlardı. Nâzım da onlara böyle bir teklifte bulunmaya yanaşmıyordu. O vakit Polonyalı dostları imdadına yetiştiler. Zaten Nâzım Hikmet'in ana tarafından ecdadı Polonyalı'ydı. Varşova'da hâlâ bu ailenin torunları yaşıyordu. Varşova'ya gittikçe bu uzak

akrabaları onu ziyarete gelirlerdi. İşte bu akrabaların da yardımıyla Polon yalılar Nâzım Hikmet'e bir Polonya pasaportu verdiler. Polonyalılar bununla övünürlerdi. Nâzım da bu pasaportla rahat rahat yabancı memleketlere gidebiliyordu. Yalnız bu olay Sovyetlerin hoşuna gitmemişti. Ne demek yani, Nâzım Hikmet Sovyet pasaportu isteseydi red mi edilecekti? Ve bunu her vesileyle Nâzım'a hissettiriyorlardı. Nâzım şaşırmıştı. Bir defa olan olmuştu. Polonyalı dostlarına "Ben sizin uyruğunuzdan çıkıyorum, Sovyet uyruğunda olacağım" diyemezdi. Polonyalılar da "Nâzım bizim şairimizdir, biz onu kimseye vermeyiz" diyorlardı. Başkalarının paylaşamadığı bu büyük şairi yalnız biz istemiyorduk. Oysa o her şeyden çok şerefle Türk pasaportunu taşımak isterdi. Ama sonunda bu emeline kavuşmayacağını anlayınca Polonyalıların gönlünü kırmadan Sovyet uyruğuna geçti ve üzülerek yazıyorum, Sovyet uyruğunda olarak öldü.

Barış çalışmaları Nâzım Hikmet'e yeni bir hayatın kapısını açmıştı. Artık dünyanın her tarafına gidebilir ve dünya barışı için, insanların mutluluğu için rahatlıkla çalışabilirdi.

Bunlar Nâzım'ın sosyalist âleme geçtikten sonra ilk masum siyasal eylemleriydi. Onu hem sevindiriyor hem eğlendiriyordu. Fakat sonraları önüne daha büyük işler çıktı. Daha büyük eylemlere katılması istendi. O da gönüllü bir komünist gibi bunları yapmaya koştu. Bu eylemlerin başında Türkiye'ye göçmek isteyen Bulgaristan'daki Türklerin göçmelerini önlemek için Bulgaristan hükümet ve partisinin kendisini Bulgaristan'a nasıl gittiğini ve orada Türkleri kandırmak için nasıl çalıştığını daha önce anlatmıştık.

Nâzım Hikmet Bulgaristan'dan yenilmiş olarak dönmüştü. Orada Bulgar Türklerini Türkiye'ye göçmekten vazgeçirmek için nasıl uğraştığını üzülerek anlatırdı:

"Adamlar öyle azimli, öyle kararlıydılar ve kendilerine yapılan kötü muameleden o kadar usanmışlardı ki bu bezgin adamlara meram anlatmak güçtü. Zaten ben de onların mantıklı sözlerine cevap bulmakta güçlük çekiyordum."

NÂZIM BULGARLARA KÜSTÜ

Bulgar Türkleri istemeyerek hükümet ve partinin baskısı altında tekrar evlerine dönmüşlerdi. O günden sonra Nâzım Hikmet Bulgar parti ve hükümetinin Türklere karşı güttüğü siyaseti adım adım izledi. Nihayet durumu yakından görmek üzere 1957'de bir daha Bulgaristan'a gitti. O

rada Bulgar hükümetinin, Türklere karşı eskisinden beter bir baskı siyasetine döndüğünü, Türkleri dillerinden ve dinlerinden etmeğe çalıştığını gördü. Her yandan şikâyetler işitiyordu. Türkler eziliyordu. Nâzım bunu görünce sinirlendi. Bir komünist parti ve hükümetinin azınlıklara karşı güttüğü bu yok etme siyasetine kızdı. Parti ve hükümet başında bulunanlarla bu konuda uzun tartışmalara girdi. Kendisinin Türk halkı karşısında yalancı duruma düşürüldüğünü anlatarak şikayet etti. Aşağı yukarı Bulgar önderleriyle kavga etti. O sırada ben de Sofya'da bulunuyordum. Her görüşmeden dönüşte benimle dertleşmek ihtiyacı duyardı. Nihayet bir gün güler yüzle, sevinerek geldi.

- Biliyor musun? dedi, ne elde ettim? Bulgar hükümetini Türklere muhtariyet vermeye kandırdım.

Nâzım'ın ağzına bir parmak bal vermişlerdi. O da buna inanmıştı, çünkü inanmak ihtiyacındaydı. Bulgar hükümetinin böyle bir karara varması olanağı yoktu. Bulgar parti ve hükümeti, komünizm prensiplerine uysun uymasın, yerli Türk azınlıkları sorununu kökünden çözmeye karar vermişti. Bu karar gereğince, Bulgaristan'daki Türk okulları kapatıldı, Türk çocukları Bulgar okullarına gitmeye zorlandı. Yalnız Bulgar okullarında Türk çocuklarına haftada iki gün birer saat Türkçe dersi verilecekti. Camiler kapatıldı. Türklere Bulgar adı almaları propagandasına geçildi, hatta partili Türklerin adları değiştirildi, hepsine Bulgar adı takıldı. Ahmet Görgi, Mehmet Dimitrov falan...

Oysa Nâzım'a verdikleri söz gereğince Bulgaristan'ın çeşitli bölgelerinde yaşayan bütün Türkleri Deliorman bölgesinde toplayacak ve bunlara Sovyetler Birliği'nde azınlık milletlere verilen otonomiye benzer bir rejim uygulanacaktı. Nâzım Hikmet bu sözün yerine Türklerin Bulgarlaştırılması siyasetine geçildiğini öğrenince öfkelendi ve Bulgar parti ve hükümet önderlerine küserek bir daha Bulgaristan'a gitmedi.

21

Nâzım Hikmet, Bulgaristan'dan döndükten az sonra Sovyet Komünist Partisi'nin yirminci kongresi toplandı. Nâzım Hikmet öteden beri bu kongrelere katılmak ister, fakat yol bulamazdı. Bu seferki kongrenin önemli olduğunu bildiği için buraya Türkiye Komünist Partisi'nin bir üyesi olarak katılmak istiyordu. Ne var ki Türkiye Komünist Partisi Moskova temsilcisi İsmail Bilen tarafından kongreye katılacak heyete seçilmesi gerekirdi. Bu da ancak İsmail Bilen'in kararıyla olabilirdi. Oysa İsmail Bilen, şimdiye kadar olduğu gibi bu kez de Nâzım'ın kongrede bulunmasını istemiyordu. Çünkü Nâzım kongrede birçok uluslararası önemli komünist önderlerle konuşacak, Sovyet Komünist Partisi'nin başında bulunanlarla doğrudan doğruya konuşabilecek ve böylece kendini gösterip partili durumunu kuvvetlendirebilecekti. İsmail Bilen bunu biliyordu. Zaten bunun içindir ki kongrelere kendisinin sözünden çıkmayacak ikinci derecede kimseler getirdiği halde Nâzım'a yolları kapardı. Nâzım'ın bu defaki kongreye katılamaması yüreğinde büyük bir yaraydı. Mademki kongreye Türkiye Komünist Partisi adına başkaları da katılabilecekti, bunlardan birinin kendisi olmasına neden imkân verilmiyordu. İsmail Bilen, Nâzım'ın bu yolda yaptığı itirazlara kaçamaklı cevaplar veriyordu. Kongreye gidecek kimseleri Sovyet Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin seçtiğini, onun elinde hiçbir şey olmadığını iddia ediyordu.

Nâzım'm kongreye katılmasını önlemekle İsmail Bilen, bir taşla iki kuş vurmuş oluyordu. Hem Nâzım Hikmet'i partiyi temsil edemeyecek duruma düşürüyor hem de Sovyet Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin kendisine önem vermediğini anlatmış oluyordu. Bu iki sonuç da Nâzım için üzücüydü. Ama komünist partilerindeki disiplin anlayışına göre Nâzım'ın buna karşı gelmesi mümkün değildi. Ne yapabilirdi? Derdini kime anlatabilirdi? Moskova'da İsmail Bilen'in üstünde bir parti organ ve temsilcisi yoktu ki, gidip derdini anlatsın. Sovyet Komünist Partisi ön-

derleriyle de doğrudan temas edemiyordu. İsmail Bilen, bu parti disiplininden yararlanarak Nâzım'ı küçük düşürmekten zevk alıyordu.

NÂZIM GERÇEĞİ ÖĞRENİYOR

Bir gün bir rastlantı ona bu işin içyüzünü öğrenmek imkânını verdi. Sovyet Komünist Partisi'nin 22'nci kongresinden biraz sonraydı, Nâzım bu kongreyi hiç olmazsa seyirci sıfatıyla misafirler locasından izlemek için çok uğraştı, fakat İsmail Bilen hep Merkez Komitesi'ni buna bir türlü kandıramadığını söylerdi. Kongreden birkaç hafta sonra Nâzım Hikmet bir rastlantıyla Sovyet Komünist Partisi Merkez Komitesi üyelerinden biriyle karşılaşmıştı. Ona kendisinin kongrelere katılmasına neden izin verilmediğini sordu. Merkez Komitesi üyesi bu soru karşısında şaşırarak ona şu cevabı vermişti:

Biz İsmail Bilen'e sizi kongreye getirmesi için kaç defa söyledik. O bize her vakit senin hastalandığını, yatakta bulunduğunu, kongreye katılacak durumda olmadığını söylerdi. Biz bu defa da seni hasta sanıyorduk.

Nâzım bunu zaten tahmin etmişti. Fakat bu defa gerçeği en yetkili ağızdan öğrenmiş oluyordu. Dost diye yüzüne gülen, evine gelen, yemeğini yiyen arkadaşı onu böyle arkadan vuruyordu. Daha kimbilir kendisi hakkında neler uydurup Merkez Komitesi'ni bildiriyordu.

Bu yalanlardan birine ben de tanık olmuştum. 1957'de Çin'den dönüşümde ailemle birlikte Prag şehrinde bulunuyordum. Bir gün ansızın İsmail Bilen çıkageldi. Bizi otelde yemek sofrasında buldu. Gayet sevinçli, gayet neşeliydi. Gelsin içkiler, gelsin yemekler diye sağa sola emirler verdi. Konuşma sırasında söz Nâzım'dan açıldı. Bu söz İsmail Bilen'i sinirlendirdi ve sert bir sesle:

- Bırakın Nâzım'ı artık, Nâzım yok, Nâzım'ı öldü bilin, dedi.

Şaşırdık, ne oluyordu, neden Nâzım ölmüş oluyordu? Hayretle sorduk:

- Ne oldu yani, ne var ortada?

- Ne olacak, dedi. Nâzım Moskova'dan Varşova'ya giderken trende bir Amerikan gazetecisiyle karşılaşmış. Ona Sovyetler aleyhinde beyanat vermiş ve bu beyanat Amerikan gazetelerinde çıkmış. Yani anlayacağınız Nâzım artık manen ölmüş sayılır. Bunu böyle bilin.

- Olamaz, dedik. Nâzım böyle bir şey yapacak kadar aptal değil.

Ama İsmail Bilen fazla bilgi vermekten kaçındı ve bir daha Nâzım'ı ağzımıza almamamızı söyleyerek bahsi kapattı.

Kuşkulanmıştık. Bu işte bir bit yeniği vardı ama neydi? Nâzım o sırada Sofya'da Bulgar önderleriyle kavgalaşıyordu. Yemekten sonra odamıza çıkar çıkmaz, kendisine telefonla hakkında kötü dedikodular dolaştığını söyledim. İşin ağırlığını derhal kavradı ve beni Sofya'ya çağırdı. İlk uçakla gittim.

NÂZIM İFTİRAYI DUYUNCA

Sofya'da Bulgarya otelinin lokantasında bir köşeye çekilip küçük bir masaya oturduk. Ona İsmail Bilen'in söylediklerini anlattım. Nâzım beni dinlerken birden sinirlendi, yüzünün rengi değişti, elleri titremeye başladı. Bir an şöyle dimdik taş kesilmiş gibi durdu, gözünün önünden bu yalanın bütün sonuçlarının geçtiği belliydi. Çünkü bu iftiraya inanırlarsa artık Nâzım için sosyalist memleketlerde yaşamak imkânı kalmazdı. Kalsa bile şiirleri basılmaz, piyesleri oynanmaz, aç kalırdı. Şüpheli bir adam gibi etrafındakiler selamı sabahı keser, Nâzım'ı kendi evinde dışarı çıkamaz duruma düşürebilirlerdi. Bu, İsmail Bilen'in Nâzım Hikmet'e vurabileceği darbelerin en büyüğüydü.

Neden sonra kendine geldi.

- Böyle bir şey yok, olmasına da imkân yok, fakat ben bu iftirayı nasıl yalanlarım? Ne dersin, ben ne yapmalıyım şimdi?

- Nâzım, dedim, üzülme. Yalancının mumu yatsıya kadar yanar. Hemen uçağa atla ve Moskova'ya dön. Gereken kimseleri gör, durumu anlat, bu iftiranın önünü almaya çalış. Burada vakit geçirmekte mana yok.

Ertesi sabah ilk trenle Bükreş'e geçti ve oradan ilk uçakla Moskova'ya döndü. Orada ne yaptı, kimlerle görüştü bilmiyorum, fakat korktukları olmadı, gerçek anlaşıldı ve Nâzım'ın hayatında korktuğumuz değişiklik olmadı.

Bu olay Nâzım'ın üzerinde derin etkiler yapmıştı. İsmail Bilen'in kim olduğunu ve nasıl çalıştığını artık iyice biliyordu. Onu aşarak Sovyet Komünist Partisi, Merkez Komünist Partisiyle doğrudan temas yollarını aradı. Buna ancak 1960'da ulaşabildi. Bir süre için İsmail Bilen'in pabucu dama atıldı, Nâzım ön plana geçti. Geçti ama bu çok geç olmuştu. Çünkü Moskova'daki hayatı ona cehennem olmuştu. Sinirleri bozulmuş, hasta olmuştu. Nâzım'ı yakından tanıyanlar bilirler ki Nâzım'ın erken ölmesinde bu olayların da etkisi vardır.

Nâzım, patavatsız denecek kadar deli-dolu bir sanatçıydı. Uluorta konuşur, aklına geleni söyler, sağını solunu kollamaya önem vermezdi. Moskova'da geniş ölçüde yeni apartmanlar yapılıyordu. O durmadan bu

yapılardaki zevksizliği eleştirir, göklere uzay aracı gönderirken doğru dürüst bir tıraş bıçağı bile yapılmadığından yakınırdı. Hele aydınlara yapılan baskıdan açık açık şikayet ederdi. Bu uluorta konuşmanın güzel bir örneği olarak bir gün bize anlattığı şu hikâyeyi aktarayım:

- Bir defa Doğu Almanya'ya gitmiştik. Tabii gölgem de beraberdi. (Bu hikâyeyi anlatırken gölgesi de yanındaydı). O sırada Ulbricht'in Komünist Partisi Başkanlığına seçilmesi için bir parti toplantısı yapıldı. Hiçbir sıfatımız olmadığı halde bu toplantıya girmeden bizi bir kenara çektiler ve şu direktifi verdiler: "Oylamada biriniz beyaz, biriniz kırmızı oy vereceksiniz" Toplantıya girdik. Ulbricht'in parti başkanlığı oya kondu, verilen direktif gereğince birimiz kırmızı oy, birimiz beyaz oy verdik.

Ve daha hikâyeyi bitirmeden kahkahayı bastı:

- Düşünebiliyor musunuz maskaralığın büyüklüğünü? Ulbricht, parti başkanı olmuş veya olmamış bana ne? Zaten o toplantıda bizim işimiz ne? Bir yabancı olarak bize seçme hakkının tanınması da ne oluyor?

Ve sonra ekledi:

- İşte parti işleri böyle gülünç hale sokulmuş, kah kah kah...

O bunları anlatırken gölgesi oturduğu yerde, renkten renge giriyor, biz de kahkahalara katıldıkça yerin dibine geçiyordu. Ve tabii bizden ayrıldıktan sonra ilk işi bunu jurnal etmek olmuştur.

Nâzım'ın bu ve buna benzer patavatsızlıkları başına birçok belalar açmıştır. Çünkü bu uluorta konuşmaları herhalde derhal gerekli makamlara bildirilirdi. Herkes gibi Nâzım'ın etrafında da, evinde de birçok hafiyeler vardı. Parti, bunların verdiği jurnallara dayanarak yargılara varırdı. Nâzım Hikmet'in söz ve hareketleri fincancı beygirlerini ürkütecek nitelikteyse işlediği sanılan suça göre, kendisine ceza verilirdi.

Komünist Partisi'nin ceza sistemi de korkunçtu. Ya yakalayıp mahkemesiz kamplara, tımarhanelere sürer, veyahut mahkemeye vermez, çağırıp dinlemez, hakkında verilen raporun doğruluğunu araştırmaz, jurnal edilen adam en azından tecrit edilirdi. Yani işinden çıkarılır, başka bir yerde iş bulmasına engel olunur, kendisiyle her türlü ilişkiler kesilir, dostlar uzaklaşır, suçlu toplum içinde kara damgalı bir adam durumuna düşürülür.

Nâzım Hikmet hakkında da bu yolda zaman zaman cezalar yürürlüğe konmuştu. Şiirlerinin basılmadığı, basılanlarının satıştan kaldırıldığı, piyeslerinin tiyatrolarda oynanmadığı, etrafındaki dostların birdenbire çekildiği görülmüştür. Böyle zamanlarda Nâzım, gelirsiz, dostsuz, arkadaşsız kalmıştır.

Hatta Nâzım'ın anlattığına göre, Stalin devrinde bir defa vücudunun ortadan kaldırılmasına bile karar verilmiştir. Nâzım bu olayı bütün tanıdıklarına ve bu arada bana da anlatmıştı. Hikâye şudur. Nâzım Hikmet'in şoförü bir gün gelip işe devam edemeyeceğini ve çekilmek istediğini söyler. Oysa Nâzım şoförüne bir arkadaş muamelesi yapardı. Ona bol maaş verir, onu sofrasına oturtur, ahbaplık ederdi. Şoförünün bu isteği karşısında şaşırarak sorar:

- Hayrola, İvan, yüreğini kıracak bir şey mi yaptık? Maaşın mı az geliyor?

Şoför, sıkılarak ve kekeleyerek,

- Hayır, der. Ama artık yanınızda çalışamayacağım.

- Neden?

- Çünkü, der ve durur.

Belli ki ağzında bir şeyler var. Kekeleyip duruyor ve söyleyemiyor.

Nihayet baklayı ağzından çıkarır,

- Sizi bir otomobil kazasında öldürme emrini aldım. Bunu yapamayacağım. Sizi çok seviyorum, onun için çekiliyorum.

NE BÜYÜK EŞEKLİK ETMİŞİZ DE BURAYA GELMİŞİZ

Birbirini kovalayan bu olaylar Nâzım'ı altüst etmişti. Demek ki çarlık devrinden bugüne değişmiş bir şey yoktu. Eski tas eski hamamdı. Milletlerin hürriyet ve bağımsızlığı, devrimin başarıları etrafında yapılan propaganda bir laftan ibaretti. Burada da insanın hayatı güven altında değildi, burada da milletler milletleri sömürüyordu, falan filan.

İşte bu etkiler altında Nâzım şöyle dert yanmaya başlamıştı:

- Bunlar faşizme kaçmışlar canım, bizim rüyasını gördüğümüz sosyalizm bu değil.

Ve sonra her vesileyle tekrar ederdi:

- Ben hayatımın en büyük hatasını Moskova'ya gelmekle işledim. Ben buraya gelmeyecektim.

- Ne yapacaktın, Nâzım? diye alaylı alaylı sorardık.

O ciddi ciddi cevaplardı:

- Elbette hükümete teslim olacak değildim. Dağa çıkacaktım, dağa... Etrafıma köylüyü toplayıp şehre inecektim ve devrimi onlarla yapacaktım.

Onun bu yakarmasında iki gerçeğin ifadesi vardı. Biri Moskova'ya gelişinin pişmanlığı, ötekisi Küba önderi Castro'ya hayranlığı.

Nâzım Hikmet, Castro'ya bayılırdı. Küba önderi tam Nâzım'ın hayal ettiği devrim kahramanıydı. Onun gibi olmak isterdi ve olamadığına üzülürdü. Castro'nun hayatını ve savaşını dikkatle izliyor, günden güne ona hayranlığı artıyordu.

- Ah, ne diye buralara geldim, ne diye...

Der ve üzülürdü.

Bütün bu etkiler altında son zamanlarda oğlu Memet'in Moskova'ya gelmesini de istemez olmuştu.

- Buraya gelip de ne olacak, diyordu. Rusça öğrenecek, eğitimini Rusça yapacak ve sonra Rus olacak değil mi? İstemiyorum, memlekette kalsın, eğitimini Türkiye'de yapsın ve bir Türk çocuğu olarak yetişsin.

Vatana o kadar dönmek isterdi ki, bunun için ömrünün yarısını vermeye razıydı.

- Ne büyük eşeklik etmişiz, ne diye geldik buralara...

22

Nâzım Hikmet'in sanat hayatında karşılaştığı olaylar da bir sanatçı olarak onu acı hayal kırıklıklarına uğratmıştı.

Sovyetler'e gelinceye kadar orada sanat alanında olup bitenlerden haberi yoktu. Hapiste bulunduğu sürece Sovyetlerdeki sanat hareketlerini izleyememişti. Zaten Rusya'da çıkan yayınların ve yapılan filmlerin Türkiye'ye girmesi yasaktı. Bu şartlar içinde Sovyet edebiyat ve sanatını izlemesine imkân yoktu. Ama orda, büyük şeyler yapıldığını işitiyor, her alanda olduğu gibi sanat hayatında büyük ilerlemeler olduğunu sanıyordu.

Moskova'ya gelir gelmez ilk işi yazarlar birliğine üye olmak oldu. bu sayede memleketin kalburüstü kalmış aydınları, yazar ve sanatçıları ile tanışabilecek, onların arasına girebilecekti. Bir yandan da çıkan sanat dergilerine ve günlük çıkan Litaraturnaya Gazete'ye abone oldu.

Çok geçmeden acı gerçeklerle karşılaştı. Sovyetler Birliği'nde sanat ilerlemiyordu. Bütün sanat kollarında bir durgunluk, bir hareketsizlik hatta bir gerileme görülüyordu. Aradan otuz yıldan fazla bir zaman geçtiği halde büyük bir şair çıkmamıştı. O vakitler Yevteşenko adında genç bir şairden söz ediliyordu ama, o da fazla bir şey değildi. 1920'lerde taparcasına sevdiği Mayekovski, şiirleri sanat niteliğinden yoksun, vezinsiz, kafiyesiz bir sürü laftan ibaret diye aforoz edilmişti. Bu büyük şair bu hakarete dayanamayarak intihar etmişti. Devrimin büyük şairlerinden sayılan Yesenin de aynı akibete uğramıştı. Ortada birtakım değersiz, şarlatan, dalkavuk şairlerden başka kimse kalmamıştı.

Tiyatro olduğu yerde sayıyordu. Oynanan piyesler sanat bakımından değersizdi. Bütün tiyatro yazarları yıllardan beri hep aynı temayı aynı biçimde işliyorlardı. Konu hep ya kolhoz ya fabrikaydı ve kahraman daima ya işçi veya köylüydü. Halk artık aynı sözleri işitmekten aynı kahramanları seyretmekten bıkmıştı. Tiyatrolar bomboştu.

Nâzım'ın 1920'lerde Moskova'da iken tanıdığı büyük tiyatro rejisörü

Mayerhold ortalarda yoktu. İlk sosyalist tiyatroyu kuran ve devrim tiyatrosuna ilk büyük hamleyi veren bu sanatkâr da halk anlamıyor diye kenara atılmış ve inkâr edilmişti. Bütün hayatını tiyatroya vermiş olan bu devrimci rejisörü sanattan uzaklaştırmışlardı. Ve bu hakaretin ağır baskısı altında o da üzüntü içinde ölmüştü.

Devrimin en büyük bestecileri Şastakoviç, Prokofiyev ve Haçaturyan inkâr ediliyorlardı. Eserleri Sovyetler Birliği'nde çalınmıyordu. Oysa bunlar dünya çapında büyük sanatçılardı. Şastakoviç Amerikan müzik eleştiricilerinin göklere çıkardığı bir besteciydi. Time dergisi onun için yirminci yüzyılın en büyük bestecisi demekten çekinmiyordu. Müzik tarihinde, Beethoven de dahil, hiçbir besteci ondan fazla senfoni yazmamıştı. Şastakoviç'in bestelediği senfonilerin sayısı ise on dördü buluyordu. Prokofiyef de dünya çapında bir besteciydi ve yapıtları dünyanın her yerinde çalınıyordu. Haçaturyan ise yepyeni, ter ü taze bir devrim müziği yaratmıştı. Ama bütün bu büyük sanatçıları aforoz etmişlerdi. Bunların eserleri Sovyet halkına bildirilmiyordu. Sovyet müziği bu yüzden duralamış, hatta gerilemişti.

Resim alanında ise hiç yeni bir şey yoktu. Sovyet ressamları yapıtlarını satabilmek için tek alıcı olan devletin zevkine göre resim yapıyorlardı. Yaptıkları birer kopyadan başka bir şey değildi. Elle gösterilebilecek bir ressam, zevkle seyredilebilecek bir tablo bulmak güçtü. Sokaklar çirkin ve kaba heykellerle donatılmıştı. Hele Lenin'in heykelleri bakılamayacak kadar çirkindi.

Bir vakitler bütün dünyaca beğenilen Sovyet filmleri artık değerlerini yitirmişlerdi. Sovyet stüdyoları söyleyeceklerini söylemiş, sanat bakımından seslerini kısmışlardı.

Ne olmuştu Sovyet sanatına? Neden bu durgunluk ve gerileme, nerede o ilk günlerin sanatçıyı sarhoş eden canlı heyecanı, zevkli atılganlığı, büyük yaratıcılığı? Sovyet sanatçıları neden artık yaratamaz olmuşlardı?

İLYA EHRENBURG'UN YANITI

Nâzım her önüne gelene bu soruyu soruyor, cevap alamıyordu. Büyük bir hayal kırıklığına uğramıştı. Bir gün ünlü Sovyet yazar ve romancısı İlya Ehrenburg'a da aynı soruyu sormuş ve şu cevabı almıştı:

- Sen daha yenisin, hele biraz sabret ilerde aklının alamayacağı daha çok şeyler görecek ve öğreneceksin.

Oysa bu durgunluğun ve bu gerilemenin nedenleri ortadaydı.

Bütün sanat ve kültür hayatı sıkı bir baskı ve kontrol altına alınmıştı. Aydınların gideceği yolu parti çiziyordu. Bu çizginin içinde kalanlar, partinin görüşüne uyup kendi düşünce ve duygularını feda edenler rahata kavuşuyor, bol para kazanıyorlardı. Ama sanatçılık taraflarını bırakıyorlardı. Partiye bağlılık, başka bir deyimle dalkavukluk para ile mükâfatlandırılıyordu. Ama partice çizilen çizginin azıcık dışına çıktınız mı sizi her türlü felaketler bekliyordu. O vakit partice mimlenip, en azından toplumla ilişkiniz kesilirdi. Bu cesareti gösteren aydın pek azdı. Çoğu rahatına kavuşmuştu, bu böyle gelmiş böyle gidiyordu, bunu değiştirmek elde değildi ve tabii kimse yeni bir şey yapmak, yeni bir şey yaratmak için kendini zorlamıyordu.

Partinin aydınlar ve sanatçılar için çizdiği çizgi de sosyalist realizm, yani sosyalist gerçekçilikle ifade ediliyordu.Bu uydurma teoriyi ilk önce 1930'larda Maksim Gorki ortaya atmıştı. Onun amacı sanat ve kültür hareketlerine sosyal bir nitelik kazandırmaktı. Sanat sanat için yapılmayacak, sanat yapıtı sosyal davaya hizmet edecekti.

HER ŞEY PARTİ GÖRÜŞÜNE UYGUN OLACAK

Ne var ki sonraları Jdanov bu teoriyi Stalin'e yaranmak için yozlaştırdı. Sosyalist gerçekçiliğin anlamını değiştirdi. Sosyalist realizm adı altında aydından partinin emrine ve görüşüne körü körüne uyması isteniyordu. Parti görüşüne göre, sosyalist gerçekçiliğin anlamı şuydu: Her şeyi iyimser bir gözle görmek, sosyalist âlemi toz pembe göstermek; buna karşılık kapitalist ülkelerdeki her şeyi kötülemekti. Konu her zaman ya kolhoz, ya fabrika ya harp olacaktı. Bu konu işlenirken mutlaka iyi ile kötü, şer ile hayır çarpışacak ve hayır mutlaka üstün çıkacak, kötü mutlaka yenilgiye uğrayacaktı. Romanlarda kahramanlar hep parti temsilcileriydi. Gerçeği görmek, gerçeği belirtmek yerine, gerçeğe parti görüşüne göre biçim vermek sosyalist gerçekçiliğin bir gereğiydi.

Sanatçı bu dar çerçeve içine sıkıştırılmıştı. Duyduğu, düşündüğü, gördüğünü olduğu gibi yazma cesaretini gösteremezdi. Bunun için de ortaya çıkan yapıtlar, ister şiirde, ister romanda, ister tiyatro veya resimde olsun birbirine benziyor ve zayıf oluyordu. Orijinal yeni bir yazı yazılamıyor, yapılamıyordu.

Parti çizgisinden dışarı çıkılmamasını sağlamak için katmerli bir sansür konmuştu. Aydın ağzını açamıyordu, hiçbir aydının sansürün pençesinden kurtulmasına imkân yoktu. Partinin güvenini kazanmış büyük sanatçılar bile, bu ciğeri beş para etmeyen, sanattan anlamayan, bütün görevi partiye yaranmaktan ibaret olan cahil, dar görüşlü bürokrat sansürün emrine uymak zorundaydı. Sansür, eline geçen yapıtı ne kadar değerli olursa olsun, keyfi bir kararla tüm olarak reddedebilir, istediği gibi değiştirebilir, yahut bazı parçaları çıkarıp atabilirdi. Bunu yaparken yazarın fikrini sormak, rızasını almak zorunda da değildi.

Nâzım da Moskova'ya ayak basar basmaz sansürle karşılaşmıştı.

Nâzım Hikmet sanatın sanat için olduğu teorisine inanmıyordu. Onca da sanatın sosyal bir görevi vardı. Sanatçı sanatını topluma bir şey verecek biçimde kullanmalıydı. Ama Sovyetlerde gördüğü baskı ve kayıtlara gelemezdi. Baskı altında istenileni yapamazdı. O duyduğu, düşündüğü, içinden geldiği gibi yazmak isterdi. Hele sosyalist gerçekçilik adı altında yapılan maskaralığı gördükten sonra bu baskıdan kurtulmanın yollarını aramaya başladı. Elinden geldiği kadar bağımsızlığını korumak için savaştı. Konuştuğu aydın ve sanatçılara bu düşüncelerini açıkça söylüyordu.

Hatta bir gün Moskova Güzel Sanatlar Akademisi'nde yaptığı bir konuşmada sosyalist gerçekçiliğin yanlış anlaşılıp yanlış uygulanmakta olduğunu söylemek cesaretini göstermişti. Öğrenciler Nâzım'ı dinlerken hayretten hayrete düşüyorlardı. O vakte kadar hiç böyle sözler işitmemişlerdi. Nâzım gençlere gerçek sanatın ne olduğunu ve sanatçının bağımsız çalışması gerektiğini anlatıyordu. Öğrencilerden biri konuşma sonunda Nâzım'a şu soruyu sormuştu:

- Bizde hangi ressamı beğeniyorsunuz?

Nâzım toptan cevap vermişti:

- Hiçbirini. Çünkü ressamlarınız resim yapmıyor, doğayı kopya ediyorlar. Ben gülü bir tabloda görmektense vazoda görmeyi yeğ görürüm.

Çocuklar şaşırmışlardı. Ama asıl şaşıran akademi yöneticileri olmuştu. Çünkü bu kutsal tapınağın duvarları içinde bir kâfir dini inkâr ediyordu. Bu yüzden öğrencileri cezalandırmışlardı.

MOSKOVA RADYOSUNDA KONUŞMA

Bir başka gün Moskova Radyosu Nâzım Hikmet'ten bir konuşma yapmasını istemişti. O da bu teklifi sevinçle kabul etmişti. Konuşma gü-

nü radyoya gidince kendisinin konuşmasının yazılı metnini istediler. Radyoda konuşmacı hazırlıksız, elinde yazılı ve sansürden geçmemiş olmadan konuşamazdı. Sansür bu metin üzerinde işler, gerekli gördüğü yerleri değiştirir ve konuşmacı sansürün kabul ettiği metinden bir kelime dışarı çıkamazdı. Oysa Nâzım, konuşmasını kâğıda dökmemişti. Radyoda sansürle karşılaşacağını düşünmemişti.

- Ne o, benden de mi kuşkulusunuz?.. deyince radyodakiler şaşırmışlardı. Ona bunun kaçınılmaz bir usul olduğunu anlatmak istemişlerdi. Çünkü bu konuşmadan onlar da sorumlu idiler.

O vakit Nâzım dayattı.

- Öyleyse konuşmayacağım. Bana inanmayan ve güvenmeyen bir kurumda söyleyecek sözüm olamaz.

Bunun üzerine radyo yöneticileri telaşlandılar. Hiç olmazsa söyleyeceklerinin özetini yapmasını istediler. Ve böylece anlaştılar. Ama ertesi gün kıyametler koptu. Radyo yöneticileri hesap vermek zorunda kaldılar. Çünkü Nâzım konuşmasında tiyatro biletlerinin pahalı olmasından şikâyet etmişti.

Nâzım bize bu olayı anlatırken:

- Beğendiniz mi özgürlüğü, derdi, ben konuşmamda tiyatro biletlerinin pahalı olduğunu söylemiştim. Amacım tiyatro kapılarını işçiye ve halka daha geniş açtırmaktı. Ama bunu öğrenen Kültür Bakanı bayan, sinirlenmiş, beni telefonla azarlamaya kalkmıştı. İşte beni asıl huylandıran da bu oldu. Demek tiyatro biletlerinin ucuzlatılmasını istemek bile suçtu.

Nâzım Hikmet işte bu baskı ve terör havası içinde yaşamak ve sanatını sürdürmek zorundaydı. Düşündü, taşındı, sanat bakımından kendisine başka bir yol aradı. Zaten Nâzım günden güne olgunlaşıyor, doktriner ve sekter olmaktan kurtuluyor, hayatı olduğu gibi görmeye başlamış bulunuyordu.

Partinin baskısından ve sansürün kontrolünden kurtulmak için de artık eskisi gibi devrimci ve ateşli şiirler yazmaktan vazgeçti.

PROPAGANDA ŞİİRLERİ YAZMADI

İlhamını da Rus halkından değil, içinde yaşadığı toplumdan değil, kendi halkından ve insanlıktan almaya çalıştı. Böylece Sovyetler Birliği'nde kaldığı sürece propaganda niteliğinde, çığırtkan şiirler yazmadı. Durup dururken yaranmak için parti önderlerini övmedi. Sovyet başarıları üzerine methiyeler dökmedi. Kendisini daha çok hümanizme verdi.

Yalnız komünizm için değil, insanlık için, büyük insanlık için çalıştı. Ve sanatını insanlığın hizmetine verdi. En büyük isteği insanların özgürlüğe, bağımsızlığa, bolluğa kavuşmasıydı. Dünyada hiç kimsenin aç kalmamasını, korkudan kurtulmasını istiyordu. Piyeslerinde de hep Sovyet gerçeğinden uzak konular seçti. Piyeslerinde ya memleket sorunlarına veya insanlık konularına önem verdi. Hele ömrünün son yıllarında Nâzım Hikmet'in özellikle üç konu üzerinde durduğu görülür: Sevda, ölüm korkusu ve insanlık.

"Aya gidilecek, diyordu daha ötelere de
Ama bizim dünyada ne zaman kimse aç
kalmayacak,
korkmayacak kimse kimseden
emretmeyecek kimse kimseye
umudunu çalmayacak kimse kimsenin
İşte ben komünistim bu soruya karşılık
verdiğim için"

Bir şiirinde büyük insanlığı ve onun acıklı durumunu şöyle anlatır:

"Büyük insanlık gemide güverte yolcusu
trende üçüncü mevki
şosede yayan
büyük insanlık.
Büyük insanlık sekizinde işe gider
yirmisinde evlenir
kırkında ölür
büyük insanlık.
Ekmek büyük insanlıktan başka herkese yeter
pirinç de öyle
şeker de öyle
kumaş da öyle
Büyük insanlıktan başka herkese yeter.
Büyük insanlığın toprağında gölge yok
sokağında fener
penceresinde cam.
Ama umudu var büyük insanlığın
umutsuz yaşanmıyor."

Yani Nâzım bütün üzücü olaylara, hayal kırıklıklarına rağmen gene de iyimser ve umududur. Zaten hiçbir gün umudunu ve inancını yitirmemiştir. Yalnız ufku genişlemiştir. Kendisini artık yeryüzünün vatandaşı

sayar. Ve ölünce beni yeryüzüyle örtün der. Ve hayal ettiği dünyayı çocukların kuracağını söyler.

"Yüzüne yılbaşı ağacının telli pulu
aydınlığı vuran çocuk
belli bilmiyorum neden, ama belli
yaşayacak benden iki kere çok
Kozmoza falan gidip gelinecek, iş bunda değil.
Yeryüzünde görecek mucizenin büyüğünü
tek insan milletini pırıl pırıl
Ben iyimserim dostlar akar su gibi."

Ve bir şiirinde "Dünyayı çocuklara verelim, hiç olmazsa bir günlüğüne" der.

1962 sonlarında, yani ölümünden birkaç ay önce yazdığı son şiirlerinden birinde der ki:

"Çocukların avuçlarında günlerimiz sıra bekler
günlerimiz tohumlardır avuçlarında çocukların
çocukların avuçlarında pişecekler."

İşte Nâzım Hikmet son dakikasına kadar dayanacak bir yeşil dal aramış ve yarını çocuklara bırakarak umudunu yitirmemiştir.

23

Ömrümün son yıllarında Nâzım Hikmet'in hayat ve sanatında derin izler bırakan üç büyük olay vardır:

1 - Yeniden sevdaya tutulması ve evlenmesi,

2 - Sovyetler Birliği'nden bıkıp, kaçmak istemesi,

3 - Ölüm korkusunun yeniden başlaması.

Nâzım Hikmet, size garip gelecek ama, evine ve karısına bağlı bir adamdı. Piraye Hanıma da Münevver Hanıma da sonsuz sevgi ve saygı göstermişti. Onları mutlu etmek için hiçbir şeyi esirgemezdi. Elbet hayatına birçok kadın karıştı. Ne var ki çoğuyla dost kalmış, işi sevdaya veya evlenmeye kadar götürmemiştir. Münevver Hanıma da şartların uygun olmamasına ve ayrılığın uzun sürmesine rağmen son yıllara kadar bağlı kalmıştır. Odasında duvarlar, masanın üstündeki camın altı Münevver Hanım ve Memed'in resimleriyle doludur. Onu her vakit saygıyla, sevgiyle anmış ve beklemiştir. Münevver Hanımdan mektup gelmezse rahatı kaçar, üzülürdü. Münevver Hanımla buluşmaları imkânı da bir türlü yaratılamıyordu. Ankara hükümeti ortaçağ anlayışıyla Nâzım Hikmet'in yerine karısını ve masum çocuğunu cezalandırıyor, Münevver hanımın kocasına ve Memed'in babasına kavuşmasına izin vermiyordu. Böyle olmakla beraber Nâzım Hikmet ümitle ve merakla son zamana kadar beklemişti. Elbette bir gün kapılar açılacak, karısına ve Memed'ine kavuşacak diye bekliyordu.

Ne var ki şeytan Nâzım'ın önüne bütün hesaplarını altüst eden bir kadın çıkardı. Biz bunu bilmiyorduk. 1958'de miydi, 1959'da mıydı iyi hatırlamıyorum, bir yaz bir aylığına bize Viyana'ya geldi. Halinde büyük bir değişiklik vardı. Üzüntülüydü, neşesizdi, az konuşuyor, çok düşünüyordu.

- Ne oldu sana böyle Nâzım, dedim.

- Hiç, dedi.

Yok, dedim, sende bir şey var, seni üzen bir şey. Ne var anlat bana.

Acı acı güldü,

- Tutuldum dedi, hem de karasevdaya tutuldum.

Şaşırdık, hiç hesapta yoktu bu. Birçok sevdalıları olduğunu biliyorduk ama Nâzım hepsine boşveriyordu.

- Anlat Allahaşkına dedim, nasıl oldu bu iş?

- Efendim, dedi, ben biliyorsun sakin sakin köşemde oturup harıl harıl çalışan bir adamım. Son zamanlarda birdenbire karşıma bir kadın çıktı. Güzel bir Rus kadını.

- Nerde rastladın bu kadına?

- Moskova'da sinema stüdyosuna bir senaryo göndermiştim, aylar geçti cevap çıkmadı. Ne olduğunu öğrenmek için şu stüdyoya bir uğrayayım dedim. Stüdyoda beni senaryomu incelemeye memur edilen bir genç kadınla tanıştırdılar. Gitmez olaydım, işte ne olduysa o an oldu. Hani yıldırım aşkı derler bir çeşit sevgi vardır, işte ben de bu kadına o anda öyle vuruldum. Senaryomu beğenip beğenmediğini sordum. "Okuyorum henüz" dedi. Öyleyse dedim, bize buyurun beraber okuyalım, size yardım ederim. Anlamadığınız yerler olursa anlatırım, sizin için kolaylık olur, iş de çabuk biter.

Teklifimi kabul etti, eve geldi, bu ziyaretler birbirini izledi, nihayet olan oldu. Karasevdaya tutulmuştum. Sonra kendisine beraber bir senaryo yazmayı teklif ettim, onu da kabul etti; şimdi beraber çalışıyoruz.

- E, şimdi ne olacak Nâzım?

- İşte beni üzen de bu. Sevmek güzel şey ama bu işte o kadar diken var ki bunları nasıl ayıklayacağımı bilmiyorum.

İşte o günden beri Nâzım'ın rahatı ve uykusu kaçmıştı. Her gün boşa koyuyor dolmuyor, doluya koyuyor almıyordu. Bir türlü işin içinden çıkamıyordu. Çünkü işin içinde üç kadın vardı. Bütün bunları gönüllerini kırmadan, incitmeden nasıl idare edecekti. Geçici bir tutkunluk olsa mesele yoktu ama Nâzım'm gözü kararmıştı. Oysa tutulduğu Rus kadını evliydi ve bir de çocuğu vardı. Nâzım'la böyle ulu orta serbestçe gezip tozamazdı. O halde ne olacaktı, evlenecek miydi bu kadınla?

"BU KADIN SENİ ÖLDÜRÜR"

Rus kadını 28 yaşlarında genç ve güzelce bir kadındı. Boyu bosu ye-

rinde, pembe yüzlü, büyük ve güzel gözlüydü, kalın ve şehvetli dudakları vardı. O zaman Nâzım 58 yaşındaydı.

- Nâzım, dedim, sen bu kadınla evlenemezsin canım. Arada çok yaş farkı var. Böyle genç ve güzel kadınlarla evlenmiş ihtiyar arkadaşlarımızın akıbetini biliyoruz. Bu kadın öldürür seni.

- Sen bizim aileyi tanımazsın,

Artık aramızda başka laf yoktu. Hep bunu konuşuyorduk. Nâzım'ın anlattığına göre, kadın dayatmaya başlamıştı. Evlenmezse ilişkiyi kesip kocasına dönecekti. Eğer resmen evlenirse o vakit kocasını ve çocuğunu bırakıp ona gelecekti. Kadının hesabı açıktı, Nâzım'la evlenirse birdenbire Moskova'nın en tanınmış kadını olacaktı. Birçok Sovyet kadınının özlemini çektiği lükse ve bolluğa kavuşacak, zengin bir hayat yaşayacaktı. Zaten Nâzım ihtiyar ve hasta bir adamdı, bu evlilik hayatı nasıl olsa çok sürmeyecek ve kadın zengin bir mirasa konacaktı. Onun için Nâzım'a iki şart koşmuştu: Mutlaka resmî nikâh yapmak, hafta sonlarında evine gidip bir iki gün çocuğuyla kalmak.

Hatta Vera (kadının adı), Nâzım'la ilişkisini kocasına da bildirmiş ve ondan izin istemişti. Kocası Nâzım'a kadar gelerek karısının ileri sürdüğü bu iki şart üzerinde ısrar etmişti. "Resmen nikâh yapmaz, karımın çocuğunu görmek için haftada bir eve gelmesine izin vermezseniz ben de onu boşamam" demişti. Yani karı koca bu işi beraber kararlaştırmışlardı. Oyun açıktı, ama Nâzım bunu görecek halde değildi. Vera'yla evlenebilmek için bütün şartları kabule hazırdı. Nikâh da yapacaktı, kadının çocuğunu görmesine de izin verecekti, fakat ondan önce çözülmesi gereken önemli engeller vardı. Bunları nasıl halledecekti.

En başta on yıldan beri hayatına karışan ve bütün dertlerine ortak olan Doktor Galina vardı. Bu kadın ona yıllarca yalnız doktoru gibi değil, bir ana gibi, bir sevgili, bir hayat arkadaşı gibi bakmıştı. Nâzım hastalandıkça Galina'yı başucunda bulurdu. Ağır günlerinde en büyük tesellisi Galina'yı başucunda görmesiydi. Galina, onun hastalığını inceden inceye öğrenmiş, onu hasta etmemenin, hastalanınca, tedavi etmenin sırlarını bulmuştu. yiyeceğini, içeceğini, giyeceğini, hayatının her anını o planlardı. Nâzım bir çocuk gibi onun kontrolü altına girmişti. Bu sayede Galina, Nâzım'ı üç defa ölümden kurtarmıştı. "Bu kadın olmasaydı ben şimdiye kadar çoktan ölmüştüm" der ve böylece kadına karşı borçlu olduğunu söylerdi. doktor Galina, Nâzım'ı gerçekten seviyordu ve ona o kadar bağlanmıştı ki artık Nâzım'dan ayrılması düşünülemezdi. Nâzım da Galina'nın bu hizmetlerini karşılıksız bırakmamıştı. Ona bir prenses hayatı sağlamıştı, her gittiği yerden ona son moda elbiseler, ziynet eşyası falan

getirirdi. Hatta daha da ileri giderek ona küçücük bir de ev almıştı. Şimdi bu kadını bir başka kadın için nasıl bırakacaktı? Doktor Galina Münevver Hanımın varlığını kabul etmişti. Münevver Hanım gelirse evi derhal gerçek sahibine bırakmaya hazır olduğunu söylerdi. Ama yabancı bir kadın için Nâzım'ı bırakmaya katlanacağı şüpheliydi.

GALİNA VE MÜNEVVER

Doktor Galina'dan söz ederken Nâzım sağ elini sol memesinin üstüne koyarak.

Vicdanım rahatsız, Zikri, vicdanım, diyordu. Bu kadının bana yaptıklarını düşündükçe onu böyle yüzüstü bırakmaya gönlüm razı olmuyor. Vicdanım beni eziyor ama kurtuluş yolu göremiyorum. Bırakacağım ne yapayım.

Evet ama nasıl? Doktor Galina evde hakim durumdaydı, her şey onun elindeydi. Onu kolundan tutup sokağa atsa, Doktor pencereden girip gene gelecekti. Bunları düşündükçe "Ne yapmalı, yarabbi, ne yapmalı?.." deyip kıvranırdı.

Sonra Münevver Hanım vardı. Bu kadın on yıldır her türlü cefaya, yoksulluğa, eziyete katlanarak İstanbul'da kocasına kavuşma gününü bekliyordu. Evinin önünde onu göz hapsine alan bir polis cipi bulunurdu. Kadının çalışıp hayatını kazanmasına bile imkân vermiyorlardı. Bütün umudu bir gün gelip kocasına kavuşmaktı. Nâzım, Münevver Hanımla resmen evlenmiş değildi ama aralarındaki ilişki bir derin sevdaya bağlıydı. Ayrıca aralarındaki karı-kocalık ilişkilerini bütün dünya biliyordu. En önemlisi Münevver Hanım tek oğlu Memed'in anasıydı. Piraye Hanımla bile ayrılması kolay olmamıştı. Münevver'e bağlılığı ise daha da fazlaydı. Mektuplarında hep "Bir tanem" diye övdüğü ve andığı, üstüne şiirler söylediği bu kadına şimdi ne diyecek, nasıl durup dururken, "Sen başının çaresine bak, ben evleniyorum" diyebilecekti?

Bunları konuşurken gene sağ elini sol memesinin üstüne kor.

- Vicdanım rahatsız, Zikri, vicdanım derdi.

"ZİKRİ YOLUNU BULDUM"

Münevver'le Memed'in bu işte ne kabahati vardı? Onları böyle bir oldu bitti karşısında bırakmak idam hükmü vermek kadar ağırdı. Onlar Nâzım'dan iyi haberler bekliyorlardı. Vicdanıyla yaptığı bu savaş bir ay

sürdü. Bir türlü karara varamıyordu. Nihayet Moskova'ya dönmesinden birkaç gün önce, bir sır verecekmiş gibi yanıma sokuldu.

- Zikri, dedi, yolunu buldum. Ben zaten Moskova'daki yaşantımdan bıktım. Moskova'nın dışında insanlardan uzak bir köşkte tek başıma yaşıyorum. Yıllardır bu böyle geçip gidiyor, bıktım artık bu yaşantıdan. Şehre döneceğim, bir otelde bir küçük daire tutacağım, bütün işimi garsonlar görecek, ev sıkıntım kalmayacak, rahat rahat çalışacağım.

Bunu söylerken kendi sözlerine kendisinin de inanmadığı besbelliydi.

- Ev ne olacak Nâzım?

- Köşkü doktora bırakacağım. Şehirdeki evimde de başkaları oturuyor, onun için ben otele geçeceğim.

- Peki evindeki eşya ne olacak?

-Hepsini, ama otomobille, elbiselerime, iç çamaşırlarıma kadar her şeyi doktora bırakacağım ve evden kaçacağım.

- Ya Münevver ne olacak?

- Ona da bir çare bulunur elbet.

Ertesi gün bu kararla Moskova'ya döndü ve kararını uygulamaya geçti. Köşkü olduğu gibi doktora bıraktı. Otele taşındı. Bir taraftan da evlenme hazırlıklarına girişti. Hazırlık yapıla dursun sevgilisini alıp Kislovask denilen Kafkaslarda bir sayfiye yerine gitti. Orada herkesten uzak, sevgilisiyle başbaşa büyük aşkını yaşamaya başladı. Dertleri arkada bırakmıştı. Mutluydu, hayatının rengi değişmişti, birdenbire her şey güzelleşivermişti. Ağaçlar, dağlar, dereler ona türküler söylüyordu. Hayata yeniden gelmiş gibiydi. Sevgisinden ve sevgilisinden başka hiçbir şey düşünmüyordu. Bir taraftan durmadan sevgisi ve sevgilisi için şiir yazıyordu:

"Bir ağaç var içimde
fidesini getirmişim güneşten.
salınır yaprakları ateş balıklar gibi.
Yemişleri kuşlar gibi ötüşür.

Yolcular füzelerden
çoktan indi içimdeki yıldıza.
Düşümde işittiğim dille konuşuyorlar,
komuta, böbürlenme, yalvarıp yakarma yok.

İçimde ak bir yol var.
Karıncalar buğday taneleriyle
bayram çığlıklarıyla kamyonlar gelir geçer

ama yasak, geçemez cenaze arabası.

İçimde mis kokulu
kızıl bir gül gibi duruyor zaman.
Ama bugün cumaymış, yarın cumartesiymiş
çoğum gitmiş te azım kalmış, umrumda değil"

Gene Kislovask'daki mutlu hayatından bir parça:

Sabah karanlığında telgraf direkleri
yol.
Sabah karanlığında aynası parlayan konsol
masa
terlik,
eşyalar birbirini yeniden görüp tanır.
Odamızda sabah karanlığı bir yelken gibi aydınlanır
Odamızda pırlanta yüzük gibidir mavi serinlik.
Yıldızlar ağarır odamızda.
Çok uzakta
gökyüzündeki derenin dibinde ağarır taşlar.
Başı yastıktadır gülümün
alabildiğine geniş kuştüyü yastıkdadır başı.
Elleri iki ak lale gibi yorganın üstündedir
saçlarında kuşlar ötüşmeye başlar.

Açılır yastıkta kocaman gözleri gülümün.
dumanlı dağgölleri gibidirler henüz.

İçlerinden mavi balıklar geçer kıvıltılarla
diplerinde yeşil çamlar durur
bakarlar derin dümdüz
rüyalarının sonu sabah karanlığına pırıl pırıl
vurur
aydınlanırım
kendi kendimi görüp yeniden tanırım
kıyasıya bahtiyarımdır
azıcık utanırım

ama azıcık.
Yolculuğa hazır bir yelken gibidir
aydınlık bir yelken gibi
sabahleyin odamızda karanlık.
Gülüm çıkar yataktan bir kayısı gibi çıplak.
Mavi afişteki güvercin gibi aktır sabah karanlığında yatak."

Nâzım burada on beş gün kadar kaygısız ve mutlu günler yaşadı ve her gün birbirinden güzel aşk şiirleri yazdı. Artık kendini unutmuş gibiydi, yeryüzünde bir o bir de sevgilisi vardı.

Ama Moskova'da onu üzüntülü günler bekliyordu.

KİMSE BU EVLİLİKTEN HOŞLANMAMIŞTI

Moskova'ya dönünce artık köşke gidemezdi. Köşk her şeysiyle ve bu arada, kendisine verilen değerli hediyelerle birlikte Galina'ya bırakılmıştı. Şehirdeki evi dayayıp döşemek için de parası yoktu. Otomobilsiz de kalmıştı, cebinde harçlığı bile yoktu. Sağa sola telefonlar edildi. Azerbaycan'daki dostları ona para gönderdiler. Türkmenistanlılar bir otomobil hediye ettiler, Özbekistan'daki dostları da yardımına koştular. Böylece Nâzım el yardımıyla dünya evine girmiş oldu.

Ama bu evlenme kimsenin hoşuna gitmemişti. Moskova'da ve Azerbaycan'daki dostları onun bu hareketini yadırgamışlardı. Nâzım'ı sevenler ve onu büyük bir adam olarak sayanlar ondan büyük adamlara yakışır, yüksek hareketler bekliyorlardı. Onun yıllardır kendisini bekleyen karısını bırakıp bir başka kadının koynuna girmesini akıllarına bile sığdıramıyorlardı. Hepsi üzüntü içindeydiler. Çünkü Nâzım'ı hareketlerini kendi küçük ölçüleriyle yargıya varıyorlardı.

Büyük adamlar hep böyle dar ölçülerle yargılanarak eleştirilmişlerdir. İngiltere uzun süre büyük romancısı Oscar Vilde'ı o zamanki ahlâk anlayışına uygun olamayan hareketlerinden dolayı affetmemiş, kitaplarını okullara sokmamıştı. Amerika'da ünlü hikayeci Edgar Alan Poe günün kurallarına uymadığı için uzun süre aforoz edilmişti. Şimdi de küçük hesaplarla ve dar ölçülerle Nâzım'ın davranışını yargılayanlar onun bu hareketini affetmiyorlardı. Nâzım yüksek bir sanatçıydı, çok kere toplumun kalıpları ona dar geliyordu. Evin dar çerçevesine sığamıyordu. Günün moral anlayışı da onu fazla ilgilendirmiyordu. Arada sırada söz olsun diye:

"Şu Muhammed Peygamber yok mu, ne anlayışlı adammış derdi, insam onun gibi anlayanına rastlamadım. Adam insanlara dört kadına kadar izin vermiş." Bunu söyledikten sonra da güler, işi şakaya boğardı. Bunu inandığı için değil, güya gerçeğe uyduğu için beğeniyor görünürdü.

- Hayatta bir kadına bağlı kalmış kaç erkek gösterilebilir? diyordu. Ve ekliyordu, "Herkesin birkaç kadınla ilgisi vardır ama, onlar hoş görülür, ben bu işi yapınca büyük suç işlemiş olurum, boş ver!" Bununla birlikte, aldırmaz görünürdü, ama gene de bu dedikodulara üzülmekten kendini alamazdı.

24

Nâzım evlendikten bir süre sonra Moskova'ya gitmiştim. Ertesi gün Nâzım otelde beni ziyarete geldi. Biz otelin bahçesinde bir havuz başında oturuyorduk. Bahçeye inen merdivenlerin başında Nâzım göründü. Gayet şık giyinmişti. Yanında cici bici güzel bir kadın vardı. Bize doğru yürüdüler. Kadının güzelliği üstündeydi. Ama bende kaba bir köy kızı izlenimi bıraktı. Nâzım, Vera'yı tanıttı bize.

- Karım, dedi.

O beni süzdü, ben onu süzdüm. Besbelli ikimiz de birbirimizden hoşlanmamıştık. Ve galiba bu ilk karşılaşmanın bende bıraktığı etkiyle ben Vera ile hiçbir zaman dost olamadım. Ben onu yadırgadım, o beni yadırgadı. O gün son derece şıktı. Kendisini dirhem dirhem satan nazlı bir gelin gibiydi. Görücüye çıkmış gibi sıkılgan görünüyor, kendisini beğendirmeye çalışıyordu. Konuşmaya karışmadı. Nâzım gözaltından yeni sevgilisinin bende bıraktığı etkiyi anlamaya çalışıyordu. Sevgilisini dostlarının da sevmesini istiyordu.

Nâzım Hikmet, kıskanç bir adamdı. Karısının haftada bir gün çocuğunu görmek üzere evine gitmesine razı olmuştu ama şimdi buna pişman olmuştu. Kıskanıyordu, müthiş kıskanıyordu. Ama bir şey demeyi onuruna yediremiyordu. Hafta sonunda kadın evin kapısını çekip gidince Nâzım kıskançlıktan çıldırır, evinde oturamaz olurdu. Alıp başını sokaklara dökülür, geceyi de bir dostunun evinde bir kanape üzerinde geçirirdi.

VERA KAPIYI ÇEKİP GİDİYORDU

Ama Vera, bu kadarıyla da kalmadı. Kıskançlık oyununu gün geçtikçe ilerletti, hafta sonunda evine gitmekle kalmayarak, hafta içinde de canı istediği zaman kapıyı çekip gidiyor, bir iki gün görünmüyordu. Bunun i-

çin Nâzım'dan izin almak şöyle dursun ona haber vermeye bile lüzum görmüyordu. Nereye gidiyordu, geceleri nerede geçiriyordu. Nâzım bilmiyordu. Ama kuşkulandığını da sezdirmek istemiyordu. Yalnız rahatlamak için kendi kendine bunu izaha çalışıyordu. Bir gün kendisine evliliğin nasıl gittiğini sorduğumda bana şu cevabı vermişti:

- Bilemediğin kadar mutluyum ben dedi. Görmüyor musun be, gençleştim be!

Sonra karısının habersiz evden çıkıp gittiğini anlattı ve güya kıskandığını göstermemek için dedi ki:

- Yahu Zikri, şu yeni Sovyet kuşağı yok mu alabildiğine serbest. Örneğin, bizim Vera istediği zaman bana sormadan çıkar gider, günlerce gelmez. Nereye gider, niçin gider, nerde kalır bana söylemeye bile lüzum görmez.

Bu Vera'nın gitmesinden duyduğu ıstırabın bir ifadesiydi. Yeni Sovyet kuşağı özgürmüş de Vera onun için geceleri istediği yere gidermiş de, falan filan, bunlar hep kuru teselliydi. Oysa Vera gittikçe Nâzım kıskançlıktan deli oluyordu.

Gün geçtikçe karı koca ilişkileri değişmeye başladı. Bir zaman sonra karı koca önce yataklarını sonra odalarını ayırdılar. Arada yalnız ruhi değil, maddi ayrılık da başlamıştı. Nâzım'ın içine düşen kurt, onu yiyip duruyordu. Demek sevilmiyordu, demek ki karısının kendisine haber bile vermeden gidip geceleri onu yalnız bırakmasının anlamı vardı. Her şeyde aşırılığa sapan Nâzım kıskançlıkta da aşırılıktan kurtulamamıştı. Vera da onun kıskançlığını kamçılamak için hiçbir şeyi esirgemiyordu. Nâzım Vera'yı serbest hareketlerinde teşvik eder görünürdü. Ama bütün bunlara rağmen Nâzım gene de mutlu olduğunu söylerdi. Öylesine sevmişti ki Vera'yı ondan başka hiçbir şeyi görmüyordu. Gündüzü o, gecesi o, kafası o, yüreği o olmuştu. Vera'dan ayrı olduğu anlarda bile o yine Vera'yla beraberdi. Seyahatlerde, ayrılıklarda durup dinlenmeden Vera üstüne birbirinden güzel şiirler yazıyordu. Etrafındaki eşya ve insanlar Vera varken canlı, Vera yokken ölü görünüyordu ona. Ama Vera göründü mü, her şeyin rengi değişirdi. Ortalığı aydınlık basar, her şey güzelleşirdi. İşte o zamanlar yazdığı şiirlerden birkaç örnek:

"VERA'NIN UYANIŞI

İskemleler ayakta uyuyor
masa da öyle
Serilmiş yatıyor sırt üstü kilim

yummuş bakışlarını
Ayna uyuyor
pencerelerin sımsıkı kapalı gözleri
Uyuyor sarkıtmış bacaklarını boşluğa balkon
karşı damda bacalar uyuyor,
kaldırımda akasyalar da öyle
Bulut uyuyor
göğsünde yıldızlarıyla
Evin içinde dışında uykuda aydınlık

Uyandın gülüm
iskemleler uyandı
köşeden köşeye koşuştular
masa da öyle.
Doğrulup oturdu kilim
nakışları açıldı katmer katmer
Ayna seher vakti güller gibi uyandı
açtı kocaman mavi gözlerini pencereler
uyandı balkon
toparladı bacaklarını boşluktan
tüttü karşı damda bacalar
kaldırımda akasyalar ötüştü
bulut uyandı
attı göğsündeki yıldızı odamıza
Evin içinde dışında uyandı aydınlık
doldu saçlarına senin
dolandı çıplak beline ak ayaklarına senin."

Vera'dan ayrıldığı günler gene onunla beraberdi. Hem ondan kaçarak yolculuklara çıkıyordu, hem de ondan ayrılamıyordu:

"Ayrılık demir çubuk gibi sallanıyor havada
çarpıyor yüzüme gözüme
sersemledim.

Kaçıyorum ayrılık kovalıyor beni
yolu yok elinden kurtulmanın
dizlerim kesildi yıkılacağım.

Ayrılık zaman değil, yol değil
ayrılık aramızda bir köprü
kıldan ince kılıçtan keskin.

Kıldan ince kılıçtan keskin
ayrılık aramızda bir köprü
seninle diz dize otururken de."

Vera için yazdığı aşağıdaki aşk şiiri de bildiğimiz aşk şiirlerinin hiçbirine benzemez:

"Seviyorum seni ekmeği tuza banıp yer gibi
geceleyin ateşler içinde uyanarak
ağzımı dayayıp musluğa su içer gibi.
Ağır posta paketini, neyin nesi belirsiz,
telaşlı, kuşkulu açar gibi
Seviyorum seni, denizi uçakla ilk defa geçer gibi.
İstanbul'da yumuşacık kararırken ortalık
içimde kımıldayan bir şeyler gibi.
Seviyorum seni, yaşıyoruz çok şükür, der gibi."

Nâzım Hikmet, Vera'nın saman sarısı saçlarına ve mavi kirpikli gözlerine bayılırdı. Onun için hemen de bütün şiirlerinde bu iki kelimeye rastlanır:

"Laypzig'de yağmur yağıyor incecikten
yağıyoruz vitrinler, ağaçlar, insanlar,
bir de otomobillerin hızı
bir de geçmiş zamanlar
bir de saman sarısı
bir de ben
yağıyoruz yağan yağmurla beraber incecikten."

Fakat zamanla Nâzım'ın yorulduğunu ve bu sevginin yüreğini yediğini anlıyoruz:

"Yarmışım göğsümü
yüreğimi yiyoruz bir dişiyle beraber
Mektup yaz, telefon et, telgraf çek

Geliyorum, geliyorum, geliyorum de.
Ölüm uslandır beni.

VERA, ROMA ve PARİS'TEN EN ŞIK ELBİSELERİ ALDI

Sonra Roma seyahatine çıkarlar birlikte. Roma'da İtalyanlar Nâzım Hikmet'in seçme şiirlerini lüks bir kitap halinde bastılardı. Nâzım'ı da Roma'ya çağırmışlardı. Nâzım, Vera'yı da beraber alarak Roma'ya gitti. Vera, Sovyetler dışına ilk kez çıkıyordu. Sevinçten deli olmuştu. Bu da Nâzım'ı mutlu etmeye yetmişti. Ve Roma'da ona son moda güzel elbiseler almış, sevgilisini süslemişti. Ordan hep birlikte Paris'e gittiler. Burada da Vera'yı Paris modasına göre yeni baştan donattı.

Moskova'ya döndükten sonra Vera artık Sovyet kadınlarının en şıkı olmuştu. O sırada ben de Moskova'ya gitmiştim. Otele yerleşir yerleşmez, Nâzım'ı ziyarete gittim. Kapıyı Vera açtı. Üstünde basit bir ev elbisesi vardı. Nâzım yoktu evde. Vera beni salona buyur etti. Evlendiğinden beri Nâzım'ın evine ilk gelişimdi bu. Ev baştan aşağı zevkle döşenmişti. Ortada duvara dayalı büyük mavi bir divan vardı, divanın önündeki masanın üstünde birkaç kağıt ve bir tüy kalem. Vera kaybolmuştu. Ben ortalığı seyre dalmışım. Birden yan kapılardan biri açıldı, Vera göründü. Takmış takıştırmış, en son moda elbiselerinden birini giymişti. Kırıta kırıta elbisesini göstermek ister gibi bana doğru yürüdü.

- Çok güzel dedim, Paris mi?
- Hayır, dedi Roma.

Beş dakika kadar yanımda kaldı, oturmuyordu. Derken yine kayboldu. Birkaç dakika sonra yine yan kapıda göründü, bu kez daha güzel başka bir elbise giymişti. Gene aynı edayla bana doğru yürüdü:

- Paris mi, çok güzel, dedim.
- Hayır, Roma dedi.

KISKANÇLIK NÂZIM'IN İÇİNİ YİYORDU

Mutluydu. Zaten Nâzım'la bunun için evlenmişti. Muradına ermişti. Nâzım da mutlu görünüyordu. İçini yiyen yarasını kimseye göstermemeye çalışıyordu. Akıbetinden kendisini sorumlu tutuyor, kimseye

derdini açıp şikayet edemiyordu. Ama kıskançlık içini yiyordu. Bir yandan da sevgilisi için şiirler yazmaya devam ediyordu:

"İri iri damlalarıyla yağmur
üzüm salkımıydı doğum
gününde senin
Şaşkın ve sırılsıklam durdum önünde senin
altın kubbeli ağaçlarla
denizin ortasında
İlk erginlik düşünden geliyorum sana
bu şehrin bana verdiği en tatlı yemiş,
en akıllı söz,
en insan sokaksın, günlük güneşlik
rüzgârım benim.
Saçları saman sarısı, kirpikleri
mavi karım benim."

NÂZIM İÇKİYE, SİGARAYA BAŞLADI DOSTLARI ONDAN UZAKLAŞTI

Günler, haftalar, aylar geçiyor böyle, mutlu günler mutsuzları izliyor. Ve Nâzım günden güne değişiyordu. Artık yalnızdır. Eski dostları kendisinden uzaklaşmıştır. Şimdi evine gelenler ona dost gibi görünenler ona layık olmayan dalkavuklardı. Nâzım'm hayatı değişmiştir. Nâzım o zamana kadar sigara içmezdi, sigaraya başladı, içkiye düşkün değildi, içkiye başladı. Yeni dalkavuklarıyla akşamları arada bir içki âlemleri yapıyordu. Onun bu yeni yaşantısı gerçek dostlarını üzüyordu. Bunlardan birçoğu bana dert yanıyor,

- Ne oldu, Nâzım'a? diyorlardı.

Ve benden Nâzım'ı çevresindeki adamlardan, bu sahte dostlardan kurtarmamı istiyorlardı. Nâzım kurtuluşu seyahatlerde buluyordu. Sık sık evinden kaçıp diyar diyar gezerdi.

BARDAĞI TAŞIRAN DAMLA

Gene o sıralarda bardağı taşıran bir olay geçti başından:

Ölümünden bir-iki ay önce Nâzım Hikmet Afrika'ya gidecekti. Afrika

şehirlerinden birinde toplanacak olan bir uluslararası toplantıya katılacaktı. Yola çıkmadan önce ve harçlığı için karısı Vera'ya 10.000 ruble, yani 10.000 dolar bırakmıştı. Evin yıllık masrafı 1000 ruble idi. Nâzım'ın bu seyahati bir ay sürdü. Ay sonunda eve döndüğü zaman bu paranın yerinde yeller esiyordu. Hesap sormak Nâzım'ın adeti değildi, ama her şeyin bir sınırı vardı. Kaldı ki Nâzım'ın o sırada bir kenara konmuş parası da yoktu. Vera bu paranın bir kısmı ile salonun eşyasını değiştirtmişti. Eski salon eşyasını kocasının evine göndermiş, yerine yeni eşya almıştı. Ne var ki hepsi birden gene de hiç olmazsa 5000 ruble artmış olması gerekirdi. Oysa Vera on bin rubleden beş para kalmadığını söylüyor ve ev harçlığı için yeniden para istiyordu. Nâzım'ın cebinde bir sigara parası bile yoktu. Ve Vera ona sigara parası bile vermiyordu.

Tam o günlerde dostlarından biri ziyaretine gelerek ondan alacağı olan elli rubleyi istemişti. Önce verecek parası olmadığını söyleyip arkadaşını baştan savmayı düşündü. Sonra bunu uygun bulmadı. Gidip karısından 50 ruble vermesini rica etti. Vera elinde para olmadığında ısrar ediyordu. Bu çekişme yarım saat sürdü. Sonunda alı alına elinde 50 ruble ile salona dönüp parayı arkadaşına uzattı ve:*

- Görüyorsun ya bu elli rubleyi koparıncaya kadar kan ter döktüm. Bu hayat yaşamaya değer mi?

Bu olay onu o kadar çarpmıştı ki, hemen ertesi gün evi bırakıp Berlin'e kaçtı. Karısından artık soğumuştu. Ama ondan uzaklaşınca her şey değişti. Vera'nın huyunu öğrenmişti ama, onu sevmekten kurtulamıyordu. Berlin'de bir ay kalabildi. Tekrar Moskova'ya döndüğü zaman parasızdı.

İşte bu olay bardağı taşıran son damla oldu.

* Nazım bu 50 rubleyi bir dostundan değil, benden borç almıştı. "Sertellerin Anılarında Nazım Hikmet ve Babıali" adlı kitapta ben bu olayı şöyle anlatırım:" Ben ertesi gün Bakü'ye hareket edecektim. Cebimde beş kuruş Sovyet parası yoktu. Nazıma, benden Viyanada borç almış olduğu 50 doları hatırlattım. O günkü rayiciyle 50 ruble ediyordu. Nazım, içeri gitti, yarım saat geri gelmedi. Ben içerde giyindiğini sanıyordum. Nihayet elinde 50 rubleyle geldi. Parayı masanın üzerine attı: "Bu hayat yaşamaya değmez," dedi. İşte o an anlamıştım. Nazım, o 50 rubleyi alabilmek için içerde yarım saat Vera'yla pençeleşmişti.

Y.S.

Paris 1970 Zekeriya Sertel Evinde, Nazım Hikmet'in Jak Ihmalyan tarafından kendisine hediye edilmiş olan portresi önünde

25

Moskova'da hastanedeydim. Aradan birkaç gün geçtiği halde Nâzım beni ziyarete gelmemişti. Buna şaşıyordum. Telefonla aradığım zaman da onu evde bulamıyordum. Nihayet bir gün çıkageldi. Hastanenin geniş bahçesinde bir ağaç altında bir sıraya oturduk. Endişeli ve telaşlıydı.

- Münevver geliyor, biliyor musun, diye söze başladı.

Bu hiç beklenmeyen haber beni bile şaşırttı.

- Yok canım, dedim.

- Evet şimdi Atina'da.

- Nasıl çıkabilmiş Türkiye'den.

- Benim tertibim.

- Evet ama sen evlisin artık. Niye böyle bir tertibe giriştin?

- Bu benim Romaya ilk gidişimde oldu. Oradayken çok zengin bir İtalyan kadınla tanışmıştım. Bu kadın memleketten çıkarken arkada bıraktığım Münevver'le çok ilgileniyordu. Münevver'in İstanbul'da ne yaptığını, nasıl yaşadığını, niçin Moskova'ya gelmediğini sordu. Kendisine olup bitenleri anlattım.

"Ben size Münevver'i getirsem ister misiniz" dedi?

Alay ediyor sandım, isterim tabii ama olacak iş değil. Ben onu getirmek için her çareye başvurdum olmadı.

- Sen onu bana bırak. İstiyor musun, istemiyor musun sen bana onu söyle. Kadın işi ciddiye alıyordu.

Yapamazsınız, beyhude kendinizi üzmeyin, dedim.

Nâzım Hikmet bu İtalyan kadının teklifini kabul ettiği zaman henüz evli değildi. Ama o böyle bir teşebbüsün başarıyla sonuçlanacağına inanmıyordu. Münevver İstanbul'da ıstırap içindeydi, parasızdı, ona para da gönderemiyordu. Hani bu hayattan bir kurtulabilse o bile büyük bir teselliydi. İşte bu düşünceyle İtalyan kadınına "Evet" demişti.

Aradan hayli zaman geçti. Bir gün İstanbul'da bir İtalyan kadını Münevver'i evinde ziyaret etmişti. Münevver bu kadını ilk kez görüyordu. İtalyan kadını kendisine Nâzım'la Roma'da nasıl görüştüğünü ve kendisini beklediğini bildirdi. Ve sözünü şu teklifle bitirdi:

- Sizi kaçırsam gelir misiniz?

Münevver şaşırmıştı. Hiç böyle bir teklif beklemiyordu. Polis kordonunu yarıp memleket dışına çıkmak önce içinden çıkılmaz bir macera gibi görünüyordu ona. Ama sonra düşünüyor, İstanbul'daki yaşantısı çekilir gibi değil, başında biri on, biri on iki yaşında iki çocuk var. Bunları besleyip yetiştirmek, okutup büyütmek sorumluluğu günden güne ağır basıyor. Hem de yıllardır özlemini çektiği kocasına kavuşmak olanağı var karşısında.

Ufak bir tereddütten sonra razı oluyor.

- Peki, diyor. Ama nasıl olacak bu iş?

- Yarın Hilton Oteli'ne gelin, konuşalım.

Ertesi gün Münevver Hanım, Hilton Oteli'ne gidiyor, İtalyan kadınla konuşuyor. Kadın ona 20 ile 22 temmuz arasında tekrar İstanbul'a geleceğini ve kendisini alıp götüreceğini söylüyor. Anlaşıyorlar ve kararlaştırılan günde buluşmak üzere ayrılıyorlar. İtalyan kadın, Roma'ya döndükten sonra çok zengin bir İtalyan dostuyla anlaşıyor, onun yardımıyla sırf bu iş için İspanya'dan son derece hızlı giden bir motor alınıyor ve kararlaştırılan tarihte İstanbul'a geliyorlar. Münevver Hanım'a geldiklerini bildiriyorlar ve ona Yeniköy'de bir randevu veriliyor.

Münevver Hanım ertesi gün Yeniköy'de yeni dostlarıyla buluştuğu zaman artık her şey hazırdır. Yeni dostları kendisini Yeniköy kıyısında beklemektedir. Beraber yemek yiyorlar ve aralarında şöyle bir plan hazırlıyorlar.

Münevver Hanım ertesi sabah erkenden iki çocuğuyla birlikte Bandırma'ya giden bir vapura binecek. Bandırma'dan bir otomobille Ayvalık'a geçecek, İtalyan dostları onu orada bekleyecek.

Münevver hanım heyecan içindedir, evine döndükten sonra hiç kimseye bir şey sezdirmemek hele kapıda cipte bekleyen polislere bir ipucu vermemek için elinden geleni yapıyor, her günkü gibi günlük işiyle uğraşıyor, akşam çocukları besleyip yatırıyor ve heyecan içinde uykusuz, sabahı bekliyor

Sabah daha gün doğmadan saat beş sularında elinde küçük bir çanta, iki çocuğuyla evden çıkıyor. Polisler henüz uykudadırlar. Çocuklara hiç ses çıkarmamaları tembih edilmiştir, onlar da bu anlamadıkları, bilmedikleri maceranın sessiz kahramanlarıdırlar.

Hiç kimsenin dikkatini ve kuşkusunu çekmeden İstanbul'a geçiyorlar. Karaköy iskelesinde bekleyen Bandırma vapuruna atlıyorlar. Yolculuk sakin ve arızasız geçiyor. Çocuklar sabırsızlanıyor, fakat ses çıkarmıyorlar. Nihayet Bandırma'ya varıyorlar ve bir otomobile atlayıp Ayvalık'a gidiyorlar.

Eyvah, Ahvalıkta kimseler yok. Sahile iniyorlar, ortalıkta ne motor, ne de İtalyan dostları. Münevver'in içi altüst oluyor, ama çok geçmeden uzaktan gelen bir motor sesi işitiliyor, birkaç dakika sonra sahilde kırk yıllık ahbapmışlar gibi sarmaş dolaş oluyorlar. Aralarında hep Fransızca konuşuyorlar. Çocuklar anlamasınlar diye. Tam motora atlarken birdenbire bir genç çıkıveriyor ve sorup sormadan motora biniyor. Sonra da İtalyanlara dönüp. "Beni filan sahile çıkarır mısınız?"

AYVALIK'TAN MİDİLLİ'YE

Münevver Hanım zaten kuşkuda olduğu için tedirgin oluyor. Bu davetsiz misafir de nereden çıktı diye canı sıkılıyor. Böyle ansızın çıkıveren ve teklifsizce motora atlayan gencin bir polis olduğundan şüphe yok. Ama adamı zorla motordan çıkarmak da mümkün değil. Kadere razı oluyorlar ve açılıyorlar. Yolda bu adamın gerçekten Ayvalık dolaylarında bir köye gitmekte olduğunu öğreniyorlar ve onu oraya bırakıyorlar. Ondan sonra yollarına devam. Artık ufukta özgürlük görünüyor. İstanbul bütün dertleri, bütün ıstırapları ve bütün güzellikleriyle arkada kalmıştır. Münevver Hanım geçmişini, geleceğini düşünmekle meşguldür. Denize bakıp kendi kendine rüyalar görüyor. Uzaktan birdenbire güzel bir ada görünüyor. Midilli'ye yaklaştıklarını anlıyorlar. Derken birdenbire kayalara bindirdiklerini anlıyorlar. Bir garip sesler çıkarıyor motor. Çok geçmeden teknenin delindiğini ve su almaya başladığını görüyorlar. Münevver Hanım bu ani kaza sonunda bir şok geçiriyor ve gözlerini kapayıp kendinden geçmiş bir halde yana yatıyor. İtalyan kontu şakacı ve neşeli bir adamdır. Münevver Hanım'ın geçirmekte olduğu şokun farkında bile değildir. Gülerek ve kollarını sallayarak, "Bravo, bravo Münevver Hanım,

rolünüzü çok iyi oynuyorsunuz." Oysa Münevver Hanım bu şakaya karşılık verecek durumda değildir. Dalgın dalgın bakar İtalyan kontuna. Motordakiler bir yandan tekneye dolan suyu boşaltmaya çalışıyorlar bir yandan da merakla sahile koşan adalılardan yardım istiyorlar. İtalyan, adalıları harekete getirmek için en yüksek sesiyle "dolar, dolar" diye bağırıyor. Kontun bu oyunu etkisini gösteriyor, dolar sözünü işiten adalılar hemen kayıklara atlayıp yarışırcasına yardıma koşuyorlar.

MİDİLLİ'DEN ATİNA'YA

Hikâyenin bundan sonrasını Münevver Hanım şöyle anlatıyor:

Gelen kayıklara bindik, adaya çıktık. Meğer ne güzelmiş Midilli adası. Her tarafı renk cümbüşü içinde. O günkü güzelliği hiç unutamıyorum. Adada büyük ve güzel bir otele yerleştik ama konuşmalarımıza dikkat ediyoruz. Hep fransızca onuşuyoruz. Kont durmadan bizim kaza için bir sorumlu arıyor. Bu kayanın varlığını gösteren bir şamandıra konmamış olmasını bir suç sayıyor ve sağa sola küfredip duruyor. Neyse ertesi gün adanın polis komiserine gittik. Elimde kimliğimizi ispat edecek hiçbir belge yok. Memura Fransızca, dedim ki, "Motorumuz kazaya uğradı gördünüz, iki bavulum içinde bulunan bütün eşya denize düştü, bütün kağıtlarım ve dokümanlarım da beraber. Şu bavulları çıkartamaz mısınız denizden?" Biz kont ve kontes rolünde olduğumuz için polis komiseri ellerini oğuşturup özür diliyordu: "Atina'ya bildireceğiz, üzülmeyin" diye bizi teskine çalışıyordu. Böylece biz güçlük çekmeden adadaki lüks hayatı bırakıp Atina'ya geçtik. Atina'nın hiçbir şeyden haberi yoktu. Çünkü biz plan gereğince Arnavutluk'a çıkacaktık. Oradan Nâzım'a haber verip vize isteyecektik. Buraya çıkınca planımız alt üst oldu. Atina'da gene en lüks otellerden birine yerleştik, telefonla Moskova'da Nâzım'ı aradık. Nâzım yoktu meydanda. (Nâzım o sırada Küba'da idi) Atina'da bir hafta kadar kaldık, neden sonra Nâzım'ı bulduk, durumu anlattık.

İşte Nâzım bu haberi aldıktan sonra hastanede beni ziyarete gelmişti.

VERA MÜNEVVER'İ İSTEMEDİ

Bu haber onu altüst etmişti.

- Ne olacak şimdi Nâzım? dedim?

Valla ne yapacağımızı henüz bilmiyorum. Ama Vera, Münevver,

Moskova'ya gelemez diye dayattı. Ben de düşündüm, Moskova'ya gelirse ne yapar, ben onu eve alamam. İki karılı bir erkek gibi de yaşayamam. Nihayet şu karara vardım. Polonya'ya gidip onların yardımını isteyeceğim. Polonyalılar beni severler, ricamı esirgemezler, onlarla anlaştıktan sonra Münevver'i de Varşova'ya getirtirim, ondan sonra da Allah kerim.

Sonra da sanki bütün bunlar önemli değilmiş gibi:

- Şimdilik şunu bir kenara bırakalım ben Havana'dan geliyorum. Oradaki gezim üstüne bir röportaj yazdım, sana onu okuyayım, dedi. Çebinden bir defter çıkardı ve röportajını okumaya başladı:

"Prag-Havana uçağı Küba bale takımını bekliyor
sosyalist şehirlerde dansettiler altı ay
sıcak denizlerdeki adalardan çığlıklarla kalkan
renkli
kuşlardılar.
Alışamadım bir türlü
uçak yerden kesilirken kazaların çeşidi gelir aklıma, hele
kemeri bağlarken."

O yeni bir şiir biçimi deniyordu. İlk denemeyi Afrika gezisi dönüşü yazdığı Tanganika röportajıyla yaptı, bu ikincisiydi. Bunlar ne doğrudan doğruya Nâzım, ne de nesir sayılabilirdi. İkisinin birleşmesinden ortaya çıkmış yepyeni karma bir biçimdi. Virgülleri, noktaları kaldırmıştı. Cümleler nerde başlar, nerde biter anlaşılmıyordu. Okurken bir taraftan da yan gözle bana bakıyor bu denemenin bende yarattığı izlenimi görmek istiyordu.

Paris 1969 Yıldız Sertel, Münevver Andaç, Memet Hikmet

26

Nâzım. Havana röportajını okurken ben dalmıştım. münevver Hanım'ı düşünüyordum. Zavallı kadın ümit dolu yola çıkmıştı, on yıl çektiği çilenin sona erdiği sevinci içindeydi. Cehennemden kurtulup cennete gelmekte olduğunu sanıyordu. Yıllardır özlemini çektiği kocasına kavuşacaktı. Nâzım'ın Moskova'da bir Rus kadınıyla nikâhlı olduğunu bilmiyordu. Kocasına kavuşmak için tehlikeli yolculuğu da göze almıştı. Atina'ya kadar geldikten sonra kendisine artık yolun açılmış olduğunu sanıyordu.

Nâzım'ın sorusu beni hayallerimden ayırdı, ayıldım, Nâzım röportajı nasıl bulduğumu soruyordu.

- Güzel, güzel ama dedim, şu Münevver meselesini biraz daha ciddiye alsan olmaz mı?

Şüphesiz üzüntülüydü, şaşkındı, ne yapacağını bilmiyor, ama soğukkanlılığını bozmuyordu.

- Üzülme dedi, bugün Varşova'ya gidiyorum, oradan Münevver için Atina'ya, Polonya vizesi gönderteceğim, sonra da onun Polonya'da yerleşmesi için elimden geleni yapacağım. Herhalde onu yad ellerde bırakmayacağım.

Gerçekten Polonyalılar Nâzım'ın teklifini sevinçle karşıladılar.

Zaten onlar da Nâzım'ın Vera ile evlenmesini hoş görmemişlerdi. Münevver'i sevinçle göğüslerine basmaya hazırdılar. Derhal Atina'ya telefonla emir verdiler, Münevver ve Memet Atina'daki Polonya Büyükelçiliğinin himayesine girdiler ve derhal Varşova'ya gönderildiler.

Nâzım onları Varşova'da bekliyordu. Onlar gelinceye kadar da her ikisinin rahatını sağlamak için gerekenleri yaptı. Ne var ki Vera ona ancak dört gün için izin vermişti.

Münevver'le Nâzım'ın buluşmaları çok acıklı oldu. Münevver, Nâzım'ı değişmiş buldu. Nâzım, eski candan Nâzım değildi, onu kucak-

layıp öpmemişti bile. Oysa Münevver o kadar özlemden sonra kocasının sıcak göğsünde sevinç gözyaşları dökmek ihtiyacındaydı. Önce Nâzım'ın soğuk davranışının nedenini anlamadı. Nâzım'ın Moskova'da bir kadınla ilişkisi olduğunu işitmişti ama evlendiklerini bilmiyordu. Bu acı gerçeği Nâzım'ın kendisinden öğrenecekti. Nâzım ona.

- Artık beraber yaşamayacağız Münevver, dediği zaman Münevver'in bir anda dünyası yıkıldı. Kulaklarına inanamıyordu. Birden boşandı ve baygınlıklar geçirdi.

Nâzım onu güyâ teselli ediyordu. "Ne yapayım ben Moskova'da yaşamak zorundayım, sen burada kalacaksın Memet'le. burada Polonya'lılar bizleri severler, kendi vatanında gibi seni sevenler arasında yaşayacaksın. Burada sana bir ev bulacaklar, bir yerlerde bir iş de verecekler."

Bu görüşme uzun sürmedi. moskova'dan Vera durmadan telefon ediyordu.

- Kim var yanında, ne vakit geliyorsun, niye gecikiyorsun?

Halbuki karı-kocanın birbirlerine söyleyecek sözleri çoktu. Geçmiş on yıllık hayatın hikayesini anlatacaklardı birbirlerine. Ama Nâzım dönmekte telaş ediyordu. Ancak birkaç gün beraber kalabildiler.

Memet Varşova'ya geldiği zaman on yaşında bir çocuktu. Olup bitenleri anlamakta güçlük çekiyordu. Babasını da ilk kez görebiliyordu. Anası onu, baba sevgisiyle büyütmüştü ve gelip dünyanın en büyük şairi babasının boynuna sarılmak istiyordu. Ama Nâzım ona karşı bile bekledikleri kadar sıcaklık gösteremedi. Ancak bir akşam çocukla baş başa kalabildiler. Öteki zamanlarını onların rahatını sağlamak için gereken işlerle geçirmişti. Bir yanda da Vera telefonda durmadan Nâzım'ı sıkıştırmakta devam ediyordu.

- Niye gelmiyorsun, niye gecikiyorsun, tez olsana.

Bu sıkıştırmalar sonunda Nâzım hemen işleri şöyle yoluna koyup Moskova'ya sevgilisinin yanına döndü.

Ben de dönüşünü merakla bekliyordum. Gelişinin ertesi günü hastaneye geldi.

- Ee, ne yaptın Nâzım, karını, Memet'i nasıl buldun?

- Münevver biraz yaşlanmış, Memet şeker gibi bir oğlan ama ben onu bebek bırakmıştım, görünce tanıyamadım. Yazık ki onunla istediğim gibi ve yeteri kadar beraber kalmaya imkân bulamadım.

Nâzım, Münevver için Varşova'da bir ev sağlamış ve Şarkiyat Enstitüsü'nde ona bir iş bulmuştu. İçi rahattı. Ondan sonra aradan birkaç ay geçti, bir kez daha Varşova'ya gidip onları yeni evlerine yerleştirip döndü. Vera'nın baskısı altında yanlarında uzun bir süre kalamadı. Bir daha da

ne Münevver'i ne Memet'i görebildi. Vera, Nâzım'ın Varşova'ya gitmesine değil, telefon etmesine bile izin vermiyordu. Nâzım bir süre çocuğuna gizliden gizliye giyecek filan gönderdi. Sonra bu da kesildi. Vaktiyle Memet'e yazdığı son mektubunda şöyle diyordu:

"Bir yandan cellatlar girdi araya
bir yandan oyun etti bana
bu mendebur yürek
Nasibolmayacak, Memet'im yavrum
seni bir daha görmek."

MEMET'İ MOSKOVA'YA GETİRMEDİ

Şimdi de bir kadın girmişti araya, yine nasip olmuyordu. Memet'i görmek. Varşova'ya gidemeyince Memet'i Moskova'ya getirtmeyi düşündü. Hiç olmazsa yaz tatillerini beraberinde geçirmesini istiyordu. Ama bir yandan Vera buna razı olmuyordu, öte yandan küsmüş olan Münevver de çocuğunu göndermiyordu. Böylece Nâzım çocuğundan uzak kaldı.

Ama bu olay Nâzım'ın zaten kıskançlıktan bozulmuş olan sinirlerini bir kat daha bozdu. Ve ondan sonra artık hayat Nâzım'a cehennem oldu. Sigarayı artırdı, içkiyi artırdı, karıdan uzaklaşmak ve kendini unutmak için büyük gezilere çıktı. Yerinde duramıyor, derdini kimseye söyleyemiyor, yalnız pek yakını olan biriki dostuna açılabiliyordu.

Ben artık yaşamamalıyım, bu hayat yaşamaya değmez diyordu.

"Yarmışım göğsümü
yüreğimi yiyoruz bir dişiyle beraber
ölüm uslandır beni."

Gerçekten de diz dize oturmuşlar, Nâzım'ın yüreğini birlikte yiyorlardı. Biri kıskanarak, bir kıskandırarak.

Zaten ölüm, ömrünün son yıllarında Nâzım'm ağzından düşmez olmuştu. Durmadan ölümden konuşur, "Ben artık ölmeliyim" der dururdu. Bunu o sıralarda yazdığı şiirlerinde sık sık tekrarlardı:

"Geliyor sıram
ansızın atlayacağım boşluğa
ne çürüyen etimden haberim olacak
ne gözlerimin çukurunda dolaşan böcekten

İstanbul 1977 Zekeriya Sertel Nazım Hikmet'in portresi önünde

Durup dinlenmeden ölümü düşünüyorum
sıram yakın demek.

Bir akşam Viyana'da bir lokantada dördümüz (Ben, eşim merhum Sabiha, kızım Yıldız ve Nâzım) birlikte yemek yiyip konuşuyorduk. Konu Memet'ti. Münevver Hanım'la Memet Varşova'ya yeni yerleşmişlerdi. Nâzım'ın sık sık Memet'i gidip görmemesi yahut hiç olmazsa yaz tatillerinde, Moskova'ya yanma getirtmemesi, Yıldız'ı çok rahatsız ediyordu. Yıllarca özlemini duyduğu tek evladına karşı Nâzım'ın âdeta ilgisiz görünmesini affedemiyordu. Hatta bu üzüntüsünü mektupla da Moskova'ya Nâzım'a bildirmişti. Sofrada tekrar bu konu açılınca, Yıldız derhal hücuma geçti:

- Nâzım ağabey, diyordu, anlamıyorum, vallahi anlamıyorum, canım insan oğlunu, hele Memet gibi bir oğlunu böyle bırakır mı? Niye gidip onu görmüyorsunuz, niye hiç olmazsa Moskova'ya yanınıza getirtmiyorsunuz? Nâzım utanıyor, kızarıyor, öfkeyle Yıldız'a bakıyordu. O Yıldız'ı daha altı yaşında bir çocukken tanımıştı. Bu küçücük çocuğun karşısına geçip onu azarlaması âdeta onuruna dokunuyordu.

- Kim demiş aramıyorum. Sık sık telefonla konuşuyorum Memet'le. Ona elbise falan gönderiyorum. Moskova'ya da getirtmek istedim ama anası bırakmadı.

Bunu söylerken âdeta bağırıyordu. Yan masalardan bize bakan başlar çevrildi. Yıldız Nâzım'ın yarasına basmıştı. Elbet o da oğlunu yanında bulundurmak istiyordu ama bırakmıyorlardı. Bu konuşma hayli uzun sürdü ve Nâzım sağ elini yüreğinin üzerine götürünce sustuk, konuyu değiştirdik. Birden oh der gibi ferahladı, bu kâbustan kurtulmuştu.

27

Stalin döneminde aforoz edilen büyük Rus şairlerinden Yesenin yeniden temize çıkarılıyordu. İzvestiya gazetesi bu münasebetle Nâzım Hikmet'ten Yesenin üstüne bir yazı istemişti. Nâzım da bu yazıyı severek yazmış ve yazısının sonuna şu cümleyi eklemişti:

"İnşallah bir gün de büyük rejisör Mayerhold için böyle bir yazı yazmak nasip olur."

Çünkü Mayerhold da Stalin'in aforoz ettiği sanatçılar arasındaydı. Zamanla adı unutuldu ama Nâzım onu unutmamıştı. Yesenin hakkında yazdığı yazı vesilesiyle bir gün onun da temize çıkarılmasını dilemişti. sonra Nâzım Hikmet bu yazının bir kopyasını İzvestiya gazetesine, bir kopyasını Paris'te çıkan "L'Humanité" gazetesine göndermişti. O sırada Kruşçef iktidardaydı ve İzvestiya gazetesi onun damadı Acubek'in idaresine verilmişti. Acubek şımarık ve küstah bir adamdı.

Nâzım Hikmet, ertesi gün İzvestiya'da çıkan yazısının sonunda Mayerhold'a ait olan cümlenin çıkarıldığını görünce sinirlenmişti. Fakat Sovyetler'de yazılar üzerinde böyle oynamanın âdet olduğunu bildiği için, kızmalda birlikte sesini çıkarmamıştı. Fakat Acubek iki gün sonra gelen L'Humanité gazetesinde Nâzım Hikmet'in yazısını görünce öfkelendi ve yazının sonunda Mayerhold için yazılan cümleyi okuyunca küplere bindi. Sovyetler Birliği'nden kapitalist memleketlere yazı göndermek yasaktı. Fazla olarak Mayerhold'un da adı anılıyordu. Derhal telefona sarıldı, karşısına Nâzım çıkınca:

- Sen bizim için hazırladığın yazıyı L'Humanité gazetesine nasıl gönderirsin? Bunun yasak olduğunu bilmiyor musun?

Acubek, sert bir edayla konuştuğu için, Nâzım da sert bir dille cevap vermişti:

- Ya sen ne hakla benim yazımın sonundaki Mayerhold'a ait cümleyi bana sormadan çıkarırsın?

Karşılıklı tartışma büyüdü, sonunda iş tehdide kadar vardı ve Acubek Nâzım'a çıkışarak,

- Sen kim oluyorsun, kendini kaf dağında görüyorsun, nerde olduğunu unutuyorsun, biliyor musun ki, akibetin elimizdedir?

- Siz beni yirmi dört saat içinde yok edemezsiniz. Öldürseniz de ben Nâzım Hikmet olarak yaşarım, ama yirmi dört saat sonra sen yok olabilirsin ve bir daha da adını anan olmaz.

Nâzım bu sözlerin karşılığını beklemeden telefonu kapar. Fakat o kadar sinirlenmişti ki, yanındakilere dönüp,

- Ben artık bu memlekette yaşayamam, gitmeliyim, bir yerlere gitmeliyim, dedi.

Bir süre sonra bu olayı bize anlattığı zaman,

- Ben size dememiş miydim, buraya gelmekle eşeklik ettim. Ne işim vardı buraya geldim.

Ama Acubek için söylediği doğru çıktı, Kruşçef iktidardan düşünce Acubek'in de sesi kısıldı ve bir daha da adı anılmaz oldu.

ROMANTİKA, YAHUT YAŞAMAK GÜZEL ŞEY BE KARDEŞİM

Nâzım Hikmet'in ömrünün son yıllarında yazdığı romanın asıl adı "Romantika"dır. Nâzım bu romanında kendi hayatını anlatır. Ne var ki, onun hayatı o dönemdeki komünistlerin hayatlarında bir parçadır. Nâzım kendi hayatını yazarken, o vaktin komünistlerinin çalışmalarını da anlatır ve bunun romantik bir şey olduğunu göstermeye çalışır. Romanının adını "Romantika" koyuşunun nedeni de buydu. Sonra Sofya'da Türkçe basılan kitapta ad değiştirilmiş, romanın adı "Yaşamak Güzel Şey be Kardeşim" olmuştu.

Romantika, Nâzım'ın ilk yazdığı roman değildir. İstanbul'da hele hapishanedeyken Rusça ve Fransızca'dan dilimize romanlar çevirmiş, bunlardan bazılarını adapte etmiş, bir iki de orijinal roman yazmıştı. Ne var ki, bu romanların hiçbirinin sanat değeri yoktu. Nâzım bunları bir geçim aracı olarak yazmıştı. Eserlerinin sanat değerlerine değil, sürüm olanaklarına önem vermişti. Onun içindir ki, bu romanlardan hiçbirine ne kendi adını, ne de bazı yazılarda kullandığı müstehar adını koymuştur. Onları Nâzım'ın eseri saymak doğru değildir.

Bence, onun ilk ve son romanı Romantika'dır. Nâzım Hikmet, Türkiye'den çıktıktan kısa bir süre sonra bir roman yazmak hevesine kapılmıştı.

Her sene bir romana başlar, aylarca çalışır sonra beğenmez, yazdıklarını yırtıp atardı. Bir ara siyasi bir roman yazmak istedi. Hatta benden Celal Bayar ve Adnan Menderes gibi bazı politikacıların hayatları hakkında bilgi aldı. Ama Romantika'yı yazıncaya kadar yaptığı bütün denemeler boşa gitti. Son romanı üzerinde de senelerce uğraştı, deneme yapa yapa nihayet Romantika kafasında formunu aldı ve 1961'de Viyana'ya geldiği zaman oturup bir ay içinde Romantika'yı yazıverdi. Romantika bir otobiyografidir. Orijinal bir eserdir. Nâzım romanının ondan önce yazılan romanlara benzememesini isterdi. Gayet titiz davranıyordu. Romantika'ya birkaç defa başlamış, fakat bitirememişti. Moskova'dan dünya edebiyatında romancılığın gelişmesi etrafında gerekli bilgiyi bulması güçtü. Klasik tarzda bir roman yazmak da istemiyordu. O vakte kadar yazılmamış, yepyeni bir eser yaratmak istiyordu. Roma ve Paris seyahatleri sırasında araştırmalar yaptı, romancılıktaki gelişmeler üstüne incelemelerde bulundu ve bunlardan birini denemeye kalktı. Romantika'da izlediği tarz, neo-realizm diyebileceğimiz yeni bir denemedir. Bu tarzda yazılan romanın belli başlı kahramanı yoktur. Hikâye bir kahramanın çevresinde dönmez. Sonra romanda zaman ve mekan anlamı yoktur. Hikâye kronolojik bir tarzda yazılmış da değildir. Nâzım, Romantika'da bu yeni tarzı çok başarıyla işlemiştir. Romanın kahramanı İzmir'de bir kulübede hezeyanlar geçiren Ahmet değildir. Aslında romanın kahramanı Nâzım'ın kendisidir. Ama yerine göre, Nâzım çeşitli adlar takınır, kimi yerde Ahmet, kimi yerde Süleyman veya bir başkasıdır. Romandaki olaylar da zaman ve mekan kalıpları içine hapsedilmiş değildir. Nâzım kâh buradadır, kâh orada. Kâh İstanbul'da, kâh Moskova'da, kâh Anadolu'da. O her zaman her yerde hazırdır.

ANUŞKA, NÂZIM'IN İLK SEVGİLİLERİNDENDİR

Romanda adı geçen Anuşka, Nâzım'ın 1920'lerde Moskova'dayken sevdiği doktor kadındır. O da kâh burdadır kâh orda. Ahmet bir hezeyan anında Anuşka ile hayatını hatırlar, sonra kalkıp kapıyı açar Anuşka karşısındadır.

Romantika'yı Nâzım'ın zamanında komünistlerin nasıl çalıştıklarını gösteren bir eser olarak da okuyabiliriz. Romanda o vakitki komünistlerin olur olmaz nedenlerle tutuklanıp hapse atıldıkları ama, gerçekte elle tutulur bir şey yapmadıkları da anlatılır. Örneğin bir cami duvarına beyanname yapıştırılır, onu polisten başka kimse okumaz. Ne var ki, bu be-

yannameyi kim yazdı, hangi daktilo makinasında yazıldı, bunu kim cami duvarına astı diye onlarca komünist tutulup hapse atılır. Yapılan iş, romantik bir maceradan başka bir şey değildir. İşte Romantika'da anlatmak istediği budur.

BİZİM EVDE YAZMIŞTI

Nâzım, bu romanı Viyana'da hem de bizim evde yazmıştı. Gündüzleri otelinde oturup çalışır, akşamları bize gelir yazdıklarını okurdu. Ben zevkle dinler ama söze karışmazdım. Eşim merhum Sabiha ile kızım Yıldız, sık sık bazı noktalar üzerine Nâzım'ın dikkatini çekerlerdi. Ya bir eksiğe ya da bir yanlışa işaret eder düzeltmesini önerirlerdi. Örneğin, Nâzım Hikmet, ilk denemesinde Anadolu'daki hayatına ve Kurtuluş Savaşı'na pek az yer vermişti. Sabiha da, Yıldız da bu eksiklik üzerinde durarak, Nâzım'ın dikkatini çekmişlerdi. Nâzım Hikmet de onların eleştirilerini dikkatle dinler, aklının erdiği yerde gereken düzeltmeleri yapardı. Böylece Romantika âdeta kollektif bir eser oluyordu. Romantika'nın dili Türkçe'nin en güzel örneklerinden biridir. Nâzım, bu eserinde Türkçe'mizi bir minyatür gibi işlemiştir. Onun elinde Türkçe nesir bu eserde son kemalini bulmuştur.

Nihayet roman bitti ve Nâzım yerinden kalkarak,

- Eser bitti, Romantika değil mi? dedi. Ne lüzumsuz kavgalar etmişiz, ne gereksiz hapislere düşmüşüz, ne yapmışız yani? Beyannameyi kim yazdı diye birbirimize girmişiz, birbirimizi fitnelemişiz, sonra da büyük bir iş yapmış gibi aylarca senelerce hapislerde sürünmüşüz: Romantika.

İşte romanda Nâzım Hikmet'in anlatmaya çalıştığı budur. Bu acı gerçeği kendi hayatını örnek göstererek anlatmak istemiştir. Bu bakımdan da Romantika bir tür belgedir. O zamanki komünist çalışmalarını gösteren bir belge.

28

Birbirine karışmış olaylar içinde Nâzım'a son günler zehir olmuştu. Bir an evvel ölmek istiyordu. Ama daha da yapılacak işleri vardı. Ne hayata, ne sevdaya doymuştu. Onun için bir yandan da ölümün gecikmesini istiyordu:

"Giderayak işlerim var bitirilecek giderayak
Ceylanı kurtardım avcının elinden ama daha
baygın yatar ayılamadı.
Kopardım portakalı dalından, ama kabuğu soyulamadı.
Oldum yıldızlarla haşır neşir ama sayısı bir
tamam sayılamadı.
Kuyudan çektim suyu ama bardaklara konulamadı.
Güller dizildi tepsiye ama taştan fincan oyulamadı.
Sevdalara doyulamadı.
Giderayak işlerim var bitirilecek giderayak"

Bir başka şiirinde gene ölümden söz ederken diyor ki:

"Gülüm, iki gözümün bebeği ölmekten
korkmuyorum ölmek ağrıma gidiyor.
Onuruma yediremiyorum ölmeyi."

İşte Nâzım o günlerde otobiyografisini yazdı. Orada der ki:

"Sözün kısası yoldaşlar, bugün Berlin'de
kederden gebermekte olsam da
insanca yaşadım diyebilirim
ve daha ne kadar yaşarım,
başımdan neler geçer daha kim bilir."

İşte böylece kendini ölüme hazırlaya hazırlaya son gününden birkaç gün evvel cenazesinin nasıl kaldırılacağını düşünür.

"Bizim avludan mı kalkacak cenazem
nasıl indireceksiniz beni üçüncü kattan
asansöre sığmaz tabut
merdivenlerse daracık

Belki avluda dizboyu güneş ve güvercinler olacak
belki kar yağacak, çocuk çığlıklarıyla dolu
Belki ıslak asfaltıyla yağmur
ve avluda çöp bidonları duracak her zamanki gibi.
Kamyona, yerli gelenekle, yüzüm açık yükleneceksem
bir şey damlayabilir anlıma bir güvercinden, uğurdur.
Bando gelse de, gelmese de çocuklar gelecek yanıma
meraklıdır ölülere çocuklar.

Bakacak arkamdan mutfak penceremiz
balkonumuz geçirecek beni çamaşırlarıyla
ben bu avluda bahtiyar yaşadım bilemediğiniz kadar.
Avludaşlarım, uzun ömürler dilerim hepinize."

Sanki ertesi gün gözlerini kapayacakmış gibi dünyaya cenaze merasimi üstünde bu kadar duran şairin son günlerdeki ruh halini tahmin edebiliriz. Artık bezmiştir hayattan. Son sevgisinden beklediğini alamamıştır. Üzgün ve mutsuzdur. Gün gün ölümü beklemektedir. Tek bir tesellisi vardır, işini yaparak, insanlığa bir şeyler vererek hayatı biraz daha güzelleştirerek ödevini yapmıştır. Hiç olmazsa içi rahattır.

"Dostların hızıyla aktım
yanıp söndü pırıltılar
Bir erik ağacı diktim
yemişlerinden tattılar

Kederi sevdim iyi ki
hele taşların denizin
insanın gözündekini
ve sevilmeyi ansızın

İyi ki sevdim yağmuru
iyi ki yattım hapiste
Sevdim ulaşılmazları
hasretlerim hepsinde
İyi ki sevdim dönüşü."

KENDİSİ YERİNE ÖLÜM HABERİ GELDİ

Nâzım'ın ölümünü bana Bakû'de haber verdiler. Oysa ben onu Bakû'da bekliyordum. Söz vermişti, o hafta beni görmeye gelecekti. Kötü talih, kendisi yerine ölüm haberini getirdiler bana. Dünyalar yıkıldı başıma. Dostumu, arkadaşımı, dünyamı yitirmiştim onun ölümüyle.

Sosyalist memleketlerde o benim tek dostum, tek arkadaşımdı. Bir araya geldiğimizde mutluluğumuz etraftakileri kıskandıracak kadar aşmıydı. Yalnız ben değil, Türkiye ve bütün dünya en büyük şairini kaybetmişti. Onun bıraktığı boşluğu doldurmak kolay olmayacaktı. Onun ölümünü ne kadar süren en büyük üzüntüsü şiirlerinin Türkiye'de kendi güzel diliyle yayınlandığını görememiş olmasıydı. Daha bir, iki yıl yaşayabilseydi onu da görecek ve gözü açık gitmeyecekti. Büyük insanların talihi budur. Hep ölümlerinden sonra anlaşılıp sevilirler.

"Ben, Nâzım Hikmet'i, Türkiye'den ayrılıp Romanya'ya ayak bastığı günden ölümüne kadar adım adım izledim. Yakın bir arkadaşı olarak hayatının birçok kısımlarına katıldım. Birçok çalışmalarına tanık oldum. Geçirdiği bunalımları, değişiklikleri yakından izledim. Nerede olursa olsun; onunla ilişkimi hiç yitirmedim."

Zekeriya Sertel

Nâzım Hikmet'in, Türkiye'den ayrıldıktan sonraki yaşamı, Zekeriya Sertel'in anıları yayımlanıncaya dek birçoklarımızca pek fazla bilinmiyordu. Sertel'in oldukça yankı yaratan bu anıları; büyük ustanın Türkiye'den ayrılış serüvenini, memleket özlemini, şiirlerini, aşklarını, bunalımlarını, kısacası son yıllarını bir açıdan gözler önüne seriyor. Daha da önemlisi, Sertel bunu, şairin gurbetteki en yakın arkadaşı sıfatıyla yapıyor.

İlk basımı yine Milliyet Yayınları arasında çıkan "Nâzım Hikmet'in Son Yılları" nicedir yokluğu duyumsanan kitaplar arasındaydı. Bu yeni basımla önemli bir eksikliği giderdiğimiz kanısındayız.

9 789753 251594